

UNIVERZITA KARLOVA
Fakulta tělesné výchovy a sportu

Vzpomínky pamětníků z východních Krkonoš

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Matouš Jindra, Ph.D.

Vypracovala:

Tereza Lindrová

Praha, srpen 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, dne 22. srpna 2019

.....

Tereza Lindrová

Evidenční list

Souhlasím se zapůjčením své diplomové práce ke studijním účelům. Uživatel svým podpisem stvrzuje, že tuto diplomovou práci použil ke studiu a prohlašuje, že ji uvede mezi použitými prameny.

Jméno a příjmení:

Fakulta / katedra:

Datum vypůjčení:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce PhDr. Matouši Jindrovi, Ph.D. za odborné konzultace a vedení práce, panu Mgr. Liboru Duškovi, Ph.D. za ochotu, odbornou spolupráci a cenné vědomosti a všem, kteří mi poskytli materiály a pomohli mi k napsání diplomové práce.

Abstrakt

- Název:** Vzpomínky pamětníků z východních Krkonoš
- Cíle:** Cílem práce je popsat a shrnout historické události a společenské změny spojené s obdobím od počátků osídlování východních Krkonoš až do druhé poloviny 40. let 20. století prostřednictvím výpovědí regionálních rodáků komparovaných s tematickou literaturou.
- Metody:** Pro získání dat na diplomovou práci týkajících se výpovědí pamětníků jsem použila převážně publikace Krkonošští rodáci vzpomínají 1, 2 a 3, dále časopis Krkonoše-Jizerské hory, webové stránky paměť národa – Sudetské osudy (Antikomplex) a metodu polostrukturovaného rozhovoru s jednou pamětnicí. Zaměřila jsem se zejména na německy mluvící rodáky narozené ve 20. a 30. letech 20. století z východních Krkonoš, převážně z obcí Horního Maršova a Velké Úpy a blízkého okolí, občasně doplněné krajany ze středních Krkonoš. Celkem se jednalo o 17 pamětníků, z toho 8 žen a 9 mužů. Následně jsem provedla komparaci výše zmíněných zdrojů s odbornou a populárně naučnou tematickou literaturou a webovými stránkami, majícími vztah k regionu a k dobovým historickým a společenským událostem.
- Závěr:** Diplomová práce představila klíčové momenty životních příběhů převážně německy hovořících pamětníků z východních Krkonoš. Nejprve jsem se věnovala fenoménu budního hospodářství, a poté mému ústřednímu tématu – reflexi postupně se zostřujících nacionalistických tendencí ve 30. letech 20. století ústících ve druhou světovou válku a následné vysídlení původních obyvatel východních Krkonoš. Přínosem této práce je přiblížení čtenářům historicko-sociálního tématu, který není dle mého názoru stále dostatečně reflektován.
- Klíčová slova:** krkonošští rodáci, budní hospodářství, sudetští Němci, druhá světová válka, vysídlení

Abstract

- Title:** Memories of whithesses from the east of the Giant mountains
- Objectives:** The aim of the work is to summarize historical events and social changes connected with the era from the beginning of colonization of the east of the Giant mountains to the second half of 1940s through utterance of regional natives compared to thematic literature.
- Methods:** To gain data for this thesis regarding utterance of contemporary witnesses I used largely publications *Krkonošští rodáci vzpomínají* 1, 2 a 3, further a magazine *Krkonoše-Jizerské hory*, a website *Paměť národa – Sudetské osudy (Antikomplex)* and a method of semi-structured interview with one witness. I focused especially on German-speaking natives born in 1920s and 1930s from the east of the Giant mountains, largely from villages Horní Maršov and Velká Úpa and surroundings, occasionally supplemented by compatriots from the middle of the Giant mountains. It was 17 witnesses in total - 8 women and 9 men. Afterwards I made a comparison of sources mentioned above with professional literature and popular educational literature and websites, which have a relation to the region and to period, historical and social events.
- Conclusion:** The thesis introduced key moments of life stories of predominantly German-speaking witnesses from the east of the Giant mountains. First of all I devoted time to a phenomenon of hut farming, and than to my main topic – reflection of gradually worsening nationalistic tendency in 1930s turning in the World War 2 and following displacement of residents of the east of the Giant mountains. Benefit of this work is approximation of historically-social topic, which is in my opinion, still not reflected enough, to the readers.
- Keywords:** natives of the Giant mountains, hut farming , Sudet's Germans, World War 2, displacement

Obsah

1	Úvod.....	10
2	Cíle a úkoly práce	12
2.1	Cíle práce	12
2.2	Úkoly práce	12
3	Metodika práce	13
4	Medailonky pamětníků	15
4.1	p. Adolf	15
4.2	p. Berger	15
4.3	p. Burda	15
4.4	p. Gebauer	15
4.5	p. Hampel	16
4.6	p. Kavanová.....	16
4.7	p. Lahr	16
4.8	p. Lešková	16
4.9	p. Mainert	17
4.10	p. Novotná	17
4.11	p. Paulů	17
4.12	p. Prochasková.....	17
4.13	p. Rusová	17
4.14	p. Sturm	18
4.15	p. Šrajer.....	18
4.16	p. Tippelt.....	18
4.17	p. Zedníčková	18
4.18	p. Zieris.....	19
5	Od osídlení do konce první světové války	20
5.1	První osídlenci.....	20
5.2	Budní hospodářství.....	22
5.2.1	Kamenné zídky	22
5.2.2	Předávání zkušeností po mnoho generací.....	23
5.2.3	Hnojení.....	23
5.2.4	Hospodářská zvířata.....	24
5.2.5	Mléčné produkty	26
5.2.5.1	Výroba mléčných výrobků	26
5.2.5.2	Prodej mléčných výrobků.....	27
5.2.6	Louky a seniště	28
5.2.7	Políčka a pěstované plodiny	30
5.2.8	Strava budařů	31
5.2.8.1	Nejčastější pokrmy	31
5.2.8.2	Sběr lesních plodů a bylinek.....	32
5.3	Obživa	32
5.3.1	Dřevorubectví	32
5.3.2	Papírny a brusírny	33
5.3.3	Sklárny	34
5.3.4	Pašeráctví.....	35
5.3.5	Stavební práce.....	35
5.3.6	Restaurace a nabízené ubytování	36

5.4	Obydlí.....	37
5.5	Nelehké poměry na horách.....	38
5.6	Volné chvíle	39
5.6.1	Muzika	39
5.6.2	Lyžování	39
5.7	Vztahy mezi Čechy a Němci.....	41
5.7.1	Situace za Rakouska-Uherska.....	41
5.7.2	První světová válka	42
6	První republika.....	43
6.1	Vztahy mezi Čechy a Němci.....	43
6.1.1	Snaha o odtržení pohraničí	43
6.1.2	Menšinová problematika.....	45
6.1.3	Národnostní složení obyvatel.....	45
6.1.4	Smíšená manželství.....	48
6.1.5	Handl.....	48
6.1.6	Židé	49
6.2	Nastupující nacismus	49
6.2.1	Následky hospodářské krize ve 30. letech	49
6.2.2	Sudetoněmecká strana a Konrád Henlein	50
6.2.3	Odpůrci režimu	52
6.2.4	Hitlerjugend	54
6.2.5	Pohraniční opevnění a československá armáda	55
6.3	Květen až září 1938.....	56
6.3.1	Květnová mobilizace	56
6.3.2	Vyostření situace a jednotky Freikorpsu	56
6.3.3	Záříjová mobilizace	58
6.3.4	Demobilizace	58
6.3.5	Vysídlení českých obyvatel z pohraničí	59
6.4	Situace po Mnichovu.....	60
6.4.1	Zabrání Sudet a narukování	60
6.4.2	Protektorát Čechy a Morava	61
7	Druhá světová válka.....	62
7.1	Školství.....	62
7.1.1	Velká Úpa	62
7.1.2	Horní Maršov	63
7.1.2.1	Škola německá i česká.....	63
7.1.2.2	Učení češtiny	63
7.2	Život za války.....	64
7.2.1	Živobyčí jako dříve.....	64
7.2.2	Letecká neštěstí.....	65
7.2.3	Válečná propaganda.....	66
7.2.4	Říšští Němci.....	66
7.2.5	Začínající zklamání.....	67
7.3	Krkonoše sloužící Říši	67
7.3.1	Boudy obsazené německými jednotkami a Vlasovci	67
7.3.2	Zajatecké a pracovní tábory	69
7.4	Destrukce Židů	71
7.4.1	Pracovní tábory v Krkonoších	71
7.4.2	Koncentrační a vyhlazovací tábory.....	72
7.4.3	Pochody smrti	73

7.5	Blíží se konec války	74
8	Květen 1945	76
8.1	Obsazení Krkonoš	76
8.1.1	Příchod Rudé armády	76
8.1.2	Působení Rudé armády a partyzánských oddílů	77
8.2	Označení německých obyvatel	78
8.3	Revoluční období	78
8.3.1	Revoluční gardy	78
8.3.2	Původ nenávisti vůči Němcům	80
8.3.3	Násilnosti dopuštěné na sudetských Němcích	81
8.3.3.1	Špindlerův Mlýn	81
8.3.3.2	Velká Úpa a Pec pod Sněžkou	82
8.3.3.3	Černý Důl a Horní Malá Úpa	83
8.3.4	Období plné zmatených a nevysvětlených situací	84
9	Vysídlení německých obyvatel	85
9.1	Benešovy dekrety	85
9.2	Národní výbory	86
9.3	Divoké odsuny	87
9.3.1	První vysídlování	87
9.3.2	Internační tábory	89
9.3.2.1	Mladé Buky	89
9.3.2.2	Trutnov	89
9.3.2.3	Kalná Voda	90
9.3.3	Přerušování 1. etapy odsunů	90
9.4	Organizované vysídlení	90
9.4.1	Práce ve vnitrozemí	90
9.4.2	Hlavní etapa vysídlení	91
9.5	Neodsunutí Němci	93
9.6	Noví osídlenci pohraničí	94
9.7	Stručné zhodnocení	96
10	Závěrem	97
11	Závěr	101
12	Seznam použité literatury	102

1 Úvod

Ke Krkonošům mám vřelý citový vztah, poněvadž zde má moje rodina chalupu a jezdím na ni už od útlého dětství. Chtěla jsem tedy psát svoji diplomovou práci na nějaké téma, které by s Krkonošemi souviselo.

Námět jsem si nakonec vybrala po konzultaci s etnologem Krkonošského muzea Správy KRNAP ve Vrchlabí, který se rozhovory s pamětníky zabývá již bezmála deset let. Jelikož jsem doposud s takovými zdroji ve větší míře nepracovala, připadalo mi to jako dobrá zkušenost.

V diplomové práci jsem se zabývala výpověďmi pamětníků žijících či pocházejících zejména z východní části Krkonoš, konkrétněji z dnešních obcí Horního Maršova a Velké Úpy a jejich blízkého okolí, a obývajících jak obce v údolích, tak i boudy na svazích hor. Tyto oblasti byly specifické tím, že zde až do roku 1945 žila převážná část německy hovořících obyvatel. Události sdělené pamětníky zasahují až k prvnímu osídlování horských partií Krkonoš. Dále se prostřednictvím popisu budního hospodářství, aneb jak se žilo a hospodařilo na horách, dostáváme do 20. století a k líčení vzpomínek odehrávajících se v Krkonoších za první republiky a následnému vypuknutí a průběhu druhé světové války. Posledním obdobím, kterým jsem se zabývala, byla 2. polovina 40. let minulého století zaměřená na osvobození a především na vysídlení německého obyvatelstva z Krkonoš.

Práce se zaměřuje na problematiku německé menšiny, která žila v Československé republice a která byla následně po skončení druhé světové války nuceně vysídlena. Ačkoliv toto téma je v dnešní době již objektivně reflektováno, stále je poměrně ožehavé. Nejspíše i proto, že mluvit o negativních událostech spojených s osvobozováním Československa a následných surovostech ze strany Rudé armády a československých občanů dopouštějících se na německém obyvatelstvu, bylo v období socialismu tabu.

Přínos práce očekávám v přiblížení těchto citlivých historicko-společenských témat širší veřejnosti. A nejen jich, ale i dřívějšímu způsobu živobytí obyvatel Krkonoš, který nebyl vůbec jednoduchý, jež trefně vystihuje výrok spisovatele Jaroslava Durycha z konce 19. století: „Život horalů v horních oblastech obou Úp nemálo podobá se toku

obou těchto horských sester. Kamenité, tvrdé řečiště a statisíce balvanů v něm – taková je životní stezka, po níž kráčí krkonošský salašník“.

2 Cíle a úkoly práce

2.1 Cíle práce

Cílem diplomové práce je popsat a shrnout historické události a společenské změny spojené s obdobím od počátků osídlování východních Krkonoš až do druhé poloviny 40. let 20. století prostřednictvím výpovědí regionálních rodáků komparovaných s tematickou literaturou.

2.2 Úkoly práce

- Provedení sběru dat souvisejících s výpověďmi pamětníků
- Podání žádosti na etickou komisi, aby mohl být proveden rozhovor
- Po uznání žádosti provedení polostrukturovaného rozhovoru s jednou pamětnicí
- Nastudování odborné a populárně naučné literatury a zdrojů tematicky souvisejících s náplní mé práce
- Komparace výpovědí pamětníků s nastudovanými prameny

3 Metodika práce

Diplomovou práci, ve které jsem použila metodu analýzy a komparace, jsem zpracovala formou rešerše. Metodu analýzy jsem použila při sběru dat informačních zdrojů a metodu komparace při následném porovnávání nastudovaných zdrojů s výpověďmi pamětníků (viz níže). Charakteristika této práce je více kompilační a komparativní než analytická.

Cílem literární rešerše je vytvořit kritický přehled současných znalostí o nějakém konkrétním tématu. Rešerše je obvyklou součástí vědecky orientované literatury a často předchází tvorbě návrhů výzkumných projektů a výběru vhodné metodiky. Jejím základním cílem je přinést čtenáři aktuální přehled současné literatury o daném tématu a poskytuje podklady, z nichž je možné vyhodnotit oprávněnost navrženého budoucího výzkumu (Jersáková, [cit. 2019-08-20]).

Pro získání primárních dat jsem také využila metodu polostrukturovaného rozhovoru, často používanou v sociální a kulturní antropologii, etnografii a orální historii.

Rozhovory mohou být nestrukturované nebo semistrukturované (polostrukturované). V druhém případě, který jsem v práci použila, se před rozhovorem připraví návod pro prozkoumání předpokládaných témat. Je charakteristický pro tzv. kvalitativní výzkum, kdy se v rozhovoru očekává vytvoření určitého přátelského vztahu s informantem. Semistrukturovaný rozhovor se často provádí s cílem rozebrat podrobněji témata nalezená pomocí narativního interviewu (Hendl, [cit. 2019-08-20]).

Rozhovor proběhl 1. 8. 2019 s jednou pamětnicí, 87 letou paní Marií Zedníčkovou. Byl nahráván na mobilní telefon a následně přepsán do počítače. Přepsaný text byl bezpečně uchován na mém heslem zajištěném počítači a po odsouhlasení finální verze pamětnicí, byl přepis rozhovoru smazán a zůstala pouze konečná verze. Paní Zedníčková byla seznámena s metodikou práce a vše s ní bylo konzultováno a autorizováno. Také již před uskutečněním rozhovoru měla zkušenosti s touto metodou a s následným publikováním svých výpovědí.

Klíčovým zdrojem bylo důkladné studium tří dílů knih Krkonošští rodáci vzpomínají od profesionálního etnologa Libora Duška, který se již desátým rokem intenzivně věnuje etnologickému terénnímu výzkumu na území Krkonoš a blízkého Podkrkonoší. Výsledky jeho bádání – rozhovory s relevantními pamětníky narozenými ve 20.-30. letech 20. století – publikoval ve výše zmíněných knihách, též v časopisu Krkonoše Jizerské hory. Společně s internetovým zdrojem paměť národa – Sudetské osudy (Antikomplex) od Matěje Spurného, českého historika zaměřujícího se na dějiny po roce 1945, představují data z těchto zdrojů těžiště mé práce.

Citace výpovědí pamětníků v textu bude vypadat následovně: jméno pamětníka je umístěné na začátku, poté přichází přímá citace, tedy sdělení pamětníka, a za to je uveden zdroj, kde byly výpovědi publikované či umístěné. Výpovědi z mého rozhovoru s paní Zedníčkovou budou na konci ocitovány (Lindrová, 2019).

Aby nedošlo k ovlivnění vnitřní soudržnosti, formální i obsahové jedinečnosti a interpretační autentičnosti výpovědí, většinou jsem je ponechala v hovorovém a často jadrném jazyku. Přestože je dlouhodobě zažitý termín odsun, jazykově vhodnější je používání termínu vysídlení. Ve své práci to však považuji za synonyma.

Celkem jsem použila výpovědi od 17 pamětníků, 9 mužů a 8 žen, přičemž všichni se narodili ve 20. či 30. letech 20. století a žili zejména ve východních Krkonoších, které byly specifické tím, že zde až do roku 1945 nacházelo převážně německé obyvatelstvo. Zaměřuji se na rodáky hlavně z úpského údolí, kotliny dnešní Pece pod Sněžkou, Velké Úpy, Horního Maršova a jeho části Temného dolu, dále z oblastí Mladých Buků, Trutnova, dnes již zaniklých Sklenářovic, a v menší míře i ze středních Krkonoš. Bližší informace o pamětnících je uvedena v kapitole Medailonky pamětníků.

Zpracovávání dat proběhlo formou analýzy informačních zdrojů a následné komparace s výpověďmi pamětníků. Jednalo se především o aktuální zdroje odborné a populárně naučné literatury zaměřené na Krkonoše a pohraničí, a dále zabývající se politickými, historickými a společenskými událostmi těchto oblastí v období konce Rakouska-Uherska, první republiky, protektorátu Čechy a Morava a následném poválečném období. Mezi další zdroje, z nichž jsem čerpala, patřily články časopisu Krkonoše-Jizerské hory a webové stránky týkající se již zmíněné tematiky.

4 Medailonky pamětníků

4.1 p. Adolf

Johann Adolf, potomek alpských kolonistů, se v roce 1922 narodil pod Studniční horou na Zadních Rennerovkách. V roce 1928 však jeho otec musel převzít hospodářství po dědovi, proto od šesti let bydlel pan Adolf na Zadních Rennerovkách na boudě Adolfee, kde docházel do školy. Léta 1941 až 1946 strávil na východní frontě, kde byl pětkrát raněn, poté se však navrátil domů. Adolfové, coby specialisté dřevaři, mohli v Krkonoších po osvobození zůstat poté, co si v letech 1948 až 1952 odsloužili čtyři roky u sedláka na Hradecku.

4.2 p. Berger

Herbert Berger narozený v roce 1934 celé dětství strávil na Richterových boudách, kde válečné období prožil hospodařením. O velkou část rodiny přišel během války a při poválečných odsunech. Díky vysokému položení chalupy o ní nebyl při přerozdělování zájem, díky čemuž mu zůstala. Po válce se věnoval různým činnostem, včetně strážce správy KRNAP.

4.3 p. Burda

Josef Burda, prostřední ze třech sourozenců, se narodil roku 1917 ve Staré Pace. V období války se přesunul na hřebeny Krkonoš, kde jako instruktor pracoval na Pomezních boudách, konkrétně na Tippetlbaude. Od roku 1945 do roku 1965 působil v horské službě v Jánských Lázních, již založil.

4.4 p. Gebauer

Ida Gebauer se narodila roku 1929. Společně se šesti sourozenci vyrůstala v boudě Eichlerbaude, dnes Patejdlovce, ležící nad Špindlerovým Mlýnem a pojmenované podle jejích předků. Až do odsunu roku 1945 zde s rodinou provozovali tradiční budní hospodářství. Poté byli nuceně vysídlení a po velmi krušné cestě započali nový život v Německu. Do Krkonoš se podívala až v roce 1993 a dodnes se sem vrací.

4.5 p. Hampel

Hartmann Hampel se narodil roku 1933 ve Velké Úpě jako potomek alpských kolonistů. Válečné období, ve kterém navštěvoval velkoupskou školu, se jeho rodiny moc nedotklo, nijak se politicky nevyhraňovala ani neangažovala. Pohybem poválečných situací však museli svůj domov opustit a přemístit se k sedlákovi u Hradce Králové v rámci vnitřního vysídlení. Později, v šedesátých letech, se však do rodné chalupy na Hlušinách mohli s rodinou vrátit.

4.6 p. Kavanová

Theodora Kavanová se narodila v roce 1935 a dětství prožila v oblasti Velké Úpy, kde její rodina vedla restauraci. Musela již od útlého dětství pomáhat s hospodářstvím a každodenní prací. Poválečné události se jí dotkly formou tzv. vnitřního vysídlení, čímž byla s rodinou vystěhována a přesunuta k sedlákům u Hradce Králové. Chalupa jim byla navrácena, avšak paní Kavanová ji prodala a ke vzpomínání na dětství se často nevrací.

4.7 p. Lahr

Egon Lahr pocházel z Mladých Buků, kde se v roce 1934 narodil. Jeho otec vedl dvě řeznictví, za války však musel narukovat do Wehrmachtu, zatím co se Egon se zbytkem rodiny přestěhoval do Trutnova. Poválečnou situaci prožil v nejistotě, kdy při vysídlovacích transporthách málem přišel o život. Od roku 1947 se s rodinou usadil v Německu, kde začal nový život.

4.8 p. Lešková

Helena Lešková, narozená v roce 1925 v Maršově, byla nejmladší ze čtyřech sourozenců čistě německé rodiny. Před válkou se věnovali klasickému hospodaření. Paní Helena navštěvovala školu v Maršově a národnostní rozdíly, dle jejích slov, vůbec nevnímala. Během války pracovala v pekařství ve Svobodě nad Úpou a její sestra byla zatčena pro velezradu, jelikož se stýkala s válečným zajatcem. Po osvobození jim rodný domov zabavili, v šedesátých letech jej však získali nazpět.

4.9 p. Mainert

Ingrid Mainert, narozená v roce 1939, žila do roku 1945 v bytě v Hostinném a částečně v Hartě, kde měla její rodina vilu. S příchodem války narukoval její otec na frontu. Po osvobození byla s maminkou odsunuta do tábora pro uprchlíky v Německu, kde později začaly nový život. Na své krkonošské kořeny je paní Ingrid hrdá, a proto v roce 2010 převzala roli důvěrnice Němců z Vrchlabí.

4.10 p. Novotná

Eva Novotná se narodila v roce 1937 v Peci pod Sněžkou do smíšené česko-německé rodiny. Její otec (Čech) byl při mobilizaci nasazen na obranu pohraničí. Celá rodina s českou příslušností musela roku 1938 opustit Sudety a byla vysídlena do vnitrozemí. V roce 1944 byl otec totálně nasazený na poštu do Berlína, kde zažil hrůzy jeho dobývání. Po skončení války se však v pořádku vrátil zpět a celá rodina se přestěhovala zpátky do Krkonoš.

4.11 p. Paulů

Herta Paulů se narodila v roce 1936 v domku ve Vrchlabí, kde také prožila své dětství. Její otec Erich Kasper se zabýval tkalcovstvím, za války byl povolán na frontu, kde se účastnil vylodění v Normadii. Poválečné vysídlování se rodině vyhnulo, neboť maminka byla Češka.

4.12 p. Prochasková

Inge Prochasková se narodila v domku ve vsi Zálesní Lhota v roce 1925. Jako dcera učitele v obecné škole zde prožila poměrně klidné a pěkné dětství. Během války byla po dokončení školy nasazena do pracovní služby, se kterou se často přesouvala a starala o děti z ohrožených oblastí. Poválečná situace její rodině nachystala krušné okamžiky, Čechy však s maminkou neopustila a žije zde dodnes.

4.13 p. Rusová

Alžběta Rusová, vnučka Julieuse Kühnela, starosty obce a politicky angažovaného sociálního demokrata, prožila dětství v Maršově. Období války strávila s rodinou péčí o své hospodářství a její maminka byla obviněna z velezrady, protože

ukrývala válečného zajatce. Kvůli poválečným událostem o svou rodnou chalupu dočasně přišli z důvodu konfiskace, ale roku 1961 ji mohli odkoupit nazpět.

4.14 p. Sturm

Gustav Sturm, narozený roku 1928, pochází z Kunčic nad Labem. Členem Hitlerjugendu se stal ještě před zabráním Sudet. V průběhu války pobýval nějakou dobu pracovně v Lánově a dále ve škole v Hostinném, kde strávil rok, po kterém musel narukovat. Po skončení války pobýval v Kunčicích, roku 1949 dostal české občanství a do Německa se podíval až v roce 1954.

4.15 p. Šrajer

Václav Šrajer přišel na svět v Dolní Kalné roku 1927 v domku, který postavil jeho otec, povoláním krejčí a zakladatel Sokola. Během války Václav navštěvoval městskou německou školu, a poté dojížděl do odborné školy v Nové Pace. Po osvobození prožíval nesnadné chvíle, v rodném domku však zůstal a žije v něm dodnes.

4.16 p. Tippelt

Alois Tippelt, narozený roku 1930, je potomek tradičních budních hospodářů. Syn dřevaře se hospodaření věnuje dodnes v Jánských Lázních. Vyrůstal v chalupě pod Světlou boudou a během války docházel do školy v Maršově. Krušnou poválečnou situaci strávil s obavami o svůj domov prací v lese, vysídlení ho však díky jeho dřevařské specializaci minulo.

4.17 p. Zedníčková

Marie Zedníčková se narodila v roce 1932 a vyrůstala ve Starém mlýně ve Velké Úpě, kde začátkem válečného období navštěvovala základní školu. Po osvobození zde mohla nakonec zůstat, jelikož její adoptivní rodiče byli tzv. specialisté, tatínek byl dělníkem v papírnách a maminka porodní asistentka. Roku 1950 o ně přišla a odstěhovala se s budoucím manželem Jaroslavem Zedníčkem do Prahy, kde pracovala jako servírka. V roce 1985 jí byla odkázána chalupa v Javořím dole, kterou od té doby s manželem pravidelně navštěvují.

4.18 p. Zieris

Alois Zieris byl roku 1946 jako desetiletý chlapec odsunut z rodných Sklenářovic do někdejšího NDR. Zde prožil většinu života, a jakožto člen lidové armády se dopracoval hodnosti generála. Až po zklidnění politické situace v NDR, v roce 1965, své rodiště, kde jeho předci žili po staletí, znovu navštívil. Do Krkonoš se od té doby s rodinou pravidelně vrací.

5 Od osídlení do konce první světové války

5.1 První osídlenci

Tippelt: „*První příchozí přišli těžít rudu a další těžít a plavit dřevo, jak je známo z historie*“ (Dušek, 2017, s. 139).

Berger: „*Moji pra-pra-pra...prarodiče pocházeli z Alp a do Krkonoš přišli přibližně v 16. století kácet dřevo pro doly v Kutné Hoře*“ (Dušek, 2018, s. 56).

Hampel: „*V rodině se říkalo, že Hamplové přišli ve 14. století z Alp a nejdřív bydleli v Žaclěři, ale to nemáme potvrzený, každopádně v Krkonoších už byli dlouho. Nejstarší papírově doložený předek je Anton Hampel (*1732) narozený ve Velké Úpě*“ (Dušek, 2019, s. 61).

Zieris: „*Odkud přesně Zierisové přišli bohužel nevím. Pátrali jsme, ale pravděpodobně z jižních německy mluvících zemí, odkud přicházela většina kolonistů. V druhé vlně kolonizace, po roce 1530 přicházeli do Krkonoš hlavně ti, co těžili rudu. Ti byli z Alp, z Tyrol a také ze Saska, kde se těžilo stříbro. Při první vlně bylo osídleno hlavně podhůří, v druhé vlně údolí Úpy a Labe a ve třetí vlně, která začala rokem 1560 a byla spojená s kácením lesa, přišli dřevaři z Tyrolska, Štýrska a Salzburska a ti osídlili vyšší polohy hor, čímž vznikly luční enklávy a budní hospodářství*“ (Dušek, 2017, s. 10).

První známý údaj o trvalejším osídlení jižní strany Krkonoš pochází ze 12. století, kdy do hor začali přicházet první kolonisté. Od té doby následovalo několik kolonizačních vln. Osídlenci se zde snažili hledat převážně nerostné bohatství, s čímž souvisel významný rozvoj hornictví i těžby horských lesů (Potocki a Štursa, 2007; Lokvenc, 2007). Největší expanze lidí zasáhla východní Krkonoše po polovině 16. století. V této době patřily pod trutnovské komorní panství, které bylo majetkem českého státu a spravoval ho Kryštof Gendorf, původem z Korutan. Postaral se o to, aby bylo rozhodnuto o zásobování dřevem z trutnovských lesů do nejvýnosnějšího podniku v celém českém království, a to byly doly, hutě a mincovna v Kutné Hoře (Lokvenc, 2007).

Právě k těžbě, zpracování dřeva i jeho plavení do Kutné Hory po řekách Úpě a Labi byli povoláni zkušení specialisté z alpských zemí – Štýrska, Tyrol a Korutan (Lokvenc, 2007). Výrazné kácení dospělo až do obrovské devastace lesů v 16. a 17. století, kdy musela být těžba dřeva přesunuta jinam – do Orlických hor. S ní se přemístila i část dělníků, někteří se vrátili do své původní domoviny, ale jiní ve východních Krkonoších zůstali už natrvalo. Primitivní chatrče začali přestavovat na obstojnější boudy a vznikající enklávy kolem nich se postupem času buď sdružily do větších celků, srostly s osadami v údolích nebo je obklopil les. Osídlenci se zaměřili především na chov dobytka, zemědělství a sklizení sena, a to způsobem takovým, jaký znali z alpských zemí, odkud většina z nich pocházela. Společně se svými boudami tak mohli dát základ budnímu hospodářství východních Krkonoš (Historie vlivu člověka na území Krkonoš, [cit. 2019-07-26]; Lindrová, 2018; Lokvenc, 2007).

Předpokládá se, že během následujícího půl století do Krkonoš přišlo na 1000 dělníků, kteří během této doby vymýtili a vytěžili větší část doposud nenarušených a nedotčených lesů. Ti se často společně se svými rodinami usadili v místních obcích – Albeřicích, Lysečínách, Velké a Malé Úpě a zejména v Maršově, jež se stal centrem celé dřevorubecké práce. Částečně dělníky doplňovali i „starousedlíci“ najímaní na sezónní práci (Lokvenc, 2007).

Kavanová: *„Všichni ti lidé přišli z Rakouska, proto tady dnes jsou Tippeltové, Hamplové a další“* (Dušek, 2018, s. 161).

Tippelt: *„Máma se za svobodna jmenovala Gleisnerová a ti Gleisnerovi původně přišli v 16. století zřejmě z Rakouska. Všechna jména, co tady vidíme na hřbitovech, jsou jména pocházející z Rakouska-Gleisner, Sagasser, Hofer atd.“* (Dušek, 2017, s. 139).

Z jakého etnika původně dělníci pocházeli, se dá zřetelně poznat z jejich příjmení. Například Berauer, Hofer, Fukner, Renner, Sagasser, Wimmer ukazují alpský původ, zatímco příjmení jako Bönsch, Hampel, Hainisch poukazují na původ slezský (Lokvenc, 2007).

5.2 Budní hospodářství

5.2.1 Kamenné zídky

Kavanová: „Ale dříve tady byl prales, tenkrát si to lidi museli zúrodnit, vykácet, proto jsou dneska na horách ty kamenný hráze – to si oni dělali hranice“ (Dušek, 2018, s. 161).

Zieris: „Každý rok na jaře se vybíraly kameny z pole a dávaly se na kraj pozemku a vznikaly hospodářské zídky“ (Dušek, 2017, s. 15).

První kolonizátoři začali s ustupováním lesů nejprve v příznivějších údolích a údolíčkách a postupně se propracovali až ke svahům a samotným hřebenům hor. Jelikož se z následně vzniklých luk a senišť snažili vytěžit co nejvíce, některé jejich části zúrodnili.

Nejdříve začali s odstraňováním kamenů, aby se dala louka dobře sklízet. Kameny rovnali do pravidelných hrází a hrázek, kterým se říkalo hrobky (obr. 1). Umísťovali je na okraje luk a tam, kde se o louku dělilo více vlastníků, s nimiž vytvořili přehledné hranice pozemků. Rok co rok nabíraly hrobky na velikosti, až se kamenné zídky staly typickým prvkem Krkonoš. Působily také jako ochranný prvek proti půdní erozi nebo pohybu sněhu (Lokvenc, 1978; Lokvenc, 2007).

Obrázek 1: Kamenné zídky v Obřím dole; Zdroj: Lokvenc, 2007

5.2.2 Předávání zkušeností po mnoho generací

Kavanová: „*Dřív to tady bylo jako v Rakousku – louky, kravičky se pasou, proto mě ten vztah táhne tam. Tam jsou baráky, kolem dokola upravený, krásnejch kytek, a jde to z generace na generaci. To tady taky dříve bylo*“ (Dušek, 2018, s. 161).

V době trvání budního hospodářství člověk pronikal čím dál, tím výš do hor a na vykáčených plochách pásal dobytek a trapařil. Z generace na generaci se přitom dědily nejruznější praktiky, které horalé využívali s cílem optimálního hospodaření na horských loukách. Neměli žádné odborné vzdělání, a přesto dokonale znali vlastnosti svých či pronajatých pozemků. Dobře věděli, kolik kusů dobytka mohou chovat, kde je pást, kde kosit a sklízet seno, jak a čím přihnojovat, která místa vysušit, a na která naopak vodu přivést (Bašta a Štursa, 2013).

5.2.3 Hnojení

Hampel: „*Lidi se o to starali, v každým baráku byl dobytek, tak měli louku čím hnojit, ne jak za minulýho režimu, že se hnojilo ledkem. Byla močůvka, v kopci se lanovalo přes kladku, za války pak přišly i pumpy kejdovačky*“ (Dušek, 2019, s. 63).

Zieris: „*Na louky se na podzim rozmístil hnůj a na jaře se za pomoci bran přejela louka a hnůj se ještě více rozptýlil*“ (Dušek, 2017, s. 15).

Ke hnojení se využívalo kejdové hospodářství, což je způsob hnojení travních porostů – především pastvin – tekutým chlévním hnojivem za pomoci potůčku a sítě vzájemně propojených stružek vedených po vrstevnicích nebo přenosných dřevěných korýtek. Na některých boudách se používala k rozmístění kejdy pístová čerpadla atp.

Hospodáři také půdu zúrodňovali hnojem, který vynášeli v trakařích nebo krosnách na strmé svahy v blízkosti bud, kde sestavovali jednoduché lanovky v podobě kladky připevněné ke kopci. Kladkou procházel provaz, na jehož prvním konci byl přichycen trakař s hnojem jedoucí nahoru a na druhém se umístil trakař s kamením směřujícím dolů (obr. 2). Přes zimu se často hnůj hromadil na sněhu, a když na jaře roztál, rozhrabali ho po louce.

Obrázek 2: Hnojení louky za pomoci kladky; Zdroj: Lokvenc, 2007

Hospodářským zvířatům se většinou z úsporných důvodů podestýlka nedávala. Pouze ojediněle se podestýlalo mechem, rákosím, pilinami atp. Po vyhnání dobytka na pastvu se z chléva vypláchly exkrementy a umístily se na hnojiště nebo se se vzniklou kejdou přímo hnojilo (Jirasek a kol., 1791; Lokvenc 2007).

Podle odborné terminologie se rozlišuje močůvka, kejda, mrva a hnůj. Močůvka je prokvašená moč hospodářských zvířat zředěná vodou, kejda znamená částečně zkvašená směs pevných a tekutých výkalů zředěná vodou a hnůj je směs podestýlky s tekutými a tuhými výkaly, avšak zušlechtěná – což znamená, že prošla zráním neboli fermentací – a tím se hnůj liší od mrvy (Hnojiva statková, [cit. 2019-07-26]).

5.2.4 Hospodářská zvířata

Hampel: „Měli jsme tři krávy a bejka, jednu kozu a pět, šest slepic“ (Dušek, 2017, s. 63).

Berger: „Děda měl sedm nebo osm krav“ (Dušek, 2018, s. 56). „Babička, držela ještě dvě kozy a pochopitelně i slepice“ (Dušek, 2018, s. 57).

Kavanová: „Každej měl svoje hospodářství, všichni několik kraviček a koz a nějakou drůbež. My měli čtyři kravičky“ (Dušek, 2018, s. 158).

Zieris: „Ovce tu nebyly, respektive v Krkonoších byly, ale do třicetileté války, potom se jejich chov neobnovil, až dnes (Dušek, 2017, s. 16).

Při boudách se choval převážně hovězí dobytek, ale někde také kozy, tažní voli, v nižších polohách drůbež a spíše výjimečně koně. Ovce se v Krkonoších chovaly zřídka, protože pro budaře neměly takový užitkový význam v porovnání s ostatními hospodářskými zvířaty, moc se jim tu nedařilo a jejich vlna byla méně kvalitní (Lokvenc, 2007).

Zieris: „Krávy byly normální červené, rohaté“ (Dušek, 2017, s. 14). „Od června byly krávy několik hodin na vrchní pastvině, tam na ně dávaly pozor děti. Dopoledne a odpoledne, mezitím se zahnalý do chléva. Na jaře byly ještě v chlévě a byly krmeny senem, nebo jarní trávou“ (Dušek, 2017, s. 15).

Tippelt: „Dojilo se ve chlévě“ (Dušek, 2017, s. 145).

V Krkonoších se převážně chovalo plemeno krkonošských červinek, vzniklé zkřížením domorodého skotu se švýcarským plemenem, chovaným na panských velkostatkách. Červinky, už podle názvu, měly červené až černohnědé zbarvení a byl to skot sice menšího vzrůstu a váhy, ale zato s mimořádnou odolností a nenáročností a vysokou doživostí (Lokvenc, 2007).

Pasení probíhalo od začátku června do poloviny či konce srpna, na výše položených místech od června až do konce září. Aby nenastaly hospodářským zvířatům problémy kvůli rychlé změně skladby krmiva, zůstávala týden před a týden po pastvě ve stáji a dostávala polovinu čerstvého a polovinu suchého krmení. Přes léto ve chlévě pobývala pouze přes noc a dojnice i v době dojení, které probíhalo 2x denně, ráno před vyhnáním a navečír po návratu z pastvy. V časech nejlepší pastvy občas i během poledne (Lokvenc, 1978).

Tippelt: „Některé chalupy pod námi, například Mitzinger, ten bydlel ve Velké Úpě na Schneiderbergu, chodil s dobyt看kem nahoru. Bylo jich víc, co takhle nahoře

pásli: na Černé boudě, na Volských boudách i kolem Luční boudy“ (Dušek, 2017, s. 143).

K letním a později i celoročním boudám byl vyháněn dobytek. Někteří nechávali dobytek pást na pasekách, kde rostla bujná tráva o větším množství i rozmanitosti (Lokvenc, 2007).

5.2.5 Mléčné produkty

5.2.5.1 Výroba mléčných výrobků

Tippelt: *„Tlouklo se máslo, měli jsme ty dlouhé máselnice, šťouchací a k tomu byla koza, to jsme musely pohánět my, děti. Na trámech se zavěsily takové výběžky, od toho specifické táhlo, takže se mohlo sedět, tahat a za hodinu bylo máslo natlučené. Později už vznikly točící máselnice, nebo kdo měl kus vody, tak si to udělal na vodní pohon“ (Dušek, 2017, s. 145, 146).*

Výroba másla, prováděná svislými pohyby držadla šťouchací máselnice, byla poměrně namáhavá. Modernější točící máselnice tvořená otáčivým sudem byla náročná méně, jelikož pohybu máselnice napomáhala klička, která sudem točila (Máslo známe už tisíce let..., [cit. 2019-07-26]). Dalším usnadněním tlučení másla v případě dostupnosti vody bylo použití lopatkového kola poháněného vodou v potoce, které bylo spojeno s máselnicí jednoduchým převodem (Lokvenc, 1978).

Kavanová: *„Každej na horách měl svoji obživu a byl soběstačnej“ (Dušek, 2018, s. 159).*

Tippelt: *„Se vším jsme byli soběstační, dělali jsme i máslo a sýry“ (Dušek, 2017, s. 144).*

Hampel: *„Pro sebe jsme dělali sýry a tvaroh“ (Dušek, 2019, s. 63).*

Kavanová: *„Tloukli jsme máslo – týdně 16 kg másla, 12 kg se odneslo do Úpy do mlíkárný odevzdat a čtyři jsme si nechali pro svoji potřebu. Dělalý se sýry, tvaroh, syrečky. Každej hospodařil“ (Dušek, 2018, s. 159).*

Nejvýznamnějšími produkty budního hospodářství byly mléko, máslo, smetana, tvaroh a proslulé syrečky (Lokvenc, 2007).

Během nejlepší letní pastvy (8-9 týdnů) kráva denně dojila okolo 7 litrů mléka. Průměrný výtěžek z mléka za jeden týden z jedné krávy během produktivních 45 týdnů v roce byl v rozmezí 0,75-1 kg másla a 1-5 kg netučného sýra, z kozy pak 0,75-1 kg sýra tučného (Lokvenc, 1978; Lokvenc 2007).

Nejdůležitějším zdrojem obživy pro budaře, zejména těch žijících ve výše položených místech, byl chov hospodářských zvířat, zejména krav a koz (Lokvenc, 1978).

5.2.5.2 Prodej mléčných výrobků

Berger: *„V Peci žil v té době syrečkář Berauer a ten jednak vyráběl sám – specializoval se jenom na sýry – a ty sýry, co vyráběli hospodáři kolem, vykupoval, dával je do bedniček (40 × 30 × 7cm), říkalo se tomu „Koppen Kässe“, a ty různě expedoval. Sýry z Krkonoš se tak ocitaly na stolech viceméně majetnějších lidí na území celé Střední Evropy“* (Dušek, 2018, s. 57, 58).

Novotná: *„Třeba babička odsud do Prahy dodávala máslo a krkonošské tvarůžky. A ještě předtím, než se rozjel tenhle obchod, tak si zařídila v Peci dodávky od hospodářů, o kterých věděla, že nebudou mléko pančovat, a dělala tvarůžky a máslo a sýry, které nosila pěšky do Trutnova na trh“* (Dušek, 2011, s. 48). *„Pětadvacet kilometrů za každého počasí, v zimě, v létě. A pak se zase vracela ještě týž den zpátky do Pece“* (Spurný, 2005).

Kavanová: *„Například syrečky jsme posílali v bedýnkách do Německa“* (Dušek, 2018, s. 163).

Horale domácí produkty nepoužívali pouze pro svoji potřebu, ale mnohdy je i jako přivýdělek prodávali do českého a slezského podhůří, ba i do vzdálenějších měst. Zpravidla si polovinu mléčných produktů ponechali a druhou prodali. Jednalo se zejména o máslo a sýry. Mezi speciality patřily tučné kozí sýry a tučné bylinkové sýry z kravského mléka (Lokvenc, 2007; Štursa, 2012). Jejich jedinečnost souvisela v příměsi aromatických výtažků z bylin, které přenesly do sýru nazelenalou barvu,

nápaditou chuť a kořeněnou vůni. Sýry byly poptávanou pochoutkou, dováženou k movitějším lidem široko daleko (Hoser, 1841).

5.2.6 Louky a seniště

Hampel: „*Taky byla práce doma: jako malí jsme hrabali seno, sbírali kamínky z louky. Tenkrát se všechno pravidelně sekalo kosou, ta louka musela vypadat – to byl park, to byla nádhera, už jenom ta vůně*“! (Dušek, 2019, s. 63).

Zieris: „*Kosilo se dvakrát ročně-v červnu a koncem srpna*“ (Dušek, 2017, s. 15).

Kavanová: „*Měli jsme tři hektary louky, vše se sekalo ručně kosou. A všechno bylo nutný samozřejmě suši*“ (Dušek, 2018, s. 158, 159).

Tráva se kosila od června do září (v případě dobrých klimatických podmínek až po říjen). Plocha, kde se tráva sklízela, se rozlišovala na dvě skupiny. První byla seniště, která se členila na díly, z nichž půlka zůstávala neposečená a druhá se sklízela, aby bylo seno každý rok. Běžně se totiž seniště posekalo jednou za 2-3 roky, aby vznikla organická hmota sloužící k obohacení půdy o živiny. I tak bylo sklizené seno méně hodnotné a ceněné (Lokvenc, 1978).

Druhou skupinou byly louky. Jednalo se obvykle o louky okolo bud vzniklé lidskou činností, tzv. travní zahrady, které byly patřičně obhospodařovány. Hnojily se, zavlažovaly se, pravidelně se kosily – 2x, někdy i 3x do roka – a občas se po sklizni i nechávaly spásat dobyt看, neboť kvalita i kvantita trávy zde byla vyšší, stejně jako výtěžek ze sena (Burkert, 1892; Lokvenc, 2007).

Kvalita a množství sklizně závisely na rozmanitosti louky. Horalé rozlišovali lukrativnější jižní svahy – „letní strany“, a méně lukrativní svahy severní – „zimní strany“, které poskytovaly o jednu sklizeň méně. (Lokvenc, 2007).

Berger: „*Děda vždycky během zimy vozil seno z půdy z Richterovek dolů do Pece do chlíva*“ (Dušek, 2018, s. 57).

Tippelt: „*Sekalo se seno, které se pak obracelo, rozházelo do kupiček, shrabalo a z louky jsme to nosili usušené na zádech v plachtách, na krosnách. Ještě jsme měli hospodářskou chalupu a pozemek na Pardubických boudách, 196 m². Tam jsme to sekali a dávali na půdu, v zimě vozili na rohačkách domů*“ (Dušek, 2017, s. 144).

Zieris: „*Seno se ukládalo na půdu*“ (Dušek, 2017, s. 16).

Kavanová: „*Ve dvanácti letech jsem nosila ty rance plný sena na půdu*“ (Dušek, 2018, s. 159).

Usušené seno se naskládalo do stohů a snášelo se na krosnách, z odlehlých míst v loktuších (obr. 3). Tam, kde byly přítomny příjezdové cesty, využívalo se trakařů s brzdou, případně vozů, zapřažených kravami nebo koňmi. Seno se také ukládalo do stohů a zůstávalo ponecháno rovnou na seništi, v zimě ho pak horalové museli vyhrabat a svést dolů na saních či rohačkách. V případě, že měl horal k dispozici seník, ukládalo se seno tam, a v zimě se pak sváželo rovněž na saních nebo rohačkách (Lokvenc, 1978).

Obrázek 3: Snášení sena z horských luk; Zdroj: Krkonošské muzeum Správy KRNAP ve Vrchlabí [1]

Boudy se zpravidla stavěly ve svahu tak, že jejich delší strana přiléhala ke stráni. Střecha tedy mohla sestupovat až k zemi, od níž směřovaly dveře rovnou na půdu, a to napomáhalo k uskladňování sena. Půdy tedy sloužily jako seniky plné sena, zajišťující

hospodářským zvířatům krmení přes zimu. Leckdy však plnily funkci také jako „ložnice“ dětem, čeledi či turistům (Lokvenc, 1978).

5.2.7 Políčka a pěstované plodiny

Hampel: *„Každý měl taky svoje políčko. Sklízeli jsme seno a pěstovali jenom brambory, ono nic moc jinýho nešlo, ve vejšce 925 metrů nad mořem“* (Dušek, 2019, s. 63).

Pole se zakládala spíše sporadičtěji a pěstovaly se na nich zejména brambory, kterým se však dařilo, stejně jako ostatním plodinám, hlavně v nižších polohách. Brambory zasazené ve výškách okolo 1000 m n. m. většinou dorůstaly velikosti pouze vlašských ořechů a mnohdy bylo zapotřebí je i vydobývat ze sněhu. Pokusy vypěstovat je ještě ve vyšších polohách byly zpravidla neúspěšné (Lokvenc, 1978; Lokvenc, 2007).

Tippelt: *„Máma vzpomínala, že do 1. světové války pěstovali len a brambory skoro na všech boudách. I u nás doma za války jsme měli len, kus pšenice, protože je to na jižní straně“* (Dušek, 2017, s. 143).

Zieris: *„Pěstovalo se tu žito na chleba, oves pro koně, len, ten se i prodával. Lidé měli i ovoce: jablka, třešně, švestky. Zeleniny se pěstovalo málo“* (Dušek, 2017, s. 14).

Rusová: *„My jsme měli ječmen a soused pšenici. Maminka pěstovala krmnou řepu, zelí a trochu máku. A pak jsme měli za barákem pruh s bramborama, mrkví, celerem, cibulí a česnekem“* (Dušek, 2017, s. 48).

Kromě brambor se také poměrně vysoko pěstovalo červené zelí, oves, ječmen a žito. Ovšem úroda byla povětšinou chudá, někdy ani nedozrálá, a často pomrzla nebo zapadla sněhem. Pěstování zemědělských plodin tak bylo nedostačující a klesalo s rostoucí nadmořskou výškou. Přibližná výšková mez pěstování pro červené zelí byla do 1200 m n. m., oves a ječmen 990 m n. m., žito 800 m n. m. a pšenice 650 m n. m. V horských údolích rostly i ovocné stromky, ale plody nebyly velké a mnohdy ani nedozrálé. Hrušně však bylo možné spatřit ještě okolo 800 m n. m. a třešně a jabloně dokonce kolem 900 m n. m. Nedostatek vitamínů si tak horalé alespoň z části kompenzovali sbíráním lesních plodů jako borůvek, malin a brusinek (Lokvenc 1978).

Hampel: „Zbylýma bramborama se krmilo“ (Dušek, 2018, s. 63).

Brambory se také používaly jako píce pro hospodářská zvířata (Lokvenc, 1978).

5.2.8 Strava budařů

5.2.8.1 Nejčastější pokrmy

Kavanová: „Každej den jsme jedli brambory, tvaroh a mlíko, k snídani bílou polívku z mlíka a kus chleba s máslem, někdy i hrníček čerstvě nadojeného mlíka. K obědu bud' polívka ze žitný mouky nebo kyselo, nebo bramborový placky a bílý kafe. V sobotu kousek točenýho salámu a v neděli kousek masa. Maso jsme kupovali od příbuzných z Velký Úpy, ti měli řeznictví. A jinej strejda byl pekař dole v Temném Dole, tak od něj jsme zase kupovali chleba. Mouku přiváželi odněkud z kraje, nevím přesně odkud“ (Dušek, 2018, s. 159, 160).

Zieris: „Taky se doma páčila kořalka“ (Dušek, 2017, s. 14).

Zedníčková: „Když jsem něco nechtěla jíst, tak maminka říkala, že bych měla jít třeba na Tippeltovky, tam se vždycky uvařila nějaká šlichta, polívka, mouka a trochu mlíka a celý den z toho jedli“ (Dušek, 2017, s. 111). „Nebo polívku zapraženou a brambory k tomu, ti neměli nějaký maso jednou tejdně. Dole to bylo lepší“ (Lindrová, 2019).

Strava horalů byla jednodušší. Skládala se z vlastních domácích produktů, doplněných o některé potraviny, které museli dokoupit, a nasbíraných lesních plodů.

Každý den se konzumoval chléb, mléko, sýr a troška másla. Někdy se jedlo kyselé zelí a ojedinele pak luštěniny, čočka a hrách. Důležitou roli hrály brambory, které se připravovaly vařené nebo pečené ve slupce, se solí a troškou másla. Ze syrových nastrouhaných brambor se dala upéct bramborka. Z polévek se nejčastěji vařil úkrop okořeněný libečkem, mléčné polévky nebo kyselo. Jako sladidlo se používal cukerin neboli sacharin či cukr. V neděli byl oběd rozmanitější, připravila se jahelná kaše nebo kaše z krup a hrachu, zelí s knedlíkem, někdy i kus masa atp. K pití nejběžněji posloužila pramenitá voda, případně syrovátka. O svátcích nebo významnějších událostech se vytáhly i jeřabinky, hořcovky či rosolky, pálenky

z jedlových šišek nebo pivo a připravovaly se i slavnostnější pokrmy jako maso, kaše sypaná perníkem a jiné.

Musíme však vzít v potaz, že rozmanitost jídelníčku i množství jídla závisely na ekonomické situaci budařů, aktuálních i dlouhodobých přírodních poměrech a celkové hospodářské situaci země (Lokvenc, 1978).

5.2.8.2 Sběr lesních plodů a bylinek

Hampel: „*Chodili jsme na houby a na borůvky na Černou horu, to pro nás byl vejdělek, borůvky jsme prodávali do penzionů, ne za moc, ale měli jsme radost, že aspoň něco*“ (Dušek, 2019, s. 63).

Ačkoliv se jednalo o možnosti poměrně omezené, tak někteří obyvatelé hor sbírali různé lesní plody jako borůvky, maliny, brusiny či houby a nosili je na trh do měst s vidinou přivýdělků (Lokvenc, 1978).

Zieris: „*Starší lidé sbírali hodně bylinek a sušili je nad kamny na bidle a zavěšovali je v pytlíčcích a vyznali se v nich. Byliny nikam nepřesazovali, našli jich dost v přírodě*“ (Dušek, 2017, s. 16).

V karech a na jiných místech se nacházela spousta bylinek a koření, které chořovali lidé sbírat. Kromě léčivých a ostatních nápomocných vlastností bylinek, některé rostlinky představovaly spolu s lesními plody součást stravy obyvatel. Patřily mezi ně třeba česnek hadí nebo pažitka pobřežní horská. Cibuli lilii zlatohlavou zase horalé občas přidávali do krmení dojníc, aby mělo máslo žlutější barvu (Lokvenc, 2007).

5.3 Obživa

5.3.1 Dřevorubectví

Tippelt: „*Většina budařů byli dřevaři*“ (Dušek, 2017, s. 141).

Hampel: „*Většina lidí v údolí Úpy dřív žila z lesů a drobného hospodářství*“ (Dušek, 2019, s. 64).

Berger: „*Stryc Franz byl dřevorubec*“ (Dušek, 2018, s. 57).

Dřevorubectví, pastevectví a travaření patřilo k nejčastější obživě horalů. Poté následovalo zpracování lnu a tkaní plátna. A také korálkářství a sklářství dosáhla svého využití (Štursa, 2013).

Hampel: „*Lidi dělali v lese po generace, tak znali terén. Většinou to bylo tak, že starej hajnej šel do důchodu a jeho funkci dostal syn, všechno to byli místní lidi. Na podzim se „rampovalo“, to se kulatina stavěla v lese do kuželů, aby se to našlo. Když přišel sníh, začalo se svážet na rohačkách dolů k silnici, pak se to vozilo s koňma na pilu do Maršova, sem tam na malej katr, do papíren a brusíren. Při svážení se podle prudkosti svahu přidávaly řetězy jako brzdy, čím byl větší stoupák, tím víc brzd. Na rohačkách jsme tímhle způsobem sváželi do roku 1972, ale to už nás bylo pár, víc se tahalo s koňma*“ (Dušek, 2019, s. 64, 65).

S mladým dobyt看em se zapřahalo a v zimě byl nápomocen při svážení dřeva jako záprah do saní (Lokvenc, 2007).

Rohačky svůj název dostaly podle prodloužených sanic zatočených do tvaru rohů, kterých se držel řidič, přičemž je ovládal – zatačením či brzděním za pomoci nohou. V případě, že vzpříčení obou dolních končetin pro brzdění dostatečně nestačilo, byl pod ně spuštěn ještě řetěz. Ovládání saní však nebylo vůbec snadné a pro bezpečné sjíždění byla zapotřebí dlouholetá praxe (Bartoš a kol., 2007).

5.3.2 Papírny a brusírny

Zedníčková: „*Dole žilo mnoho dělníků, co chodili hodně do papíren nebo tak*“ (Lindrová, 2019).

V letech 1860-1862 byla postavena Eichmannem a Roederem papírna v Maršově (později pouze firma Eichmann). Výroba se soustředila především na jemné papíry, zejména cigaretové. Po převaze konkurence firmy Piette ze Svobody nad Úpou se však výroba přeorientovala na kvalitní kreslicí papír, poštovní známky, papír na bankovky, akcie nebo na fotografické papíry. Společně s několika dalšími patřila mezi nejdůležitější papírenské podniky až do konce druhé světové války. V letech 1946-

48 byla papírna sloučena se všemi zbylými na krkonošském území pod Krkonošské papírny (Łaborewicz a Louda, 2007).

Hampel: „*Dědeček dělal v Temném Dole v Dixově brusírně, ta šla až do roku 1963, než vyhořela. Ve Velký Úpě byla taky brusírna, třetí, Kneifelova, byla taky v Temném dole, obě skončily brzo po válce. Dřív se koukalo, aby se vše zpracovávalo pokud možno na místě. Voda zajišťující pohon tu byla. Z toho tu většina lidí žila*“ (Dušek, 2019, s. 62).

Kavanová: „*Můj strejda - mamčin bratr chodil pracovat do papírny v Temném Dole na dvanáctky*“ (Dušek, 2018, s. 159).

Dixovu brusírnu v Temném dole na řece Úpě založil v roce 1874 tehdejší mlynář z Velké Úpy Ignaz Dix. Brousily se zde špalky dřeva, ze kterých se oddělovala vláknina, později zpracovávaná k výrobě papíru. Začátkem 20. století, kdy došlo k rozšíření továrny a k výrobě pevného balicího papíru a krabicové lepenky, v továrně pracovalo 40 dělníků, zejména z okolních chalup. Kromě této brusírny – největší a nejmodernější v okolí – stálo mezi Velkou Úpou a Dolním Maršovem na řece Úpě ještě dalších devět brusíren. Některé z nich také dostaly pojmenování po svých zakladatelích jako např. Adolfova, Hoferova nebo Kneifelova. Většina z nich však po roce 1945 zanikla (Klimeš, 2007; Plecháč, 2017). Ta Dixova byla po druhé světové válce přiřazena k již zmíněným Krkonošským papírnám (Šimková, 2015) a provoz zde skončil v roce 1965 po rozsáhlém požáru. Do dnešní doby se z brusíren zachovala jako jediná a je označena za technickou památku (Klimeš, 2007; Plecháč, 2017).

5.3.3 Sklárný

Hampel: „*Na vykáčených plochách se ještě na začátku 20. století – než vyšel zákaz – pařezy vyndávaly, zpracovávaly a pálily v domácnostech a kdysi i ve sklárnách*“ (Dušek, 2019, s. 64).

Topení nebylo zapotřebí pouze v zimě kvůli nízkým teplotám, ale bylo využíváno i po zbytek roku například k vaření a zpracovávání mléčných produktů (Lokvenc, 2007).

Roku 1844-45 byla postavena sklárna v Temném Dole, kterou založil Augustin Breit. V průběhu let a svého vývoje vystřídala několik majitelů a také produktů – zaměřovala se především na dodávky polotovarů, skleněného zboží i luxusních výrobků. Sklárna orientující se na export omezila výrobu ve 30. letech 20. století kvůli hospodářské krizi a přestala fungovat v roce 1943 (Lněničková a Wiater, 2007).

5.3.4 Pašeráctví

Lahr: „*Babička byla pašeračka, chodila ze Svatého Petra přes Kozí hřbety do Slezska: tam nosila sýr, zpátky petrolej, v sukničkách taky pašovala máslo. Tatínek musel vždycky koukat, kde jsou finančné, pohraniční stráž...*“ (Dušek, 2017, s. 179).

Odlišnosti cen různých výrobků mezi sousedícím Rakouskem-Uherskem (dále pouze R-U) a Německem lákaly mnohé obyvatele hor k pašeráctví. Mezi nejpoptávanější zboží patřil tabák, cigarety, cukr, škrob, sůl, káva, příze, porcelán, alkohol atd. Pašeráci museli přecházet po tajných, mnohdy obtížných a nebezpečných stezkách, aby nebyli odhaleni polici – hraniční stráž. Ta měla své stanice umístěné ve Velké Úpě, Malé Úpě, Albericích, Maršově, Rokytnici a Novém Světě (Petrák, 1891; Regel, 1887).

Výtěžky z pašeráctví přispěly k obživě mnoha horalů obývajících především vyšší partie Krkonoš (Hoser, 1804).

5.3.5 Stavební práce

Hampel: „*Tatínek v první republice taky dělal na stavbě lanovky na Černou horu v sedumadvacátém roce. Brali práci, která byla*“ (Dušek, 2019, s. 62).

V roce 1928 došlo k postavení a zprovoznění první lanovky v Krkonoších, vedoucí z Jánských lázní na Černou horu (obr. 4) (Štursa, 2013).

Obrázek 4: Lanovka na Černou horu v roce; Zdroj: https://krkonosky.denik.cz/zpravy_region/lanovka-na-cernou-jezdi-90-let-prvni-vedla-z-namesti-vozila-gazika-i-rodicku-20180913.html

5.3.6 Restaurace a nabízené ubytování

Kavanová: *„Nepronajímali jsme, ani nevyváběli, jenom jsme podávali kafe, pivo a kořalku. Když chtěl někdo svačinu, tak syrečky, tvaroh, mlíko a koláče se pekly. Byla to klasická výletní restaurace“* (Dušek, 2018, s. 162, 163).

Berger: *„Na zimu se zůstávalo v Peci a děda pronajímal barák“* (Dušek, 2018, s. 57).

Novotná *„Prarodiče tady měli hospodářské stavení, kde si vybudovali pár pokojíčků a začali je pronajímat, aby vylepšili svoji finanční situaci. To bylo v Peci mezi válkami běžné. Tou dobou už zemědělství a boudařství nebylo jediným zdrojem obživy. Začalo se sem dojíždět na rekreaci, jak se tomu říká dneska, tehdy samozřejmě šlo jen o pár lidí, kteří chtěli být na čerstvém vzduchu. Do roku 1937 sem jezdili hlavně Pražáci, lidé velice vzdělaní a inteligentní, kteří se spokojili s tím velice jednoduchým a primitivním ubytováním. A opravdu si považovali té přírody kolem, takže strašně, strašně pomohli tady tomu horskému, dřevařskému a zemědělskému regionu, kterej se díky nim začínal vzmáhat“* (Spurný, 2005).

Díky rozvíjejícímu se cestovnímu ruchu se začaly měnit podmínky obživy a zdroje příjmů budařů a obyvatel hor – vedle hospodaření se jimi stala turistika. Nové

sociální, politické i dopravní poměry (rozvoj státní i soukromé autobusové a automobilové dopravy) stále v hojnějším počtu umožňovaly návštěvníkům z vnitrozemí a podhůří přiblížit se k horským vrcholům. Přestože turistika zůstávala dostupná stále spíše středním a movitějším vrstvám obyvatelstva, obsazenost ubytování byla do značné míry naplněna (Bartoš a kol., 2007a; Štursa, 2013). V této době se turistika stala pro některé majitele bud hlavním zdrojem obživy, a proto se mnohé z nich, původně poskytující pouze skromné přístřeší či pohostinství, přestavovaly a rozšiřovaly tak, aby dokázaly uspokojit potřeby turistů a nabízet určitý komfort. Vznikaly však i boudy nové, postavené přímo pro účely turistického ruchu, které se dají považovat za první stavby charakteru horských hotelů (Lindrová, 2018).

Až do druhé světové války se obyvatelé hor živilí kombinací zemědělství a poskytování turistických služeb (Bartoš, 2016). Po roce 1945 budní hospodářství téměř zcela zaniklo především kvůli vysídlení jeho zakladatelů – německého obyvatelstva (Lokvenc, 2007).

5.4 Obydlí

Kavanová: „*Úložný prostory byly pouze pro nás, lidi bychom ani neměli kam ubytovat. Měli jsme kuchyň, lokál, verandu, ložnici a jednu malou komoru. Pod barákem jsme měli pramen, pod tím byl sklípek a tam se chladilo mlíko, limonáda, pivo atd.*“ (Dušek, 2018, s. 163).

Boudy měly povětšinou trojdílnou strukturu, skládající se ze síně, světnice a chléva. Hlavní dveře vedly do síně a v ní se nacházely další dveře, vedoucí do velké obytné místnosti, na niž někdy navazovala ještě malá komora. Na konci síně se ve svahu často nalézal menší mléčný sklep. V něm protékal pramínek vody, který zanechával potraviny, především máslo a mléko, ve chladném stavu. Ze sklepa pramínek odtékal za pomoci dřevěného či kamenného koryta. V síni byly také jednoduché schody vedoucí na půdu a dveře do chléva, jenž byl opatřen ještě jedněmi dveřmi na zápraží, sloužící pro vhánění a vyhánění dobytka (Lokvenc, 2007; Petrák, 1891).

5.5 Nelehké poměry na horách

Kavanová: „*Od dvou let jsem makala. Když mně byly dva roky, musela jsem chodit s kbelíčkem za dědou, on hrabal louky a já sbírala kamínky. A když mně byly čtyři, tak už jsem stála u škopku a musela mejt šálky, taky jsem měla hrabičky a už jsem hrabala na louce. V šesti letech už jsem uměla podojit kozu a v osmi letech krávu*“ (Dušek, 2018, s. 163).

Matky se mohly dětem věnovat do tří až čtyř let, pak byly přenechány hlavně starším sourozencům nebo samy sobě, poněvadž rodiče plně zaměstnávala práce nebo hospodářství. Děti již v brzkém věku musely podle své způsobilosti pomáhat s prací. Obvyklou činností pro kluky bylo vyhánění dobytka na pastvu a pro dívky pomáhání s úklidem i se zpracováním produktů (Lokvenc, 1978).

Tippelt: „*Babička umřela při porodu nejmladšího kluka před 1. světovou válkou. Tenkrát bylo v rodinách hodně dětí a byla i velká úmrtnost*“ (Dušek, 2017, s. 139).

Zedníčková: „*Ještě, že si mě vzala tahle Fišerová, kdybych se dostala k nějaký jiný ženský, ježiš sami měli co dělat s těma dětma, tam měli hodně dětí na horách*“ (Lindrová, 2019).

Dříve byl průměrný věk krkonošských obyvatel nízký a dětská úmrtnost do deseti let se pohybovala kolem 30 %. Větší mortalita byla však vyrovnávána tím, že budaři měli hodně dětí (Lokvenc, 1978).

Kavanová: „*Třeba se museli kluk s holkou brát, aby to zůstalo v rodině. Takže se Němci brali mezi sebou. Oni se brali často i bratranec se sestřenicí, aby zůstal majetek v rodině. Ve východní části Krkonoš byly skoro všichni mezi sebou příbuzní, alespoň vzdáleně*“ (Dušek, 2018, s. 161).

Velmi často se stávalo, že horalé byli v jednom regionu mezi sebou příbuzní, stejně jako že boudy ležící nedaleko sebe patřily jednomu rodu (Lokvenc, 1978).

5.6 Volné chvíle

5.6.1 Muzika

Berger: „*Dědu hospodářství natolik zaměstnávalo, že neměl nic kolem toho, jediné muziku. Byl velikej muzikant, hrál na basu, violoncello a housle*“ (Dušek, 2018, s. 57). „*Otec byl taky hudebník, hrál na housle a taky na dechové nástroje – saxofon, klarinet a hoboje*“ (Dušek, 2018, s. 58, 59).

Ve chvílích odpočinku, na pastvě, anebo zvláště pak při významných a slavnostních příležitostech hrálo se na různé hudební nástroje a zpívalo se. Později muzikanti hráli také pro potěchu turistů (Lokvenc, 1978).

5.6.2 Lyžování

Berger: „*V jedné místnosti byly slavníky a tam byli celou zimu sportovci-lyžaři, převážně Němci, ale byli mezi nimi i Češi, který byli spíš od Dvora Králového a tam. Ti si tam sami vařili a starali se o sebe. To bylo ještě v dobách Rakouska-Uherska, před první válkou*“ (Dušek, 2018, s. 57).

Rostoucí zájem o lyžování, který úzce souvisel s rozvojem zimní turistiky, byl zřejmý na přelomu 19. a 20. století (Bartoš a kol., 2007). První lyže se v Krkonoších objevily pravděpodobně v roce 1880 a pocházely z Norska. Zpočátku vlastnit lyže a i na nich jezdit značilo raritu. Posléze však jejich obliba začala rychle stoupat a horští truhláři měli plné ruce práce s výrobou. První lyže patrně zhotovil truhlář Rößler z Grüntalu v roce 1889, avšak prvenství ve zhotovování těchto prken na nohy nelze upřít stolařskému mistru Franci Baudischovi z Mladých Buků, který je vyráběl od roku 1891 (Bartoš a kol., 2007b).

Novotná: „*Tatínek byl fajn chlap, taky protože se věnoval lyžování. Byl v prvním českým ski klubu*“ (Spurný, 2005).

Jedním z nejdůležitějších roků pro lyžování v českých zemích se stal rok 1903. Vznikl totiž Svaz českých lyžařů jako vůbec první národní lyžařský svaz na světě, který byl roku 1906 přejmenován na Svaz lyžařů v Království českém. Po první světové válce

dostal název Svaz lyžařů Republiky československé a naplno fungoval až do obsazení pohraničí nacistickým Německem, kdy byla jeho činnost značně utlumena. Aktivitu, kterou nabral po osvobození, moc dlouho neudržel, protože byl svaz násilně ukončen v roce 1948 nástupem komunismu (Bartoš, 2017; Stručná historie svazu, [cit. 2019-07-26]).

Také lyžaři německé národnosti měli své vlastní kluby. Nejvýznamnějším z nich byl Svaz německých spolků zimních sportů (Hauptverband der deutscher Wintersportvereine – HDW) (Stručná historie svazu, [cit. 2019-07-26]).

Za první republiky se Krkonoše staly významným střediskem pro zimní sporty, turistiku, ale taktéž i pro oficiální závody (obr. 5), přestože měly v Československu velkou konkurenci ve Vysokých a Nízkých Tatrách (Bartoš, 2017).

Obrázek 5: Německý lyžař při závodu; Zdroj: Krkonošské muzeum Správy KRNAP ve Vrchlabí [2]

5.7 Vztahy mezi Čechy a Němci

5.7.1 Situace za Rakouska-Uherska

Kavanová: „Aspoň co říkala maminka a babička s dědou, tak mezi Čechy a Němci neexistovala žádná závist. Každý měl svoje, málokdy se něco stalo, lidi se mezi sebou snášeli. Ani když začala válka, tak se nic nedělo“ (Dušek, 2018, s. 164).

Novotná: „Až do sedmatřicátého – to znám samozřejmě jenom z vyprávění – tady mezi Čechy a Němci nebyly problémy, žilo se tu dobře. Byla tady četnická stanice česká, s českým velitelem, ta pošta také a jezdili sem čeští hosté a nikdy nevznikaly žádné třenice“ (Spurný, 2005).

Zedníčková: „Před válkou nebyl problém s Čechy, ale pak až přišla válka, tak štváli hodně“ (Lindrová, 2019).

Tyto kladné vzpomínky paní Novotné, Kavanové a Zedníčkové (poslední dvě zmiňované podotýkají negativismus alespoň se začátkem druhé světové války) však mohou být dané dobrými zkušenostmi z hlediska národností, tolerantnější výchovou, faktem, že v maršovském okrese žilo českých obyvatel oproti německým poskrovnu (Nováková, [cit. 2019-08-11]) a že čeští turisté a návštěvníci hor častěji pobývali spíše v západnější části Krkonoš (Dvořák, 2003), avšak literární prameny ukazují problematiku v obecnější rovině již ne tak příznivě:

Období na konci 19. a začátku 20. století lze považovat za dobu vypjatého česko-německého nacionalismu, kdy spolu obě etnické skupiny tvrdě soutěžily. Mnohdy to přešlo i do vlasteneckých střetů a rozporů, přičemž téměř každý projev získával politický kontext (Bartoš a kol., 2007a).

V Bucharově programu z konce 19. století (nosného programu odboru Klubu českých turistů v Jilemnici, o jehož vytvoření se zasloužil Jan Buchar usilující dostat do Krkonoš turisty z vnitrozemí – především z Prahy – aby se turistika mohla stát pro horské místní obyvatelstvo výrazným ekonomickým přínosem i národnostní posilou) sehrála velkou roli právě národnostní otázka. Ta směřovala k udržení a nejlépe posílení českých národních pozic a k podpoření českého rázu Krkonoš. Nezřídka se stávalo, že

německý majitel boudy, přestože uměl česky, nebyl ochotný reagovat na česky vyslovenou objednávku. Obecně na horách čeština téměř slyšet nebyla, díky převažujícímu německému obyvatelstvu a mnoha turistům přicházejících ze Slezska, mluvících německy. Převládající němčinu ale české obyvatelstvo považovalo za křivdu, neboť Krkonoše patřily geograficky i historicky do české kotliny (Lindrová, 2018).

Zmínky o národnostních nesrovnalostech můžeme rovněž najít kolem roku 1909 v *Turistickém katechismu* od Jiřího Gutha: „*Také národnostní rozdíly dokázaly vztahy zkomplikovat a Guthův katechismus tu moudře radí: „Nezrážej národních citů obyvatelstva a nevyzývej. Toto napomenutí platí především Němcům v naší zemi – ale také Čechům v německých krajích Čech. Přes všechnu jednotnost a nedílnost našeho milého království nesmíme se vzhledem ke druhé národnosti domnívat, že v jeho hranicích máme neztenčené právo jednati, jak se nám zlíbí. Tak jako nám není vhod, když naši krajané němečtí hajlují a roztahují se v končinách ryze českých, tak nenazdarujeme a nehejslovaňme my jim pod okny.“* (Guth, nedatováno).

5.7.2 První světová válka

Lešková: „*Nejmín toho bylo prý za doby první světové války*“ (Dušek, 2019, s. 158).

Za 1. světové války se Krkonoše ocitly spolu s celými českými zeměmi v zázemí vojenských konfliktů, které R-U se svým spojencem Německem vedlo až do konce válčení, tedy podzimu 1918 (Bělina a Fidler, 2007). To obyvatelům hor přineslo zhoršení životních podmínek, pokles stavu dobytka a úpadek hospodářství. Významný vliv na snížení životní úrovně měl také značný pokles turistiky a cestovního ruchu. A ještě k tomu trutnovský okres patřil mezi nejhůře zásobované okresy monarchie (Lokvenc, 1978).

6 První republika

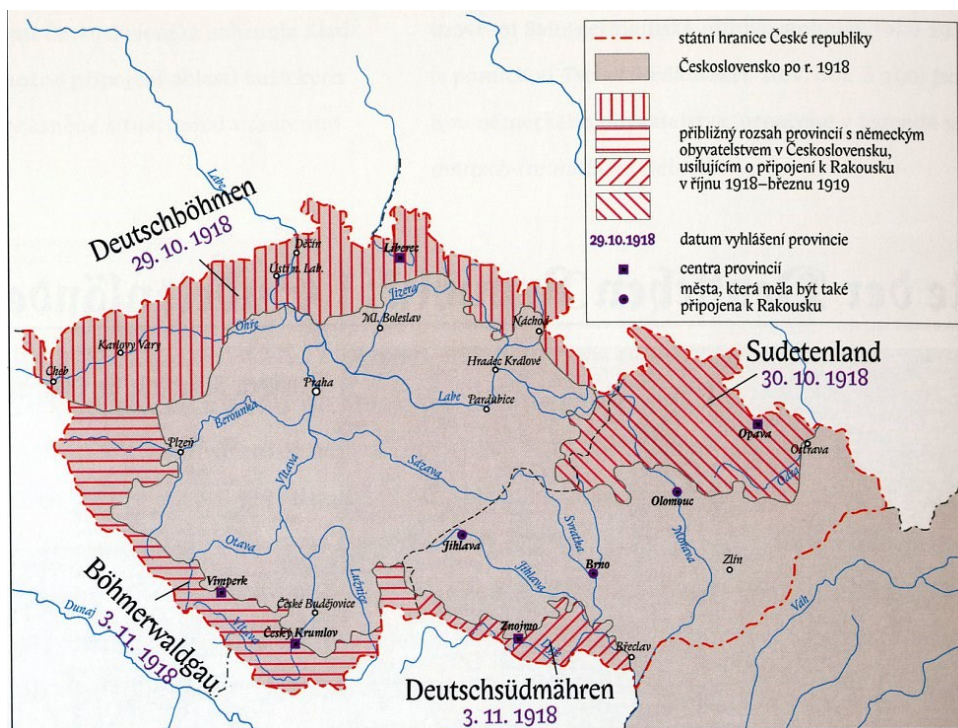
6.1 Vztahy mezi Čechy a Němci

6.1.1 Snaha o odtržení pohraničí

Mainert: *„Rodiče za sebou měli dobu první republiky s její tendencí k čečizaci, necítily se být jako Němci v „česko-slovenské“ republice rovnoprávní“* (Dušek, 2019, s. 12).

Problém nastal po skončení první světové války, kdy se s vyhlášením Československé republiky (dále i jako ČSR) nemohla smířit více než třímilionová německá menšina – žijící zejména v pohraničí – ocitající se po rozpadu R-U v novém státním zřízení. Čeští Němci se za monarchie považovali národem státním a nyní se ocitli v pozici menšiny, cítící se ne vždy rovnoprávně.

To vedlo k tomu, že Němci vyhlásili na českém území čtyři provincie, převážně v oblasti pohraničí, které měly být připojeny k Německému Rakousku (mezinárodně neuznaného státního útvaru trvajících v letech 1918-1919 a nacházejících se v německy mluvících oblastech v okolních zemích bývalé rakouské části R-U). Krkonoše se ocitly v provincii zvané Deutschböhmen – Německé Čechy – jež vedla zejména v pohraničních oblastech od Šumavy přes Karlovarsko, Ústecko, Liberecko až po Broumovsko (obr. 6). Provinční vláda sídlila v Liberci (Braun a Zahradník, 2018; Kuklík a Kuklík, 2005).

Obrázek 6: Deutschböhmen a ostatní 3 provincie; Zdroj:
<https://krkonosky.denik.cz/galerie/vrchlabsky-odpor-proti-ceskoslovensku-vyvrcholil-generalni-stavkou291018.html?photo=1&back=2402427273-1029-23>

Němečtí poslanci odůvodňovali vyhlášení čtyřech provincií jako právo na sebeurčení národů, které bylo součástí mírových podmínek amerického prezidenta Wilsona (Braun a Zahradník, 2018). Ale s principem sebeurčení národů to bylo myšleno poněkud jinak, než jak si to Němci vztáhli sami na sebe (Kučera a kol., 2011). Pohraniční oblasti však i přes odpor německých obyvatel patřily k nově vzniklé první republice. Její vojska je koncem roku 1918 musela obsazovat, aby tak zajistila svoji pravomoc nad celým územím státu. Navíc mnozí z Němců v Deutschböhmenu vstupovali do libereckou vládou vytvořených a financovaných občanských stráží zvaných Volkswehr. V Krkonoších vznikly v Trutnově, ve Vrchlabí a v jiných městech. Přestože byly tyto stráže poměrně slušně vyzbrojeny, neměly dostatečné odhodlání bránit nejisté zřízení a zajištění krkonošských měst československou armádou tak proběhlo v poklidu. Vrchlabí bylo obsazeno 7. a Trutnov 15. prosince, a poté jednotky pokračovaly do menších krkonošských měst, až bylo do konce prosince 1918 obsazeno celé území (Bělina a Fidler, 2007; Braun a Zahradník, 2018; Kocourek a Łaborewicz, 2007).

K určitému uklidnění situace došlo již během 20. let ve spojitosti s výrazným ekonomickým růstem a zlepšením sociálních poměrů v republice. Mnohem více mezi sebou začaly spolupracovat jednotlivé třídní a sociální skupiny bez ohledu na národnost, ale s důrazem na společný zájem a němečtí političtí představitelé se aktivně zapojovali do součinnosti s republikou (Braun a Zahradník, 2018; Kocourek a Łaborewicz, 2007).

6.1.2 Menšinová problematika

Mainert: „*Obzvláště dědečkovi se po c. k. monarchii dlouho stýskalo. Nelíbilo se mu, že všechny úřady byly obsazeny Čechy a že úředním jazykem byla čeština*“ (Dušek, 2019, s. 12).

Mezi Němci se však dále šířily negativistické tendence vůči ČSR, která jim jako menšině sice zajišťovala občanskou rovnost, ale ve skutečnosti toho moc nabídnout nedokázala. Problémem bylo velmi nízké zastoupení menšin ve státní správě, tedy i armádě a úřadech, kdy do těchto funkcí byli obsazováni zejména Češi nebo Slováci. To na mnoha místech neodpovídalo ani úměrně národnostnímu složení daného obyvatelstva. Navíc trnem v oku Němců se stalo velmi časté nepoužívání němčiny ze strany úřadů.

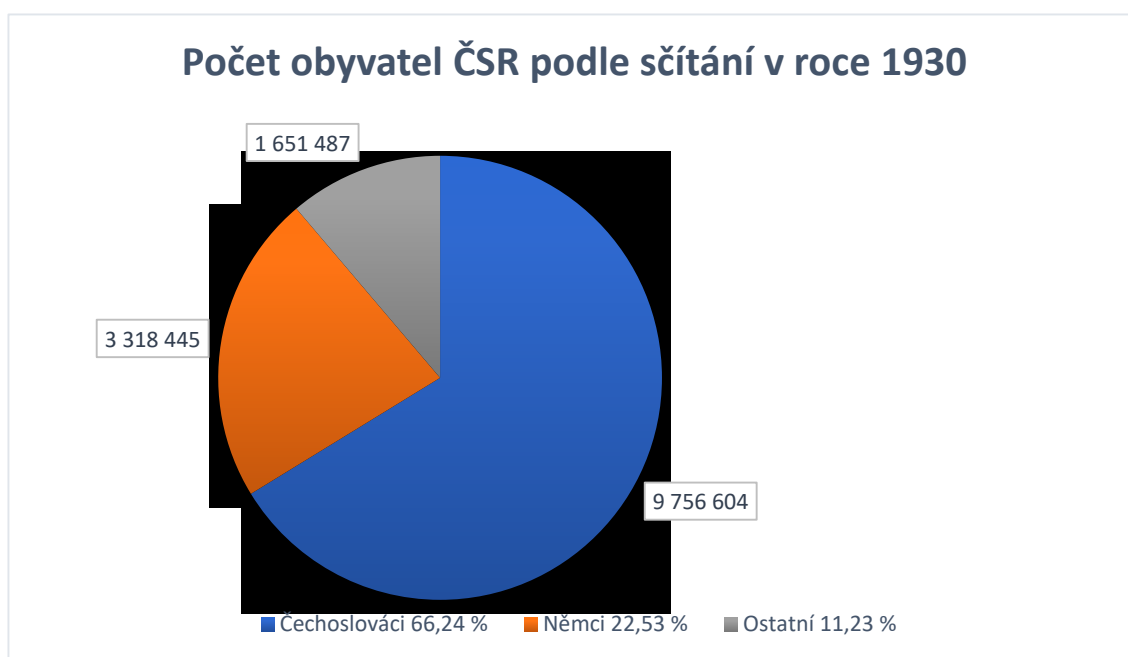
Ani situace ve vládě nebyla příliš příznivá. Státu oponovalo mnoho stran (komunisté, maďarští a převážně i němečtí poslanci), každá strana si prosazovala své zájmy a své cíle, a navíc v ČSR panoval nejednotný právní systém, který nebylo jednoduché sjednotit. A ačkoliv vláda v letech 1938-1939 připravila program, ze kterého vycházely lepší podmínky pro menšiny – tedy i pro Němce – bylo už příliš pozdě (Kučera a kol., 2011). Důsledky hospodářské krize ve 30. letech společně s iredentistickým hnutím, které nacházelo velkou podporu v nastupujícím nacionálním socialismu v Německu, vyvolaly v německých obyvatelích explozi pocitů ukřivděnosti (Braun a Zahradník, 2018; Kocourek a Łaborewicz, 2007).

6.1.3 Národnostní složení obyvatel

Hampel: „*Tady byli samí Němci, kontakty s Čechama jsem jako dítě vůbec neměl. Máma ani táta vůbec česky neuměli, oni to nepotřebovali. Niž už nějaký Češi byli, třeba v Trutnově, ale mluvilo se víc německy*“ (Dušek, 2019, s. 66).

Zedníčková: „Až do třinácti let jsem byla v kontaktu jen s Němci“ (Dušek, 2017, s. 117). „Ve Velké Úpě a okolí žili většinou Němci, a nevím, že by tam byli Češi, snad v Temném dole spíš jedna rodina a v Maršově sem tam nějaký Češi, ale ne moc, hlavně Němci tam bydleli“ (Lindrová, 2019).

Ze sčítání obyvatelstva z roku 1930 vyplývá (graf 1), že celá ČSR měla 14 726 536 obyvatel. Z toho Čechoslováci tvořili 9 756 604 osob – procentuálně 66,24 % a Němci 3 318 445 – procentuálně 22,53 % (Počet obyvatelstva podle sčítání v roce 1930; [cit. 2019-08-11]).

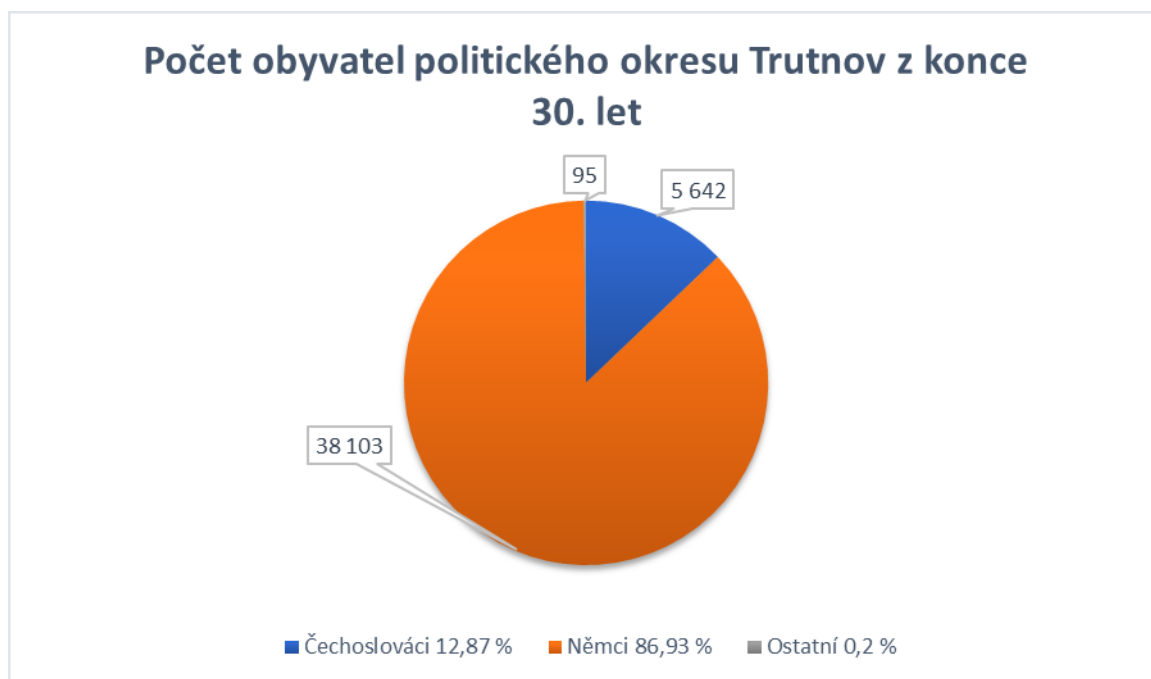
Graf 1: Počet obyvatel ČSR podle sčítání v roce 1930; Zdroj: <https://www.codyprint.cz/csr/mapa.html>

Když vezmeme pouze české země, dle sčítání z roku 1921 zde žilo (zaokrouhлено na tisíce) 6 759 Čechů s procentuálním vyjádřením 67,7 a 3061 Němců s procentuálním vyjádřením 30,6.

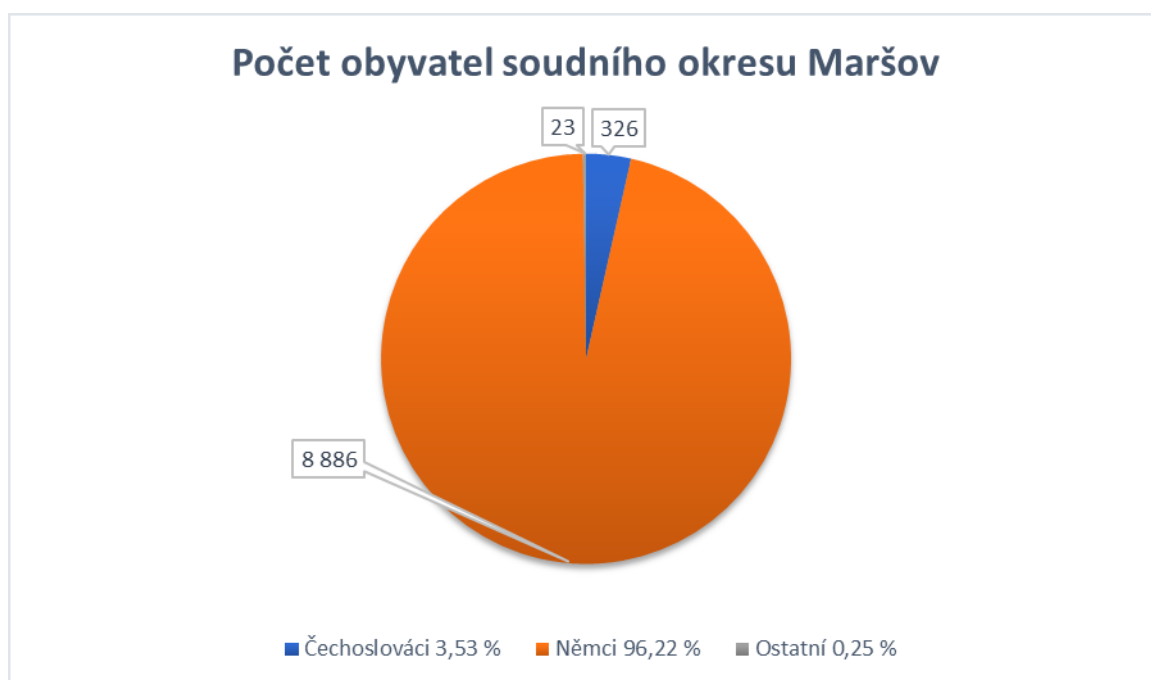
O devět let později, tedy při sčítání v roce 1930 statistiky uvádějí (opět zaokrouhлено na tisíce) 7 305 Čechů s procentuálním vyjádřením 68,9 a 3150 Němců s procentuálním vyjádřením 29,5 (Kučera, 1994).

Ve 30. letech minulého století se ve většině krkonošských soudních okresech nacházeli převážně Němci. Jednalo se o Rokytnici nad Jizerou, Vrchlabí a z východních Krkonoš Trutnov, Maršov a Žacléř. V průměru v těchto pěti zmíněných okresech žilo 87 % německého obyvatelstva. Proti tomu situace obrácená byla v okresech Jilemnice a Vysoké nad Jizerou s průměrně 95 % českých obyvatelů (Kocourek a Łaborewicz, 2007).

Konkrétně z politického okresu Trutnov zjištěné údaje z konce 30. let vypovídají, že v soudním okrese Trutnov s 32 obcemi se nacházelo 43 840 obyvatel. Z toho 5 642 československých, 38 103 německých a 95 jiných (graf 2). Soudnímu okresu Maršov s 19 obcemi náleželo 9 235 obyvatel. Z toho 326 československých, 8 886 německých a 23 jiných (graf 3) (Juřena a kol., 2006).

Graf 2: Počet obyvatel politického okresu Trutnov z konce 30. let; Zdroj: Juřena a kol., 2006

Graf 3: Počet obyvatel soudního okresu Maršov; Zdroj: Juřena a kol., 2006

Většina Čechoslováků zde zastávala zejména úřednickou funkci jako pošťáci, členové finanční stráže, četníci, učitelé atp. (Nováková, [cit. 2019-08-11]).

6.1.4 Smíšená manželství

Berger: „*Bratr otce si vzal Češku*“ (Dušek, 2018, s. 56).

Zieris: „*Pradědeček z matčiny strany byl Čech*“ (Dušek, 2017, s. 18).

Novotná: „*Byly tady smíšený manželství*“ (Spurný, 2005). „*Tatínek pocházel z české rodiny, maminka byla Němka*“ (Dušek, 2011, s. 48).

Smíšená manželství byla až do 30. let v Krkonoších poměrně běžná. Většina německých rodáků měla některého z předků Čecha a naopak (Dušek, 2019).

6.1.5 Handl

Novotná: „*Moji maminku Marii, aby se naučila pořádně česky, poslali do Červeného Kostelce „na handl*“ (Dušek, 2011, s. 48).

Zedníčková: „*Ona se maminka učila česky, musela do Čech. Dříve prý vyměnili ty děti do Čech a Čech prý přišel na hory*“ (Lindrová, 2019).

Lešková: „*Ale češtinu jsme vlastně jako cizí jazyk nevnímali. Tady byly český děti na „handlu“ a celý rok s náma chodily do školy a měli jsme docela pěkný kamarádství, ale mluvili jsme s nima jenom německy. Naše děti zase byly „v kraji“. Já jsem už na handlu nebyla, protože začal Henlein, pak Hitler a v devětatřicátým byl konec*“ (Dušek, 2019, s. 161).

Handl byl dočasná výměna dětí mezi českými a německými rodinami, převážně zaměřovaná na výuku druhého jazyka (pro Němce tedy čeština a pro Čechy němčina), avšak přinášel i pozitivní přesah z hlediska sociálního a kulturního (Dušek, 2019).

6.1.6 Židé

Berger: „*Dole v Peci žilo v té době i hodně Židů*“ (Dušek, 2018, s. 57).

I v maršovském okrese žili před druhou světovou válkou obyvatelé židovského původu, kteří byli za druhé světové války vyháněni ze svých domovů a posléze posíláni do koncentračních táborů. Např. v Maršově dle sčítání lidu z roku 1930 bydlel jeden Žid. To však nemusí znamenat, že jich zde nebylo více (Nováková, [cit. 2019-08-11]).

6.2 Nastupující nacismus

6.2.1 Následky hospodářské krize ve 30. letech

Rusová: „*Ve třicátých letech to bylo špatný: práce nebyla atd.*“ (Dušek, 2017, s. 47, 48). „*Hitler hodně sliboval, hlavně tu práci, která tenkrát nebyla, a práci všem dal, ale jakou...*“ (Dušek, 2017, s. 49).

Zedníčková: „*Tady byla krize, nebyla práce, tak řekli „Hitler přijde!“, lidi věřili, že budou mít práci.*“ (Dušek, 2017, s. 112). „*Lidé si mysleli, jak se mají dobře, a nikdo na horách nevěděl, co Hitler udělá, jenom snad někdo dole v hotelech něco věděl*“ (Dušek, 2017, s. 112).

Následky hospodářské krize, jimiž bylo pohraničí – zaměřené značně na export – poznamenáno nejvíce v republice, nepřinesly dobrou situaci (Šimíček, 2013). Vysoká míra nezaměstnanosti zdejších obyvatel souvisela se značným poklesem lehkého průmyslu, nižší zemědělskou produkcí danou horskými podmínkami a snížením cestovního ruchu (Lokvenc, 1978). To a propagandistické nacistické tažení v sousedním Německu způsobovaly u sudetských Němců narůstající nespokojenost s československou republikou (Šimíček, 2013).

6.2.2 Sudetoněmecká strana a Konrád Henlein

Lešková: *„Když začli henleinovci a zblbli spoustu rodin, co řvali, že chtějí domů –, „Wir wollen Heim ins Reich!“ –, tak náš táta vždycky říkal, že když chtějí, tak ať jdou. To byla taky pravda, když se jim to tady nezdálo, tak mohli jít do Německa. A tím tohle zlo pak začalo“* (Dušek, 2019, s. 162).

Šrajer: *„Táta se s německejma chlapama znal, třeba i zašel na pivo, pohovořil, hráli lotu. Jenže v tom sedumatřicátym už se od něj otáčeli, dělali, že ho nevidí, tak je zdravil z kola, ale oni jako když neslyší. Bylo prostě vidět, jak se vymezovali“* (Dušek, 2017, s. 128).

Na začátku října 1933 byla založena Sudetoněmecká vlastenecká fronta – SHF. Jejím vůdcem se stal Konrád Henlein, který začátkem svého působení volil opatrnější taktiku a vyhýbal se otevřeným střetům s Československou republikou. V té době se hnutí hlásilo k demokracii a odsuzovalo nacismus a vystupovalo „pouze“ s požadavky autonomie a lepších podmínek pro sudetské Němce (Šimíček, 2013).

Od léta 1934 financovalo činnosti SHF Německo, a aby se hnutí mohlo účastnit parlamentních voleb, bylo na jaře 1935 přejmenováno na Sudetoněmeckou stranu (Sudetendeutsche Partei) – SdP. Opatrnou taktiku vystřídala (minimálně od roku 1937) nacistická ideologie a také ztotožňování se záměrem třetí říše napomoci k zániku a vnitřnímu rozkladu ČSR. Nároky na československou vládu se stupňovaly a radikalizovaly, až byly zformovány na jaře 1938 do karlovarských požadavků, které však nemohly být splněny, respektive jejich úplná realizace by znamenala konec státní suverenity Československa (Kuklík a Kuklík, 2005; Šimíček, 2013).

Lešková: „*V Maršově bylo henleinovců dost, vždyť volby v třicátým osmým vyhráli na celý čáře, pak to spojili do NSDAP*“ (Dušek, 2019, s. 162).

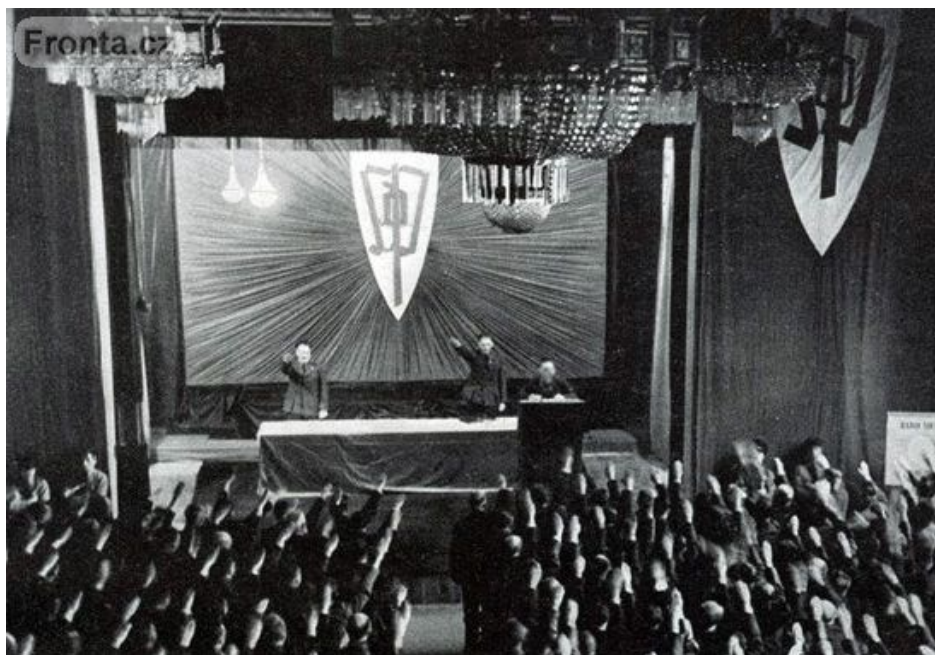
Zedníčková: „*Někteří hoteliéři pak byli v NSDAP, ale ti co žili nahoře na boudách o politice většinou neměli šajn. Oni ani neměli rádio, elektrinu a noviny. Ale v Temném Dole už to bylo jiné, tam ti dělníci už ovlivnění byli*“ (Dušek, 2017, s. 116).

Novotná: „*Pak se přiostrila politická situace, byl tady jeden Němec, kterej zbláznil omladinu, kluky kolem čtrnácti, patnácti roků, a začali si hrát na henleinovce*“ (Spurný, 2005).

Adolf: „*Ale politika budaře moc nezajímala*“ (Dušek, 2019, s. 97).

Kavanová: „*Tady na horách ti lidi neměli o žádnou politiku zájem, měli jiný starosti*“ (Dušek, 2018, s. 164).

Ukazatelem rostoucího německého nacionalismu v Československu byl výsledek parlamentních voleb do poslanecké sněmovny v roce 1935, kdy se Sudetoněmecká strana v čele s Konradem Henleinem (obr. 7) nejlépe umístila ze všech politických stran a získala 15,18 %. To znamenalo, že ji volilo 1 249 530 osob a svůj hlas ji dalo přibližně 2/3 sudetoněmeckého obyvatelstva (Šír, 2007). V Krkonoších získala např. jen v soudním okrese Maršov na 66,8 % a ve Vrchlabí na 59,8 % (Kocourek a Łaborewicz, 2007).

Obrázek 7: Sjezd SdP v roce 1938; Zdroj: <https://www.fronta.cz/dotaz/volby-a-sudetonemecka-strana>

V květnu a červnu 1938 se konaly obecní volby (ne ale zcela ve všech obcích), při nichž SdP získala více než 90 % z německých hlasů, kdy ji volilo 1 161 726 obyvatel. Ovšem v mnoha obcích došlo pod vlivem zastrašování členy SdP k podání pouze jedné – tedy její vlastní – kandidátky. To vedlo k tomu, že ve více než polovině obcí se tedy volby vůbec nekonaly a strana zrovna získala všechny mandáty v zastupitelstvu (Šír, 2007).

V půlce září 1938 byla československou vládou činnost SdP úředně zastavena a po odstoupení Sudet se strana začlenila pod NSDAP (Národně socialistické německé dělnické strany v Německu), avšak ne všem členům SdP bylo umožněno do strany vstoupit (Šír, 2007).

Ačkoliv budaři byli zpravidla stranou politického dění, našli se i tací, kteří se k nacistickému režimu přidali (Lokvenc, 1978).

6.2.3 Odpůrci režimu

Rusová: „*Dědeček nesouhlasil, říkal, že to nemůže dobře dopadnout, naši z toho byli vůbec špatní. Ale nebyli tady jenom nacisti, ale děda vždycky říkal, že spoustu lidí,*

kteří třeba i byli dřív sociální demokrati, se nechali od Hitlera zlákat“ (Dušek, 2017, s. 48, 49).

Lešková: *„Táta byl vždycky sociální demokrat až do konce života, ať byl převrat, jaký chtěl. Když přišli před válkou henleinovci, tak začala špatná doba“ (Dušek, 2019, s. 156).*

Paulů: *„Tatínek k partaji nešel, byl hodně věřící a říkal, že je boží člověk, že s partají nechce mít nic společného, tak za trest musel narukovat v prosinci 1939“ (Dušek, 2019, s. 128, 129).*

Počet členů SdP rapidně rostl, v lednu 1935 měla strana (tehdy ještě SHF) 107 785 členů, v lednu 1938 už 541 681 a v červnu 1938 dokonce 1 349 180 členů (Šír, 2007).

Do Sudetoněmecké strany také vstupovali někteří čeští starousedlíci s důvodem, že tak dělají, aby ochránili své rodiny. K narůstajícímu počtu členů také napomáhal hospodářský a sociální nátlak, kdy mnohé pohraniční německé podniky vytvářely nápor na své zaměstnance a nutily je, aby vstoupili do strany. Některým i vyhrožovali ztrátou zaměstnání, anebo případným zabavením majetku a koncentračním táborem, v případě připojení Sudet k Německu (Brandes, 2012).

Němečtí sociální demokraté, komunisté a katolíci, kteří projevovali loajalitu k ČSR či tušili Hitlerovy plány a obávali se nacistického režimu a začlenění do Říše, se situací spokojeni nebyli. Většinou byli právě mezi prvními, kteří na to doplatili (Špičáková a Spurný, 2018).

Zieris: *„Můj příbuzný Anton Zieris byl aktivní v odboji proti nacistům, když obsadili Sudety a byl zavřený a týraný“ (Dušek, 2017, s. 17).*

V době mobilizace se v řadách sudetských Němců našli i tací, kteří odhodlaně bránili československou republiku. Ačkoliv jich v porovnání s masou příznivců Henleina a Hitlera moc nebylo (Hruška, 2018).

I za války na území Krkonoš probíhaly menší odbojové aktivity. Některé organizace byly komunistické, některé byly napojené přímo na Berlín a některé

udržovaly styk i s německými skupinami odporu nacismu (Kocourek a Łaborewicz, 2007).

6.2.4 Hitlerjugend

Tippelt: *„Už krátce před válkou se rozjížděly hitlerovský mládežnický organizace a jejich výchova. Hitlerjugend, bylo až od čtrnácti let, tomu předcházelo Jungvolk-Hitlerova mládež, kam chodili ti mladší. Měli jsme akorát takové hnědé košile, zrovna jako za komunistů byli pionýři, ti měli jen jinou barvu“* (Dušek, 2017, s. 147).

Lešková: *„Když pak bylo Hitlerjugend, tak holky měly bílý halenky a černou kravatu a černý sukně a chodilo se na ohně. Otec nechtěl, abychom chodili do Hitlerjugend, já bych bejvala chodila ráda, přiznám se, protože tam mohlo být veselo. Ale tohle pak začlo být dost nacistický, tak jsem měla útrum“* (Dušek, 2019, s. 160, 161).

Sturm: *„Členem Hitlerjugend jsem se stal už krátce před válkou, v osmatřicátém roce. No, to víte, dostali jsme uniformy, kudlu, básnili nám, co všechno od nás očekávají, jaký život nás čeká, tak jsme byli celkem nadšení. Taky to bylo zaměřené dost proti Židům, že kvůli nim Němci prohráli první válku atd. Ta propaganda umí vždycky člověka zpracovat“* (Dušek, 2017, s. 95).

Zedníčková: *„Za války musely děti do Hitlerjugend“* (Dušek, 2017, s. 113).

Hitlerjugend (HJ) neboli Hitlerova mládež byla polovojeňská organizace NSDAP vyhrazená pro chlapce od 14 do 18 let s cílem vychovat jedince od co nejmladšího věku zcela oddané nacistické ideologii. Pro stejně staré dívky byla vytvořena obdoba Hitlerjugendu, jmenující se Svaz německých dívek (Bund Deutscher Mädchen – BDM) a dále pro chlapce od 10 let předstupeň HJ - Deutsches Jungvolk a pro dívky taktéž od 10 let předstupeň BDM – Jungmädel (Butler, 1997).

Ze začátku se organizace jevíly jako nevinné mládežnické sdružení podobné skautingu, jejichž náplní byly výlety, zpívání u táboráku, učení jak přežít v přírodě atp. S přicházející válkou se však aktivity začaly přitvrzovat. Členství bylo povinné, chlapci se učili jak používat zbraně, správnému pochodování ve formacích, fyzické připravenosti a porozumění taktice. Důležitou roli také hrálo vštěpování árijské

nadřazenosti a antisemitismu. Z mládeže se začali vytvářet mladí fanatičtí vojáci oddaní svému vůdci tak, že neváhali nastoupit do předních linií front, ačkoliv nebyli ještě ani plnoletí (Lišková, 2018).

6.2.5 Pohraniční opevnění a československá armáda

Hampel: „*Za války pak jeden vyprávěl, že když se před válkou stavěly po horách bunkry, tak Češi vzali hodně lidí z vnitrozemí a ze Slovenska. Němce na stavbu nevezali, aby neprozradili, co se tady vlastně staví. Jenže místní lidi se to stejně dozvěděli, když se bunkry stavěly třeba i na jejich bejvalých pozemkách a Slováci šli večer k nim do hospod a dali si do trumpet, tak to nebylo žádný tajemství! Částečně kvůli tomu pak vznikala i nenávisť, že místním lidem omezili práci“ (Dušek, 2019, s. 66).*

Ve druhé polovině 30. let došlo pod již zmíněnou narůstající hrozbou nacismu a z něho plynoucí možnosti napadení Československa Německem, k posílení vojsk a k výstavbě stálého opevnění podle vzoru francouzské Maginotovy linie v pohraničí. Vzhledem k pokroku vojenské techniky již nebylo možné považovat hory za překážku v bojích. To dosvědčil i demonstrační výjezd německé dělostřelecké baterie až před Obří boudu (Lokvenc, 1978).

Rokem 1936 výstavba započala. Mnoho dělníků bylo přivezeno do Krkonoš za prací a mnoho vozů přiváželo materiál v náročném horském terénu (Lokvenc, 1978). Podle plánu mělo opevnění, s předpokládaným dokončením v roce 1939, vést celými Krkonošemi a chránit hřebeny, horská údolí, průsmyky a silnice (Kocourek a Łaborewicz, 2007; Lehké opevnění v Krkonoších, [cit. 2019-08-11]).

Pohraniční opevnění (nejen to krkonošské) se však nestihlo dokončit, kvůli finančním problémům, nedostatku stavebních kapacit (poněvadž kvůli utajení mohly zakázky dostávat pouze české firmy) a následkům mnichovského diktátu. Právě díky němu musela být výstavba na konci září 1938 přerušena a už nikdy nedošlo k dokončení (Čs. Opevnění, [cit. 2019-08-11]; Kuklík a Kuklík, 2005).

Přesto můžeme i dnes v Krkonoších potkat některé z vybudovaných malých objektů vzoru 37 tzv. řopíků (Lokvenc, 1978). Po obsazení pohraničí využívala některé z postavených objektů německá armáda k testování zbraní (Čs. Opevnění, [cit. 2019-08-11]).

Zieris: „*Otec sloužil v československé armádě, na Medvědině*“ (Dušek, 2017, s. 18).

Složky československé armády zajišťovaly krkonošské oblasti po obsazení Deutschböhmenu až do roku 1936, kdy jejich funkci převzal hraničářský prapor 2 „Roty Nazdar“ (Kocourek a Łaborewicz, 2007). Vojáci z toho praporu, pokládající se za obránce pohorí, měli výložky se znakem psí hlavy a vnášeli do Krkonoš tradici chodských hraničářů (Bělina a Fidler, 2007). Speciálně střežení hranic měly na starosti od prosince 1920 inspektoráty finanční stráže (Bělina a Fidler, 2007; Kocourek a Łaborewicz, 2007).

6.3 Květen až září 1938

6.3.1 Květnová mobilizace

Zedníčková: „*V osmatřicátém roce tady byl veliký rozruch, český vojáci jezdili nahoru, lidi nevěděli, co se bude dít*“ (Dušek, 2017, s. 110).

V květnu 1938 proběhla částečná mobilizaci, která byla vyvolána nejistou situací, panujícím napětím a pohybem německých vojsk ve značně blízkosti československých hranic. Ačkoliv nejnovější výzkumy ukazují, že tehdy nejspíše neměla německá vojska v úmyslu zaútočit na Československo, toto téma je doposud diskutováno. Ať to již bylo jakkoli, květnová mobilizace přinesla morální posilu českému obyvatelstvu i armádě (Straka, [cit. 2019-08-11]).

6.3.2 Vyostření situace a jednotky Freikorpsu

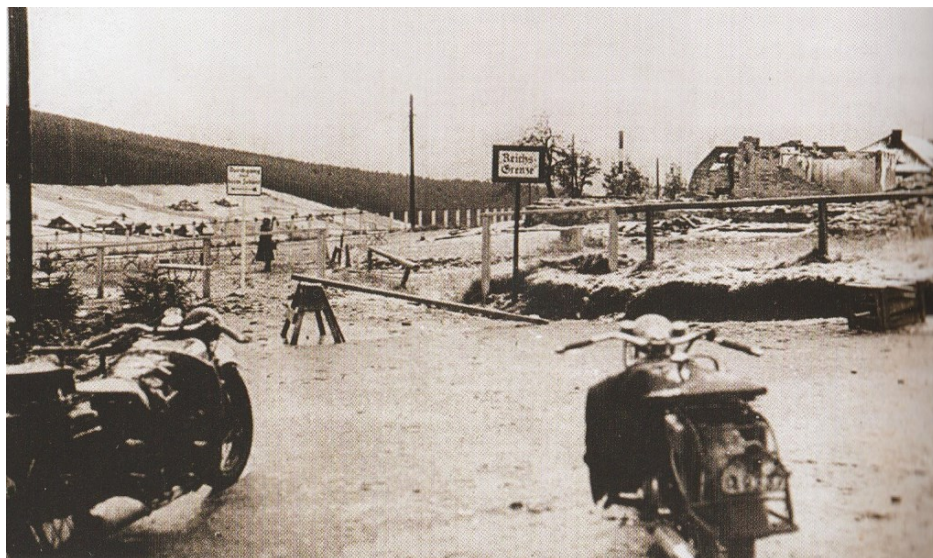
Novotná: „*Velitel četnické stanice zjistil, že jeho syn se začal chovat tak nějak jinak, že asi něco není v pořádku, tak na něj uhodil a on řekl, že oni mladí teda mají chystat takovou akci proti naší rodině. Že naše maminka, která si vzala českou státní příslušnost, se musí prostě vystěhovat z chalupy, nebo že tu chalupu vyhoděj do povětří. To je zdokumentováno, je to dokázáno*“ (Spurný, 2005).

Situace v pohraničí se vyostřovala. Docházelo stále častěji k vyhroceným situacím, násilnostem a ozbrojeným střetům (Hruška, 2018). A ačkoliv na začátku září vláda předložila nový návrh, kde s většinou karlovarských požadavků souhlasila, SdP

neměla zájem o plánu jednat. Naopak zorganizovala ozbrojený puč v pohraničí, který byl následně armádou ČSR potlačen. Někteří občané Československa však byli zabiti a jiní odvečeni do Německa. Ihned poté byla vyhlášena pohotovost všech československých formací (Brandes, 2012).

V půlce září vznikla dobrovolná ozbrojená organizace Sudetoněmecký Freikorps (SdF), který byl formálně pod Henleinovým velením. Měl za úkol udržovat napětí, vyvolávat další nepokoje a ozbrojené srážky a hájit sudetské Němce. První bojové zásahy se uskutečnily v noci z 18. na 19. září a pokračovaly v dalších dnech, kdy Němci zaútočili na československé celnice a policejní stanice. Někteří napadení nepřežili a mnoho jich bylo zajato a odvečeno do Říše (Hruška, 2018).

V Krkonoších členové Freikorpsu přepadli 19. září celnici na Pomezních boudách v Horní Malé Úpě, kterou dobyli a vypálili (obr.8). Jednoho českého četníka zabili, několik četníků a finančníků zranili a dva odvečli a měsíc věznili v Německu (Hruška, 2018; Kocourek a Łaborewicz, 2007).

Obrázek 8: Vypálená celnice na Pomezních boudách; Zdroj: Lokvenc, 2007

Dále 24. září provokatéři vyvěšovali nacistickou vlajku na některých boudách a ostřelovali československé hlídky. Obsadili Petrovku, Špindlerovku a Obří boudu (Lokvenc, 1978) a k ozbrojeným potyčkám došlo např. v Harrachově, u Dívčích lávek, na silnici mezi Špindlerovým Mlýnem a Špindlerovou boudou, nad Horními Lysečínami, na Sněžce a na řadě dalších míst (Kocourek a Łaborewicz, 2007).

6.3.3 Zářijová mobilizace

Novotná: „*Roku 1938 začala mobilizace a taťka pracoval ve skupině SOS (Stráž obrany státu), měli na starosti úsek Růžohorky–Sněžka–Luční bouda, takže šel bránit hranice. Tou dobou asi začalo to „zle“, protože tady se objevil (nevím, jak se jmenoval) člověk, který pobláznil omladinu, ale českou i německou. Snažil se tedy podchytit ty 14–15letý kluky, snažil se tu o něco podobného jako Henlein na Liberecku a Karlovarsku. V době mobilizace začala tahle skupina lidí vystupovat proti Čechům“ (Dušek, 2011, s .49).*

Pro okamžité zabezpečení a ochranu hranic v momentu ohrožení byly založeny útvary Stráže obrany státu (SOS) skládající se z četníků, finančních strážníků, celníků a místních prověřených záložníků. V případě vypuknutí války měly tyto jednotky doplnit vojsko a zcela podléhat armádnímu velení (Kocourek a Łaborewicz, 2007).

23. září vláda ČSR vyhlásila všeobecnou mobilizaci. Opevnění bylo obsazeno československými vojáky přichystanými bránit svoji vlast. Avšak 30. září došlo k podepsání mnichovské dohody představiteli evropských velmocí (Velká Británie, Francie, Itálie a Německo) o odtržení pohraničí ve prospěch Německa, která byla následujícího dne přijata československou vládou a prezidentem republiky. V důsledku toho musela ČSR odstoupit pohraničí Německu bez boje, ačkoliv vojska byla připravena a odhodlána bránit svoji zemi (Čs. Opevnění, [cit. 2019-08-11]; Kuklík a Kuklík, 2005).

6.3.4 Demobilizace

Novotná: „*Pak přišla demobilizace, stáhli se z hranic“ (Dušek, 2011, s. 49), „tatínek musel spolu se všemi vojáky z krkonošských hřebenů složit zbraně v Pilníkově“ (Spurný, 2005).*

Ozbrojené střety se konaly i v den přijetí mnichovského ultimátu, po němž musela být všechna pohraniční opevnění uvolněna a začala demobilizace. Avšak i při ustupování československých jednotek docházelo v pohraničí k incidentům vyprovokovaných povětšinou henleinovci a členy Freikorpsu (Hruška, 2018).

Při těchto incidentech vyhořela Luční bouda, Rennerova bouda na Kozích hřbetech a hlavní Richterova bouda. Všechny tři patřily do rodinného firemního majetku Bönschů. Jedna z tezí, proč první dvě zmiňované boudy vyhořely, byla, že je podpálili českoslovenští vojáci. Druhá přisuzuje zavinění členům Freikorpsu, kteří boudu obsadili. Ať už to bylo jakkoli, výsledek šetření se přiklonil k první variantě. To následně znamenalo, že bylo po vládě druhé republiky požadováno uhradit vzniklé škody vyčíslené na několik miliónů korun. Za ně pak Bönschovi postavili novou Luční boudu a rozestavili Rennerovku (Bartoš, 2016).

Příčinou vyhoření hlavní Richterovy boudy byla zřejmě snaha o pojišťovací podvod a následné vysouzení škod na ČSR. K tomu ale nakonec nedošlo, protože u ní soud neprokázal zavinění ze strany československých vojáků (Bartoš, 2016).

6.3.5 Vysídlení českých obyvatel z pohraničí

Novotná: „*Táta dostal umístěnku do Ostroměře, byl delegován na poštu. Tam jsme byli my odsunuti, ale neměli jsme byt (takovejch rodin bylo víc), takže nás spolu s jinejma třema smíšenejma rodinama umístili do tovární haly – každá rodina v jednom rohu*“ (Dušek, 2011, s. 49). *Bylo tam takovejch kryš a potkanů v té továrně, že je stříleli těma zbraněma, které si schovali a neodevzdali, a pak je vyrovnali do řady, jak tam na sněhu takhle ležej, nebylo to nic příjemného pochopitelně, hrozný podmínky. To jsme ještě neměli nábytek, jenom kočárek a dvě peřiny. To bylo všechno. Jak se uteklo, tak se uteklo*“ (Spurný, 2005).

Burda: „*Lidé utíkali s pár základními věcmi na vozíkách, všude byl strašný zmatek*“ (Dušek, 2017, s. 64).

Od 7. října museli opustit své domovy a odcházet do vnitrozemí čeští státní zaměstnanci jako úředníci, funkcionáři, četníci, vojenští příslušníci, ale i prosté obyvatelstvo (Kocourek a Łaborewicz, 2007). Tento proces probíhal několik týdnů a bylo při něm vyhnáno nebo samo odešlo asi 170 000 obyvatel (Špičáková a Spurný, 2018) české národnosti, českých a německých Židů a německých antifašistů (Nováková, [cit. 2019-08-11]). Němečtí antifašisté na tom poté byli asi nejhůře, neboť k nim československé obyvatelstvo přistupovalo jako k „Němcům“ a ve vnitrozemí si připadali jako cizinci (Špičáková a Spurný, 2018).

Záleželo na okolnostech daného místa, jakým způsobem se vysídlení odehrávalo (Nováková, [cit. 2019-08-11]). Většinou probíhalo v poklidu, kdy si s sebou lidé brali část majetku a odjeli, ale docházelo i k situacím vyhrcořenějším, kde po odcházejících házeli kameny, zapálili jim dům nebo to skončilo až smrtí.

Těm, kteří neměli ve vnitrozemí žádné místo, kam by se mohli uchýlit, snažila se republika v rámci možností pomoci (Nováková, [cit. 2019-08-11]); Špičáková a Spurný, 2018).

Avšak asi půl milionu Čechů v pohraničí zůstalo. Jednalo se především o starousedlíky, zemědělce, dělníky, ale i jiné zaměstnance, mnohdy ze smíšených manželství, kteří zde měli svoji půdu nebo se nechtěli vzdát majetku. A jelikož Německo potřebovalo pracovní síly navíc, obvykle vyhnáni nebyli. Nedá se říci, že by tito obyvatelé nějak trpěli, nicméně stali se druhořadými občany Říše, neměli žádná menšinová práva a byli diskriminováni, ale většinou neperzekuováni (Špičáková a Spurný, 2018).

6.4 Situace po Mnichovu

6.4.1 Zabraní Sudet a narukování

Mainert: *„Když Hitler zabral Rakousko a Sudety, měli rodiče, jako většina Němců, radost, že se německví zase vrátí“* (Dušek, 2019, s. 12).

Sturm: *„Potom přišel podzim 1938 a s ním němečtí vojáci. To bylo haló, hrály kapely, my jsme dostali najíst, oblečení, boty, atd. Panovalo všeobecné nadšení, člověk se nedivil. Lidé byli bez práce, hladoví, tak šli všichni za Hitlerem“* (Dušek, 2017, s. 93, 94).

Adolf: *„Když mám říct pravdu: tady byla bída a nouze, tak když přišel Hitler, byla práce, bylo to lepší zaplacený, tak byli všichni pro Hitlera, to je pochopitelný. Sami nečekali, co z toho vzejde“* (Dušek, 2019, s. 97).

Lahr: *„Potom přišel ten scheiss Adolf a všechno šlo do háje. Táta musel do Wehrmachtu, řekl, že nepůjde, ale vyhrožovali mu koncentrákem, tak si to nakonec rozmyslel a šel do války“* (Dušek, 2017, s. 171).

Lešková: „*Vykřičeli si to, ale když kluci museli rukovat, tak bylo po radosti a přišlo to ouvej, mnoho se jich nevrátilo*“ (Dušek, 2019, s. 162).

Berger: „*Můj nejstarší bratr musel taky do války a padl krátce po narukování, ještě ani nebyl plnoletý*“ (Dušek, 2018, s. 60).

Adolf: „*Mnoho budařů ve válce taky padlo*“ (Dušek, 2019, s. 97).

Odevzdané pohraničí se stalo součástí Říšské župy Sudety, do které byly začleněny soudní okresy Trutnov, Maršov, Žacléř, Vrchlabí, Hostinné, Rokytnice nad Jizerou a část okresů Jilemnice a Vysokého nad Jizerou. Součástí se staly i mnohé obce, některé i ryze české, převážně na Jilemnicku (Kocourek a Łaborewicz, 2007).

Po odstoupení Sudet přišla ČSR o více jak 1/3 obyvatel, o 30 % území a přes 33 % průmyslových závodů (Echo24, 2018; Kuklík a Kuklík, 2005).

Většina sudetských Němců odtržení pohraničí radostně přivítala a od připojení k Říši si představovala samé dobré věci (Špičáková a Spurný, 2018). Ne všichni si uvědomovali, že krátce na to budou muži muset povinně odejít do německé armády – Wehrmachtu. Ztráty na životech byly značně vysoké, jednou z příčin bylo i to, že muži neprošli německým vojenským výcvikem (Kuklík a Kuklík, 2005).

Zedníčková: „*Pak přišel Hitler, já chodila do první třídy, měli jsme jít vítat, dostali jsme praporky*“ (Dušek, 2017, s. 112, 113).

8. října 1945 se na vítání wehrmachtu ve Velké Úpě kromě nadšených obyvatel obce podílela i všechna školní mládež se svými učiteli (Reil a kol., 2018).

6.4.2 Protektorát Čechy a Morava

Lešková: „*Nejdříve zabrali Sudety, pak protektorát a k čemu to bylo? K ničemu*“ (Dušek, 2019, s. 156).

14. března 1939 vyhlásil Slovenský sněm samostatnost Slovenské republiky, která se stala satelitem Německa. To, co zbylo z Československa, se dalšího dne ocitlo pod násilnou okupací, a došlo ke vzniku protektorátu Čechy a Morava (Kuklík a Kuklík,

2005). Na nacisty zabraném území okamžitě začalo zatýkání všech faktických i potencionálních odpůrců třetí říše (Kocourek a Łaborewicz, 2007).

7 Druhá světová válka

7.1 Školství

7.1.1 Velká Úpa

Zedníčková: „*Do školy jsem chodila do Velké Úpy*“ (Dušek, 2017, s. 111).

Hampel: „*Za války jsem chodil do školy, do první až pátý třídy do Velký Úpy. To byla velká škola a hodně dětí. Politiku nám nějak ani do hlav netloukli, samozřejmě byly obrazy Hitlera a ve škole jsme museli zdravit vztyčením pravice, ale venku se jinak než „Grüß Gott“ (tradiční hornoněmecké Pozdrav Pánbůh) nezdravilo*“ (Dušek, 2019, s. 67).

Ve Velké Úpě je vznik školy – respektive výuky, poněvadž ta zde probíhala ještě v provizorních prostorách – datován do roku 1791. To se ovšem změnilo o rok později, kdy byla postavena dřevěná budova školy fungující až do roku 1859. V témže roce byla zbourána a o rok později ji nahradila nová zděná budova školy.

Začátkem školních let 1938-1939 školu navštěvovalo celkem 190 dětí. Avšak za mobilizace a příchodu československých vojsk mnoho německých obyvatel Velké Úpy dostalo strach a uprchlo i se svými dětmi do sousedního Slezska v Německu, anebo budaři žijící výše své děti raději do údolí nepouštěli. To mělo za následek, že do školy docházelo sotva 10 žáků.

Po odstoupení Sudet se však počet žáků postupně navyšoval. Např. v letech 1942-1943 školu navštěvovalo 234 žáků. Mezi nimi se nacházeli i tací, kteří byli do obce posláni z německých oblastí, kterým hrozilo bombardování. Ubytování dostali v rodinách obyvatel Velké Úpy (Reil a kol., 2018).

7.1.2 Horní Maršov

7.1.2.1 Škola německá i česká

Lešková: „*Pět let jsem chodila do školy dolů do Maršova, pak jsem chodila od třicátýho šestýho do měšťanky tři roky do Horního Maršova. Tam chodily i děti z Albeřic, Lysečín, Úpy, Pece a z hor z bud, třeba z Raisovek*“ (Dušek, 2019, s. 161).

Zedníčková: „*A potom jsem chodila do Maršova do měšťanky, tam se musely dělat zkoušky, až do pětačtyřicátého roku*“ (Dušek, 2017, s. 111).

Tippelt: „*Do školy jsem chodil do Maršova, vedle nás byla česká třída, tam bylo takovejch šest až osm dětí. Taky se mnou chodily za války do třídy české holky Gruntová a Krausová*“ (Dušek, 2017, s. 147).

První škola v Maršově zřejmě vznikla již v 16. století. Na konci 18. století byla na stejném místě postavena budova nová, určená pro děti z Maršova, Temného dolu a Dolních Lysečín. Tu však ve druhé polovině 19. století označili za nevyhovující, a tak v roce 1886 byla postavena školní budova nová. Vedle ní o šest let později vyrostl ještě jeden objekt, a sice budova pro měšťanskou školu, tedy pro druhý stupeň se čtyřletou docházkou.

Poněvadž v maršovském okrese převažovalo německé obyvatelstvo, tak se v Maršově nacházela pouze německá škola, a to až do roku 1925. Od tohoto roku zde ale fungovala i česká menšinová škola do konce září 1938, kdy byla po přijetí mnichovské dohody zavřena (Historie a současnost, [cit. 2019-08-20]). Jednalo se o jednotřídní školu umístěnou v jedné třídě, bývalé tělocvičně, školy německé (Nováková, [cit. 2019-08-11]). Za dobu jejího působení však moc českých žáků neměla, od poloviny 30. let do školy docházelo deset až šestnáct žáků (Historie a současnost, [cit. 2019-08-20]).

7.1.2.2 Učení češtiny

Zedníčková: „*V Maršově v měšťance jsme se dokonce učili česky, to mi ani nikdo nechce věřit*“ (Dušek, 2017, s. 114). „*Ale opravdu jsme museli, opravdu učili česky ti učitelé*“ (Lindrová, 2019).

Lešková: „*Na měšťance jsme se hodinu týdně učili i češtinu, ale to jsme se naučili jen sprostý slova. Byli jsme přesvědčení, že cizí jazyk nikdy potřebovat nebudem*“ (Dušek, 2019, s. 161).

Rusová: „*První kontakt s češtinou jsem měla ještě za války, dvakrát týdně ve škole v Horním Maršově, takže základ byl*“ (Dušek, 2017, s. 59).

Tippelt: „*Učili jsme se v němčině, ale celou válku za Hitlera jsme měli češtinu čtyři hodiny týdně*“ (Dušek, 2017, s. 147).

Žáci s německou příslušností se ve 20. a 30. letech s češtinou jakožto s cizím jazykem setkali na měšťance, tedy na vyšším stupni. Učili se ji jeden školní rok (Nováková, [cit. 2019-08-11]).

I v již zmíněné velkoúpské škole bylo od 1. října 1922 zavedeno vyučování tři hodin týdně v českém jazyce (Reil a kol., 2018).

7.2 Život za války

7.2.1 Živobytí jako dříve

Hampel: „*Během války se tady opravdu nic moc nedělo, akorát že chlapi museli rukovat, ale žádné fanatismus*“ (Dušek, 2019, s. 66). „*Hodně chlapů bylo na frontě a ženský zůstaly samy na hospodářství a děti.*“ (Dušek, 2019, s. 67).

Adolf: „*Jinak život za války se moc nezměnil, ženy a děti musely hospodařit dále. Ženy na to doplatily nejvíc, když táta musel rukovat, tak veškerou práci dělala máma s dětma*“ (Dušek, 2019, s. 97).

Zedníčková: „*Tady byl jinak klid, nahoře na boudách lidé neměli rádio a noviny, tak ani pořádně nevěděli, co se děje. Byl to rozdíl dole v údolí a na horách*“ (Dušek, 2017, s. 111).

Podobně jako za první světové války, tak i za té druhé, zůstaly Krkonoše vojenským střetům převážně ušetřeny (Kocourek a Łaborewicz, 2007) a byly považovány za jedno z nejbezpečnějších míst v Říši (Bartoš a kol. 2007a). To zapříčinila dohoda exilové vlády v Londýně se Spojenci ohledně nebombardování

Krkonoš. Do hor ale přicházeli lidé, kteří ho v jiných částech Říše přežili (Špičáková a Spurný, 2018).

Prochasková: „*Za války lidi chodili do továren, hodně chlapů šlo na frontu, ale jinak všechno fungovalo*“ (Dušek, 2018, s. 103, 104).

Válka do Krkonoš přinesla některé změny. Zatímco produkce menších zařízení a součástek zůstala takřka nezměněna, mnoho větších továren a podniků muselo převést svoji výrobu na válečnou. Také se zde usazovaly některé pobočky říšskoněmeckých firem. Vyráběny byly např. vojenské kluzáky a karosérie pro armádní užitková vozidla, servomotory do letadel, elektronky do vojenských přístrojů atd. (Kocourek a Łaborewicz, 2007).

7.2.2 Letecká neštěstí

Zedníčková: „*Za války se zřítilo letadlo v Modrém Dole, tak se tam lidi chodili dívat*“ (Dušek, 2017, s. 114).

Začátkem února 1941 narazilo do svahu v Sedmíroklí v Modrém dole vojenské letadlo a roztránilo se. Ze čtyř mužů na palubě tři uhořeli v troskách letadla a jeden se stihl zachránit včasným seskokem s padákem. Tři zemřelí muži byli pochováni na hřbitově ve Velké Úpě (Byl to Ju-88 A-4?, [cit. 2019-08-20]; Reil a kol., 2018).

Pecké údolí se však stalo osudným ještě pro další dvě letadla. V září 1939 narazilo v mlze německé civilní letadlo na trase Vídeň-Vratislav do jižního svahu Studniční hory. Náraz byl natolik silný, že ho slyšeli lidé až v centru Pece, a proto přispěchali na pomoc. Tříčlenná posádka však havárii nepřežila a byla pohřbena opět na velkoúpském hřbitově (Reil a kol., 2018).

Poslední tragédie se stala v březnu 1940, kdy německé vojenské letadlo narazilo do jižního svahu Obřího hřebene pod Sněžkou. Důvodem byla silná námraza letounu a nejspíše snaha o nouzové přistání. Ze čtyř členů posádky jeden nepřežil a ostatní tři utrpěli pouze lehčí zranění (Byl to Ju-88 A-4?, [cit. 2019-08-20]).

7.2.3 Válečná propaganda

Zedníčková: „*Tak ta propaganda hodně udělala. Jinak ty lidi mezi sebou ani ne, ale jak slyšeli pak tu propagandu, švali hodně*“ (Lindrová, 2019).

Sturm: „*Propagandu jsem v podstatě přijímal celou válku jako realitu. Až když člověk byl na frontě, tak si říkal: „Hergot, proč tohleto děláme*“ (Dušek, 2017, s. 95).

O lživé a mnohdy agresivní propagandě je toho dohledatelné mnoho. Ráda bych uvedla jako příklad z německých médií – nadpisy na titulních stranách deníku NSDAP ohledně událostí z 18.-20. září již popisují výše: „*Strašlivá zvěrstva českých vrahů a banditů – Tento zločinný stát musí být rozbit – Vrahové bez masek – Sudetoněmecké usedlosti a podniky obětmi zhárství – Češi tajně zakopávají mrtvoly – Vojenským opaskem umlácen k smrti – Když přijde Hitler, každá česká učitelka odpraví dvě německé ženy a děti – Žena a dítě rozdraceny tankem – Odpraveni jako prašiví psi – Kojící matky ubity – Uštván českými krvežíznivými psy*“ (Hruška, 2018, s. 45).

Zedníčková: „*Schubert, co měl hotel Radium ve Velké Úpě, byl hodně pro Hitlera*“ (Dušek, 2017, s. 115). „*A on najednou přišel, vzal si štafle a měl Hitlera v ruce, sundal kříž a říká: přímo „Tak toho sundám, ten nám nic nedá, a dám si sem mého Boha, ten nám pomůže“ a dal tam Hitlera. A ty lidi byli z toho tak rozčileni, už tam nešli potom. Ale jinak nebylo nic. V těch městech jo třeba, ale tady ne*“ (Lindrová, 2019).

Hitler vyžadoval pro svoji ideu bezpodmínečnou nesnášenlivost a fanatismus přímo náboženského charakteru (Dvořák a Mahdal, 2011). U mnoha lidí se mu toho podařilo docílit (Metelka, 1970).

7.2.4 Říšští Němci

Lahr: „*Říšských Němců, kteří byli většinou úředníci, tu za války nebylo moc, všichni žili ve vilové čtvrti v Gartenstrasse, kam „obyčejní“ Němci nemohli*“ (Dušek, 2017, s. 173).

Šrajter: „*Říšský Němci henleinovce neměli rádi. Dole byl říšskej Němec, ten o nich říkal, že to je „hovězí dobytek“, že ani pořádně neuměj německy. Ti jim nemohli přijít na jméno*“ (Dušek, 2017, s. 132).

Češi považovali za hlavní viníky rozpadu ČSR a následné okupace právě sudetoněmecké obyvatelé. Ovšem ve skutečnosti byl jejich podíl na okupačním režimu značně menší, než se domnívali. Na čelní posty byly z Německa dosazováni ctižádostiví říšští úředníci, kteří měli jednat převážně za „říšské zájmy“, nikoliv za ty lokální (Kuklík a Kuklík, 2005).

7.2.5 Začínající zklamání

Zedníčková: *„Lidé si mysleli, jak se mají dobře, a nikdo na horách nevěděl, co Hitler udělá, jenom snad někdo dole v hotelech něco věděl“* (Dušek, 2017, s. 112).

Počáteční nadšení z odtržení Sudet postupně vystřídaly pocity ukřivděnosti. Němci mající pocit, že byli v ČSR občany druhé kategorie, o moc lepších dojmů za války nenabyli, díky pomalejšímu technickému vývoji, dosazení říšských Němců do předních funkcí a umírajícím mužům poslaných na frontu. Mimo to do hor jezdili na rekreaci nebo na zotavení vojáci z fronty a obyvatelé pohraničí je museli hostit (Špičáková a Spurný, 2018).

7.3 Krkonoše sloužící Říši

7.3.1 Boudy obsazené německými jednotkami a Vlasovci

Tippelt: *„V červnu 1944 udělali z oblasti okolo Černé hory vojenský prostor a do Sokolské a Černé boudy přišli Vlasovci. Táta musel mít povolenku a všude byly tabule: Vstup zakázán! Vojenský prostor. Tam prováděli vojenská cvičení a odstřelovali stromy. Taky tam mezi nimi byly holky a měly uniformu SS, ale nebyly tetované, jako německý esesáci. Jak pátého května Gottwald řval: „Už vstaňte“, tak jeli dolů, podpálili lanovou stanici a jeli do Prahy, tam se hlásili k Čechům a chtěli utéct na západ a Američani je vydali Rusákům“* (Dušek, 2017, s. 148).

Novotná: *„Poslední rok totiž, když Němci prohrávali a byla spousta raněnejch, otevřela se oblast Krkonoš jako klimatický lázně, takže ty chalupy, které předtím pronajímaly, měly povinnost ubytovat německé vojáky“* (Dušek, 2011, s. 50).

Mnohé horské boudy a hotely za války změnilý svůj účel. Sloužily jako výcviková střediska armády a Hitlerovy mládeže, případně jiným podobným

organizacím či zvláštním jednotkám jako např. Werwolfu (Kocourek a Łaborewicz, 2007). Rekreatovali se zde důstojníci na dovolené z fronty, váleční rekonvalescenti nebo říšští prominenti (Bartoš a kol. 2007a) a obyvatelé hor jim měli být nápomocni (Špičáková a Spurný, 2018).

Sokolská bouda na Černé hoře fungovala coby ubytovna německé mládeže a Horský hotel Černý (dnešní Horský hotel Černá hora) taktéž na Černé hoře sloužil jako rekreační středisko pro německé letectvo (Bönsch a Šedivý, 2004). Svoji úlohu však boudy změnilly v roce 1944, kdy se do nich a do několika dalších přilehlých bud, přesunulo výcvikové středisko nacistické organizace Zeppelin. Ta pod instruktory z řad SS školila okolo 120 špiónů nacistické zpravodajské služby, která měla být využita proti Rudé armádě. Nejspíše zde byli cvičeni i záškodníci pro tajnou organizaci Werwolf a je prokazatelné, že se zde školili i někteří obyvatelé z Velké Úpy (Reil a kol., 2018). V této době na zmíněných místech také nacvičovali záškodnické akce Rusové z jednotek generála Vlasova (pojmenované Don a Azerbajdžan) (Bönsch a Šedivý, 2004). Vlasovci byla Ruská osvobozená armáda (složky ruských zajatců), kteří bojovali proti stalinskému Sovětskému svazu na straně nacistického Německa, fakticky ale sami za sebe, s nacistickou ideologií nesouhlasili (Dušek, 2018).

Do černoohorské oblasti, kam sabotážníci ukryli mnoho diverzního materiálu, měli civilisté vstup zakázán a u Sokolské boudy bylo umístěno protiletadlové dělo, chránící přilehlé objekty. (Bönsch a Šedivý, 2004; Kočí, 2017).

Koncem války, když bylo výcvikové středisko odhaleno, agenti s falešnými doklady uprchli pryč a při tom autogenem podpálili lanovku Jánské Lázně-Černá hora, aby tak vrchol Černé hory odřízli (Lokvenc, 1978).

Berger: „*Za války byli na Výrovce Vlasovci*“ (Dušek, 2018, s. 61).

Z dalších objektů např. Výrovka sloužila opět jako tréninkové zařízení pro Vlasovce, z Luční boudy se stalo výcvikové středisko Hitlerjugendu a také spojařek německého letectva, které využívalo Sněžku a na Petrovku jezdili říšští prominenti (Kocourek a Łaborewicz, 2007; Lokvenc, 1978).

Zajímavostí bylo neobvyklé využití Jestřábích bud, kde se nacházela Polární výzkumná stanice Zlaté návrší. Z objektů, původně vzniklých v roce 1936 za účelem

kasáren československé armády, Němci udělali vědeckou výzkumnou stanici, která měla sloužit ke zkoumání předpovídání počasí a školení osob k tomu potřebných (Bartoš, 2016; Bělina a Fidler, 2007). Mimo to sem bylo z Grónska dovezeno několik polárních rarohů loveckých ke zkoumání a chovu a pod boudami vznikla malá botanická zahrádka (Lokvenc, 1978).

Ve 40. letech se výzkum zaměřil armádně, a to založením vojenské polární školy, kde se cvičili vojáci na mise určené německým tajným polárním meteorologickým stanicím. Náplní výcviku bylo lyžování, přežití v nouzových podmínkách při nedostatku potravin a zvládnutí nejněžších lékařských úkonů (Bartoš, 2016).

7.3.2 Zajatecké a pracovní tábory

Rusová: „*Ve fabrice v Maršově byli už od roku 1941 ubytováni váleční zajatci, kteří tam pracovali, nejdříve Belgičani, ti pak šli do Hostinného. Francouzi zas byli v Piettoyce, chodili do fabriky a někteří z nich dělali u sedláků. Protože strejda narukoval, tak děda dostal Francouze na práci. Zajatec ráno přišel v sedm a večer musel být zpátky. Dostal u nás jídlo a babička mu vždycky v sobotu prala prádlo a v neděli měl volno. Tihle Belgičani a Francouzi měli celkem volnost, sice měli nějaký dozor, ale mohli i kousek na výlety atd.*“ (Dušek, 2017, s. 50).

Novotná: „*V letech 1944–45 byl táta totálně nasazený do Berlína na hlavní poštu*“ (Dušek, 2011, s. 49).

Jelikož většina německých mužů odešla na frontu, neměla Říše dostatek pracovníků. To posléze vyřešila tak, že na práci využívala válečné zajatce a totálně nasazené pracovníky ze všech okupovaných zemí Evropy. Totálně nasazení byli většinou civilisté nuceně posláni na potřebná místa ve třetí říši k vykonávání převážně „otrocké práce“ v mnohdy velmi špatných životních podmínkách (Bělina a Fidler, 2007; Kuklík a Kulík, 2005).

V Maršově I (dnes součástí obce Svobody nad Úpou) se nacházely dva zajatecké tábory pro Angličany. Jeden byl umístěn do továrny Eichmann, ve kterém se vyskytovalo od roku 1943 50-60 anglických zajatců a druhý do továrny Piette, ve

kterém bylo ubytováno od roku 1942 100 Angličanů. Zajatci pro zmíněné továrny i pracovali (Hlušíčková a kol., 1969).

Ve vrchlabské továrně byli totálně nasazení dělníci převážně z Francie a Čech. V Mladých Bukách pracovali pro firmu Jan Etrich francouzští a belgičtí dělníci (Kocourek a Łaborewicz, 2007), kteří byli ubytováni ve zděné budově před továrnou (Hlušíčková a kol., 1969). Ve stejné obci firma Siemens využívala opět francouzských a belgických, a dále litevských, holandských, italských a ukrajinských totálně nasazených 300 dělníků, jejichž pracovní tábor se nacházel poblíž firmy (Hlušíčková a kol., 1969; Kocourek a Łaborewicz, 2007).

Také v mnoha boudách, především v těch, které fungovaly pro wehrmacht, byli na nucené práce posíláni Ukrajinci, Poláci, Maďaři a jiní. Konkrétně na Luční boudě měl majitel k dispozici 20 Francouzů (Lokvenc, 1978) a byl zde také zřízen zajatecký tábor s Angličany, Francouzi a Rusy (Bartoš, 2016).

Tippelt: „*U Hofmanek byl taky lágr s anglickými zajatci a ti museli chodit pomáhat Němcům sekát louky, seno do krmelce dělali, káceli i stromy, dokonce měli i motorovou pilu. Štípali a zpracovávali dřevo, které se pak využívalo v nákladácích a autech, které jezdily na dřevoplyn. Dostávali jídlo a cigarety*“ (Dušek, 2017, s. 147).

V malém domku obehnaném drátěným pletivem v Jánských Lázních, nedaleko Hoffmanovy boudy, bylo ubytováno 30 anglických letců (Hlušíčková a kol., 1969; Lokvenc, 1978), kteří pracovali v okolních lesích jako dřevorubci (Hlušíčková a kol., 1969).

Zedníčková: „*Taky tu byli ruští zajatci za války. V zimě odhazovali sníh. Jednou jsem vyšla ven, měla jsem v ruce chleba a oni, že mají hlad*“ (Lindrová, 2019).

V Krkonoších byla koncentrace zajateckých táborů poměrně velká. To jasně ukazuje, jaký význam měla tato oblast pro válečnou ekonomiku Německa (Bělina a Fidler, 2007). Kromě již zmíněných táborů pro zajatce se další nacházely ve Špindlerově Mlýně, Dolní Malé Úpě, Velké Úpě, Bedřichově, Strážném, Horním Lánově, Hostinném, Vrchlabí, Horním Starém Městě (dnes část města Trutnov) a na dalších místech (Kocourek a Łaborewicz, 2007; Lokvenc, 1978; Reil a kol., 2018).

Řada zajatců v Krkonoších pocházela z Anglie, Francie, Belgie nebo Sovětského svazu (Bělina a Fidler, 2007). Pracovali v papírnách, přádelnách, na těžbě a svážení dřeva, zemědělských pracích a v zimě na odklizení sněhu z vozovek. Dále byli využíváni na některých místech do dolů, vápencových lomů, na pily nebo na stavbu silnic a kamenných hřebenových cest (Kocourek a Łaborewicz, 2007; Lokvenc, 1978).

Rusová: „*Pak sem přišli Angličani. Když maminka chodila podél plotu na nákup, tak nějaký byli venku. Sem tam na mámu jeden čekal a chtěl, aby mu máma pomohla k útěku. Máma mu to slíbila a v lednu 1944 utekl*“ (Dušek, 2017, s. 51).

Ve srovnání s jinými oblastmi Říšské župy Sudety byli v Krkonoších často koncentrováni angličtí zajatci. Jejich tábory se nacházely v dnešním Vrchlabí, Kalné Vodě, Herlíkovicích, Královci, Mladých Bukách (Kocourek a Łaborewicz, 2007), Jánských Lázních a Svobodě nad Úpou (Hlušíčková a kol., 1969).

Tábor pro anglické zajatce, zřízený v Mladých Bukách, se nacházel v bývalé továrně na lepenku firmy Fiebiger a Angličani chodili pracovat do nedaleké papírny (Hlušíčková a kol., 1969).

V poslední fázi války docházelo stále častěji k útěkům zajatců. Obzvláště těch ze Sovětského svazu. Například ze zajateckého tábora v Žacléři se podařilo uprchnout počátkem roku 1945 52 ruským zajatcům. Avšak ne vždy se útky zdařily a k vypátrání uprchlíků mnohdy napomohlo i německé obyvatelstvo a domobrana (Internáční, zajatecké a pracovní tábory, [cit. 2019-08-11]).

7.4 Destrukce Židů

7.4.1 Pracovní tábory v Krkonoších

Zedníčková: „*Za války tady byly ruská nebo ukrajinská děvčata na práci*“ (Dušek, 2017, s. 110).

Pracovní tábor pro mladé Ukrajinky byl založen roku 1943 nedaleko továrny J. Ettricha v Mladých Bukách, do které docházely pracovat. V roce 1943 zde bylo ubytováno 125 dívek. V roce 1945 již pouze 85, poněvadž byly postupně odveleny na zemědělské práce (Hlušíčková a kol., 1969).

Dále byly Ukrajinky od roku 1944 společně se Židovkami, jež sem byly poslány roku 1942 z tábora v Hořejším Starém Městě, umístěny do Temného dolu, kde pracovaly pro firmu J. A. Klugeho. Celkem se v táboře vystříдалo 190 žen (Hlušíčková a kol., 1969).

Na území Krkonoš se však také nacházely pobočky ženského koncentračního tábora Gross-Rosen a to v Bernarticích, Libči, Žacléři, Horním Vrchlabí, Horním Starém Městě a Poříčí u Trutnova. V těchto pracovních táborech byly vězněny mladé ženy, většinou židovského původu (Stará, 2017). Vězenkyně mnohdy strádaly bitím, šikanováním a vyčerpávající prací, avšak nebyly zde tak brutální podmínky jako v jiných koncentračních táborech (Kocourek a Łaborewicz, 2007).

7.4.2 Koncentrační a vyhlazovací tábory

Zedníčková: *„Byla válka, ty taky dělali věci. Přijela naše příbuzná z Ostravy a říká: „Prosím tě, co jsme to viděli, plno lidu měli ten odznak, že jsou Židi a dali je do těch dobytčích vozů“. My jsme to nevěděli, na horách nebylo radio, nebyla televize, akorát dole ty to možná věděli v těch hotelech a v těch městech... To neměli s nima dělat. To bylo hrozný. Taky měli říct, co dělaj s těma Čěšima a s těma Židama, měl to říct ten Hitler, měl to říct. Ani ve škole nikdy nic neřekli, jenom všechno v pořádku“* (Lindrová, 2019).

Sturm: *„To, že existují koncentráky, jsem opravdu nevěděl. Jenom jednou jsme jeli z výcviku kolem nějakého koncentráku a zajatci tam stáli u plotu a já jim zamával a dostal jsem strašně vynadáno. Říkal jsem si, co to bylo zač, asi nějaký vrazi. Nikdy jsme se o to hlouběji nezajímali, ani doma nemluví o koncentráku nebo vyhlazovacím táboru. To jsem zjistil až po válce a ještě jsem myslel, že to není pravda, až když jsem to viděl ve filmu nebo v televizi, tak jsem zjistil, že je to skutečnost“* (Dušek, 2017, s. 95).

První koncentrační tábory vznikly v Německu v roce 1933. Tyto tábory však byly určeny zejména pro odpůrce režimu, ať už pro ty opravdové nebo potenciální, a jejich účel byl převážně v zastrahování politických oponentů a k tichému zneškodnění nepohodlných osob. Povětšinou bez rozhodnutí soudu zde byli vězněni kromě politických oponentů a bojovníků proti nacismu, také kněží nesouhlasící s režimem, svědci Jehovovi, Romové, homosexuálové a ostatní, kdo neodpovídal představám

„řádného árijského Němce“. Židé zde tvořili spíše menšinu. To se však změnilo na konci 30. let, kdy bylo započato hromadné zatýkání a věznění kvůli jejich židovskému původu. Po roce 1938 již Židi v táborech tvořili většinu.

Koncentrační tábory měly svůj ekonomický význam. Vězni představovali pracovní sílu na otrocké práce, kterých válečný průmysl a nejen ten, potřeboval s prodlužující se válkou stále více. V roce 1943 se na válečné ekonomice podíleli až 2/3 vězňů z koncentračních táborů.

Zlomovým rokem se stal rok 1941, kdy se nacistický režim začal připravovat na likvidaci Židů v Evropě, tedy na konečné řešení židovské otázky. Od tohoto roku byly budovány i tábory vyhlazovací, které byly určeny k rychlé likvidace vězňů – hlavně tedy Židů. To se uskutečňovalo hromadným střelením nebo pomocí plynových komor či vozů.

Poslední měsíce války byli pro vězně v koncentračních táborech nejhorší a úmrtnost zde byla nejvyšší. Přehlněnost táborů, hygienické podmínky na strašné úrovni, nedostatek či žádné jídlo, vyčerpanost, strádání a šíření různých nemocí a epidemií udělaly své (Honsová, 2013).

7.4.3 Pochody smrti

Novotná: *„Na podzim roku 1944, Ostroměř zažila likvidaci koncentráků a hladovejch táborů, které nám procházely pod okny. Všichni byli šokovaní, když viděli tu strašnou hrůzu těch pochodů. Nesměli jsme vycházet, a tak jsme koukali okýnkem z pudy. Ještě teď se mi klepou kolena, když si na to vzpomenu. Tehdy jsem prvně viděla zabitého člověka, kdy procházel právě takovej jeden konvoj a naproti pan řidič tam měl v zahradě krásnou hrušku máslovku a spadlo tam do příkopa pár hrušek. A jeden z těch vězňů se ohnul do toho příkopa pro hrušku a zrovna kolem projížděl jeden z těch německých vojáků. A jak měl takhle bodlo na pušce a jak byl dotýčný ohnutý, tak ho prostě přišpendlil do toho příkopu. Za každým takovým hladovým pochodem jely vozy, které sbíraly ty zabité a ty, kteří už nemohli, a házeli je k ostatním mrtvým na jeden vůz. To je hrůznej zážitek...“* (Spurný, 2005).

V poslední fázi války počet vězňů rostl zejména v německých koncentračních táborech, poněvadž s postupující Rudou armádou z východu (ale také postupujícími

vojsky Spojenců ze západu), museli Němci koncentrační tábory zavírat a vězně evakuovat do táborů blíže centru Říše.

Jedním důvodem bylo nutné přemístění vězňů, druhým a přednějším likvidace svědků. Historici odhadují, že na začátku roku 1945 se po celé Říši nacházelo v koncentračních a vyhlazovacích táborech až 714 000 osob. Takové velké množství lidí však Němci najednou zavraždit nemohli, proto vymysleli již zmíněné evakuace, později nazvané jako pochody smrti.

Tyto pochody jsou označovány za nejkrutější vyvrcholení represí nacistického režimu. Přinášely obrovské utrpení i ztráty na životech. Navíc surové zacházení dozorců trápení ještě prohlubovalo. Jsou známy i mnohé případy nenávistného chování vůči vězňům procházejícím v pohraničí ze strany sudetských Němců. Jako například, že německé ženy s dětmi nabádaly dozorce, aby vězně bili, nadávaly jim nebo na ně plivaly.

Desetitisíce vězňů bylo hnáno všemi možnými cestami, bez ochrany před počasím, bez zajištění stravy, mnozí neměli ani boty. Není se čemu divit, že takový pochod přežili pouze jedinci či pár desítek osob.

Avšak na některých místech byly využity i jiné způsoby k likvidaci Židů. Např. z koncentračního tábora v Lipsku, kde vězně, kteří nebyli schopni absolvovat pochod, polili benzínem a zapálili. Nebo případ, kdy bylo nahnáno do parníku Cap Arcona 7 000 vězňů. Přeplněná loď se stala terčem náletu britského letectva, které německou loď považovalo za válečnou (Šikulová, 2018).

Také Krkonošemi prošlo několik pochodů smrti vězňů z koncentračních táborů a pochodů válečných zajatců, přičemž špatné podmínky a hrubé zacházení byly obdobné, jako jsem již zmínila výše (Bartoš, 2005d; Stará 2017).

7.5 Blíží se konec války

Tippelt: *„Poslední rok války už jsme školu neměli, tu nám zabrali pro vojenské účely. Jen občas jsme dostali úkoly domů, ale v pětačtyřicátém roce už nebylo nic“* (Dušek, 2017, s. 147).

Rusová: *„Koncem ledna nebo začátkem února nám ve škole dali na tři dny úkoly na doma, že nemusíme chodit do školy. Do tříd natahali slámu a pár dní tam byli uprchlíci. Tohle se stalo několikrát“* (Dušek, 2017, s. 53, 54).

Na mnoha místech bylo v poslední fázi války zastavováno vyučování, neboť školní budova musela posloužit jako ubytovna pro uprchlíky nebo vojenské lazarety. Sedláci do budovy odevzdávali slámu na spaní. V polovině ledna se jednalo zvláště o uprchlíky ze Slezska, poněvadž toto území obsadila Rudá armáda a docházelo v některých částech k prvním vysídlováním či vyhnáním (Bartoš, 2005d).

Zedníčková: *„Za války byli na Černé hoře Vlasovci. Potom v pětáctýřicátém už neměli uniformu, tak přišli v civilu, dostali od lidí na boudách třeba sako, nebo starou mysliveckou uniformu. U nás byli asi čtyři. Hodně německých vojáků se taky chtělo dostat přes hory do Slezska, ale tam už byli Poláci, tak by si moc nepomohli“* (Dušek, 2017, s. 117).

Mnozí z německých vojáků a nacistických složek převážně před koncem války nebo po jejím bezprostředním skončení, svlékali uniformy, oblékali se do civilního oblečení a snažili se uprchnout před blížící se Rudou armádou (Internační, zajatecké a pracovní tábory, [cit. 2019-08-11]).

8 Květen 1945

8.1 Obsazení Krkonoš

8.1.1 Příchod Rudé armády

Zedníčková: *„V pětáctýřicátým, v květnu, nás děti dali k paní Vackové, pod Valšovky do chalupy spát na půdu na seno, protože se tenkrát báli, že se bude vraždit“* (Dušek, 2017, s. 115). *„Nevěděli, co se bude dít, až ty Rusáci přijdou“* (Lindrová, 2019).

Hampel: *„Rusáci tady žádný nebyli, nebo jsem je aspoň neviděl“* (Dušek, 2019, s. 68).

Rudá armáda pronikla do Krkonoš ze Slezska 9. a 10. května (Kocourek a Łaborewicz, 2007) třemi směry – přes Harrachov, Špindlerovo sedlo a Žaclěř, a postupovala dále do Čech (Lokvenc 1978). Dá se říci, že Krkonošemi v podstatě pouze projela, ve větších městech obvykle měla malé zastávky (Bartoš, 2005a). Ve Velké Úpě a blízkém okolí ani nepůsobila, pouze obcemi procházelo několik jednotlivců, kteří se oddělili od svých jednotek (Reil a kol., 2018).

Na osvobození Krkonoš se podíleli odbojáři skupiny Nikolaj z Mrklova a z Mříčné, připojení k asistenčnímu oddílu 4. hraničářského pluku (Kocourek a Łaborewicz, 2007). Obsadili Špindlerův Mlýn, kde si vytvořili velitelství a odtud postupovali přes Strážné na Výrovku až k Luční boudě (Lokvenc, 1978). Společně pak se sovětským partyzánským oddílem obsadili další osamocenější boudy do 20. května. Avšak již 15. května byla osvobozena v podstatě celá hranice a o den později na Sněžce vlála československá vlajka. Určitou část na osvobození Krkonoš měla i královéhradecká partyzánská divize Václavík a několik dalších ozbrojených jednotek. Ty byly postupně rozpuštěny a Krkonoše obsadily jednotky 1. československé pěší divize (Kocourek a Łaborewicz, 2007).

Nutno však podotknout, že působení v rámci osvobození výše zmíněných odbojářských a partyzánských jednotek bylo mnohdy kontroverzní, jak bude zmíněno níže.

8.1.2 Působení Rudé armády a partyzánských oddílů

Zedníčková: „*Rusové pak přišli, tak ty holky některý znásilnili. Taky byli u nás v tom mlýně. Nic snad neudělali, nemůžu říct, akorát viděli na skříni nějaký likér, tak to sundali a vypili*“ (Lindrová, 2019).

Mainert: „*V Dolním Lánově strejda zamkl ženy z rodiny na půdě a Rusové na něj celou noc s pistolí doráželi, aby jim prozradil jejich úkryt, přes noc mu z toho zbělely vlasy*“ (Dušek, 2019, s. 18).

Lahr: „*Rusové dost znásilňovali ženy, které se před nimi musely schovávat. Rusové byli většinou opilí, a jelikož měli volný přístup do všech domů, tak si prostě brali, co chtěli a sháněli hlavně ženy a alkohol, také hodinky*“ (Dušek, 2017, s. 173).

Bylo poměrně běžné, že Rusové na osvobozených územích drancovali, rabovali, kradli, zabíjeli a znásilňovali. A ačkoliv se většinou jednalo o dívky a ženy německé, i Češky musely být na pozoru (Bartoš, 2005c). V Krkonoších však nedocházelo ke znásilňování žen pouze členy Rudé armády, ale nejednou to byli i příslušníci partyzánských a odbojových oddílů nebo jiných ozbrojených skupin civilistů (Padevět, 2016).

Lahr: „*Trutnov byl řízen říšskými Němci, kteří věděli, že už se blíží Rusové, tak všichni utíkali z Trutnova na západ. A od krajského vedoucího byl vydán rozkaz, že my, „domácí“ nesmíme opustit Trutnov. Začátkem května 1945, když se blížili Rusové, tak jsme museli pálit Hitlerovy obrazy, knihy a vyvěsit bílé prapory. Ti bohatí říšští Němci, kteří tu nebyli moc oblíbení, už byli všichni pryč. Potom přišli Rusové s tanky a Němci mávali s bílými prapory. Přibližně 160 až 170 žen a dětí v Trutnově spáchalo sebevraždu. Když přišli Rusové, tak my kluci jsme jim pucovali boty a zbraně a oni nám vždycky dali něco k jídlu. Pak přišli partyzáni, většinou to byli Češi, ale i Němci, kteří byli za války věznění (např. v Jičíně nebo Mělníku), protože řekli něco proti Hitlerovi. Rusové je pustili z vězení a z nich se stali partyzáni. Také přišlo dost partyzánů ze Slovenska*“ (Dušek, 2017, s. 173).

První odliv německého obyvatelstva nastal ještě před ukončením války (Bartoš, 2005e). Z měst a obcí utíkali převážně rodiny funkcionářů nacistických organizací a říšští Němci (Bartoš, 2005a).

Obsazení Trutnova Rudou armádou, jejíž první jednotky do města dorazili 9. května 1945 kolem páté hodiny odpoledne, proběhlo bez bojů. Ovšem k umírání stejně docházelo, neboť si mnoho Němců vzalo život z obavy o svoji další existenci (Vašata, 2012). Sebevraždu spáchalo minimálně 300 lidí včetně hromadných sebevražd celých rodin (Padevět, 2016).

Po prvním dnu osvobození vypadalo trutnovské náměstí jako velké smetiště. Nacházely se zde haldy výstroje, tanky, rozbitá vozidla, mrtví koně a pravděpodobně i příslušníci wehrmachtu, opilí vojáci, střepy z vytloučených výloh vykradených krámů atp. (Bartoš, 2005d; Vašata, 2012).

Na různých nekalostech a surovostech se podílely také různé partyzánské ozbrojené oddíly. V Krkonoších operovaly např. Pěst, Železo, Smrt a Václavík (Reil a kol., 2018).

8.2 Označení německých obyvatel

Berger: *„Každý Němec měl bílou pásku s písmenem „N“, když neměl pásku, tak ho tam hned ztloukli, to se normálně dělo“* (Dušek, 2018, s. 65).

Lahr: *„My jsme museli chodit s bílou páskou s černým „N“ a často nás uráželi, říkali nám třeba „německý prase“* (Dušek, 2017, s. 173, 174).

Všichni Němci byli povinni nosit na paži bílou pásku s písmenem N (Bartoš, 2005e).

8.3 Revoluční období

8.3.1 Revoluční gardy

Hampel: *„Ze zdola přišel za tátou hajnej a říkal mu, že do hotelu Radium přišlo hodně vojáků a partyzánů. No, nebyli to ani vojáci, ani partyzáni, v tom se nikdo*

nevyznal, co to bylo za spolek. Jak to řek, tak jsme viděli, jak jdou k nám nahoru. A táta řekl, že máme honem utíkat domů“ (Dušek, 2019, s. 67). „Já funěl, už jsem nemoh, koukal jsem dolů přes malý smrčky a slyšel jsem jejich povely: „nabíjet“, „pálit“ a kulky už hvízdaly, ale zaplaťpámbů nikoho netrefili. Za chvíli byli u nás doma. A co se odehrálo, nikomu nepřeju, jak kdybyste pustili domů divočáky. Byli to takoví dobrodruzi, asi patnáct, možná dvacet chlapů, co nic nevěděli, ale měli pásky „RG“ – Revoluční garda, rabovací garda, jak se tenkrát říkalo“ (Dušek, 2019, s. 68).

Zedníčková: „Já přišla do kontaktu s Čechy až v pětačtyřicátém roce, a to nebylo moc pěkný, ty Revoluční gardy“ (Dušek, 2017, s. 117).

Na konci a bezprostředně po skončení války náleželo k hlavním úkolům republiky obsazení pohraničí. Po převzetí moci nově stanovenými národními výbory, popřípadě místními správními komisemi, byly mezi prvními, kdo se do Sudet dostal, ozbrojené oddíly Revolučních gard (dále pouze RG), jež měly zabezpečovat ochranu majetku a obyvatel. Formálně byly zrušeny rozhodnutím ministerstva obrany v půlce června 1945, ovšem v některých oblastech působily i déle. RG byly tvořeny osobami s vlasteneckými podněty, ale i všelijakými pochybnými jedinci, kteří si slibovali od účasti v těchto skupinách dobrodružství, vybití agresivity, příležitost k loupení a plnění německého majetku nebo se snažili získat na poslední chvíli „legitimaci“ odbojáře a odčinit či zakrýt morální selhání během nacistického režimu (Šebek, 2017).

Berger: „Už v květnu 1945 se vyrojili partyzáni „pět minut po dvanáctý“ a my jsme měli každý týden domovní prohlídku. To se obrátil barák od spoda až nahoru a co se jim líbilo, to si vzali rovnou a co nemohli vzít, tak zamkli do jedné místnosti a hotovo. To bylo těsně po válce. Jakmile slezl sníh, tak tam přišla každý týden jiná parta, jeden týden dokonce dvě. Ještě než matka umřela, tak se domlouvala s Československou armádou. Řeklo se, že bude nějaký pořádek – jenomže ten pořádek nebyl. Matka se jich ptala, jestli ty věci dostaneme zpátky, a oni slibovali, že ano, ale za tři dny přijelo pět koňských povozů, všechno se naložilo a šlo. Normálně to ukradli. To byli všechno vojáci. A ti partyzáni měli pásku s písmeny „RG“, což znamenalo „Revoluční garda“, já jsem jim říkal „rabovací garda“ (Dušek, 2018, s. 64, 65). „Tihle „partyzáni“ byli z kraje, bůhví odkud, jednomu jsme říkali partyzán Pěť“ (Dušek, 2018, s. 65).

8. května do Pece pod Sněžkou dorazil na nákladním voze ozbrojený samozvaný oddíl civilistů, tvořený zejména občany z Jaroměře a blízkého okolí, zvaný Pěst. Hlavní aktivitou skupiny bylo zejména provádění domovních prohlídek, zajišťování občanů německé národnosti, zabavování konfiskovaného majetku a jeho odvážka do vnitrozemí.

Kontroverzní skupina, o níž už nasvědčuje název, že jednali hlavně „na vlastní pěst“, zatkla a následně popravila i některé zdejší občany. Ještě v květnu 1945 byla rozpuštěna (Reil a kol., 2018).

Bezpečnost významnějších objektů měly zajišťovat vojenské oddíly v Trutnově a Vrchlabí. Část posádek byla také poslána do Maršova, Jánských Lázní, Pece pod Sněžkou a dalších přilehlých obcí (Lokvenc, 1978). Ovšem na mnoha místech se situace mnoho nezlepšila ani s příchodem jednotek československé armády, kdy za jejich působení ke krádežím, exekucím či popravám také docházelo (Kučera a Spindler, 2016).

8.3.2 Původ nenávisti vůči Němcům

Lešková: *„To byly dozvuky, protože mnoho Němců se chovalo k Čechům za války zrovna tak a dělali strašný zle. Člověk nesmí na tohle zapomenout. Když házíte kámen do vody, tak to vždycky dělá kruhy. Všichni jsme jen lidi. Po válce byli jednotlivci, kteří se chtěli pomstít. S odstupem času bych řekla, že to většinou nebyli lidi, co sami trpěli, ale spíš to měli v sobě: „my to teďka kočírujem“. Ale celkem tady byl po válce klid“* (Dušek, 2019, s. 166).

Původ vzplanutí protiněmecké nenávisti a hněvu se zrodil ve vybičované atmosféře, která ve společnosti panovala. Lidé si pamatovali na události předmnichovského období, následného obsazení Sudet i četná válečná potupení a traumata. Mnozí z nich na vlastní oči viděli během zimy a jara 1945 hrůzné výjevy z průchodů či průjezdů transportů vězňů z koncentračních táborů, které za sebou zanechávaly stovky mrtvých. Působením těchto strastiplných zážitků převládly emoce a touha po odplatě za způsobené křivdy. Situaci ještě vystupňovala podnícená vyjádření některých politiků (Šebek, 2017).

8.3.3 Násilnosti dopuštěné na sudetských Němcích

Gebauer: „Zpočátku to ještě šlo, ale pak došlo na prohlídky domů, vojáci všechno prohlíželi, hledali zbraně a většinou se nechovali příliš přátelsky, ale někteří ano. Ti slušní byli také, tak jako všude“ (Dušek, 2018, s. 33).

Nejčastějším přečinem bylo ukrývání zbraní, za což se i popravovalo (Bartoš, 2005a).

8.3.3.1 Špindlerův Mlýn

Gebauer: „Rusové tu nebyli, pouze čeští vojáci, ale netuším odkud. U nás nahoře to celkem šlo, ve Špindlu i na jiných boudách to prý tak klidné nebylo, ze Špindlu a okolí tou dobou zmizelo 200 mužů neznámo kam. V hotelu naproti poště byli partyzáni a tam ty lidi zavírali a mučili, v hotelu Savoy také. Byli odvedeni na Věřinu stezku a tam byli všichni zastřeleni“ (Dušek, 2018, s. 33, 34).

Sudetoněmecká literatura stanovuje počet špindlerovských obětí z poválečných dnů v řádu desítek (Dušek, 2018). Přesný počet mrtvých, jejichž těla skončila ve společných hrobech, však není znám (Kučera a Spindler, 2016).

V nepřehledném poválečném období nabývaly události rychlý spád, proto se výpovědi o stávající situaci a konkrétních číslech značně lišily. Pod Věřinou stezkou je od podzimu 2014 postaven kamenný pomníček, odkazující na květnovou popravu Němců ze Špindlerova Mlýna (Dušek, 2018). Na pamětní desce je napsáno, že v poválečných dnech převážně českými partyzány, bylo mučeno a bez soudu zastřeleno několik desítek příslušníků německých vojenských jednotek a německých špindlerovských obyvatel, kteří jsou zde pravděpodobně i pohřbeni (Kučera a Spindler, 2016).

Ve Špindlerově Mlýně působil po ukončení války partyzánský oddíl Nikolaj skládající se především z Čechů. Po odchodu Rudé armády, která zde však spíše pouze procházela, si oddíl přisvojil práva soudit a nabyt takřka neomezené moci. Dle výpovědí pamětníků byli mnozí ze členů této skupiny nejdříve ti, co spolupracovali s Němci, poté když se situace obrátila, rychle „převlékli kabát“ a v působení odbojových a

partyzánských skupin se dopouštěli surovostí. Po komunistickém převratu v únoru 1948 někteří z nich zase zastávali stranické funkce.

Mezi zatčenými a popravenými muži byli ti, co působili v ozbrojených německých oddílech a nacistických organizacích, vedle nich však mnohdy šlo i o nevinné německé obyvatele, jejichž provinění bylo zdánlivé, sporné či přímo zinscenované (Kučera a Spindler, 2016).

8.3.3.2 Velká Úpa a Pec pod Sněžkou

Zedníčková: „Potom to bylo takové nervové, tak se Němci scházeli před hotelem Radium dole v Úpě. Tam byl starosta Preller, on nevěděl, co se bude dít“ (Dušek, 2017, s. 115). „Některý lidi říkali, že nejlepší by bylo, kdybysme se sebrali a přes hory šli do Německa, že to tady nebude dobrý, ale starosta na to: „Proč bychom utíkali, my jsme nikomu nic neudělali“ a nechtěl, aby šli. Ale některý lidi utekli do Německa, než to začalo“ (Lindrová, 2019).

Menší část Němců se ještě před osvobozením rozhodla úpské údolí Krkonoš opustit a utéci do Německa. Většina zde však zůstala (Reil a kol., 2018).

Zedníčková: „On byl dobrý ten starosta, každému pomáhal, ale pak ho popravili Češi z Revoluční gardy. Utloukli ho někde po cestě na Pomezní boudy, ale nejen jeho, víc jich bylo, i nějakí lidé z Pece. Pak ho zas jiní Němci vyhrabali a odvezli na hřbitov, to jsem na vlastní oči viděla, jak ho vezli na rohačkách s kolečkama a pohřbili na hřbitově, ale ani tam nemá náhrobek. A Schuberta potom udali sami Němci, ten si to musel taky odskákat. Nejdřív musel nosit v ruksaku kameny až nahoru na boudu Jana a pak ho taky popravili, to nebylo pěkný“ (Dušek, 2017, s. 115).

Již zmíněná partyzánská skupina Pěst zatkla některé obyvatele Pece pod Sněžkou a Velké Úpy (mezi nimi se nacházel i starosta Velké Úpy Friedrich Preller a pan Schubert). Zadržení byli vyslýcháni u místního revolučního výboru a následně předáni zpět členům Pěsti, kteří je měli transportovat do vazby u Lidového soudu v Trutnově. Tam však zatčení nikdy nedorazili, neboť byli ozbrojenou skupinou zastřeleni někde u silnice poblíž Velké Úpy, a pohřbeni v povrchových hrobech v blízkém lese. Někteří z popravených byli stoupenci nacistického režimu. Případ byl později údajně šetřen. Ovšem jeden ze členů partyzánského oddílu vypověděl, že

starosta Preller byl zastřelen v Obřím Dole 10. června a jeho tělo bylo objeveno následujícího dne v Temném Dole (Reil a kol., 2018).

K takovým to nevyřešeným úmrtím a samovolným popravám v Krkonoších během revolučních dnů docházelo opakovaně. Mezi vyslýchanými a usvědčovanými byli příznivci Říše, ovšem mnohdy se mezi nimi ocitli i nevinní lidé.

O rozporuplnosti a bezprávnosti těchto dní ukazuje také případ z 9. května, kdy byli zastřeleni ve svém bytě manželé Mörtlovi, majitelé podniku Sporthotel (později zotavovna ROH Hradec). Jednalo se zřejmě o loupež, poněvadž manželé byli velmi movití. V záznamu velkoupské četnické stanice bylo uvedeno (dle svědeckých výpovědí členů místního revolučního výboru) následující: Před hotel přijelo v ranních hodinách auto, ze kterého vystoupilo šest polovojensky ustrojených mužů v podroušeném stavu, mluvících ukrajinsky nebo polsky. Namířili si to do pokoje zmíněných manželů, a za chvíli se ozvaly výstřely a poté zvuky rabování.

Podle těchto svědků byli manželé přívrženci nacismu, hostili vedoucí představitele NSDAP a vykořisťovali ukrajinská a polská děvčata a dělníky, jež tu pracovali. Podle kronikáře z Pece pod Sněžkou, tito manželé patřili na seznam lidí, kteří se proti republice nikterak neprovinili. Ať to bylo jakkoliv, soudu se jako mnoho jiných, již nedočkali (Reil a kol., 2018).

8.3.3.3 Černý Důl a Horní Malá Úpa

Zedníčková: „*No a nějaký dva lidi tam v lese nad kostelem zabili. Někteří Češi si tu zlost pak vybili na těch lidech, co třeba vůbec za to nemohli, tak to bylo. Někteří mlátili, pověsili, zastřelili nějaký taky, bylo to hrozný*“ (Lindrová, 2019).

K surovostem a brutalitám docházelo i v jiných částech Krkonoš. Pro příklad uvádím dva případy, jeden z Černého Dolu a druhý z Horní Malé Úpy.

V červenci 1945 bylo v Černém Dole několik dní vězněno a mučeno deset německých mužů členy československé armády, z nichž devět ubili nebo popravili. Na konci května téhož roku v Horní Malé Úpě na Pomezních boudách operoval ozbrojený oddíl, který v širokém okolí kradl a raboval. Zadržoval také nemálo německých mužů, z nichž byla většina transportována do sběrného tábora v Trutnově. Zbýlých pět mužů

oddíl vyslýchal a týral a následně popravil, spolu s dalšími dvěma mladíky, kteří se k události připlétli jako nevhodní svědci (Bartoš, 2005a; Padevět, 2016).

8.3.4 Období plné zmatených a nevysvětlených situací

Lahr: *„Když jsem šel po ulici, tak jsem ani nevěděl, jestli se ještě vrátím domů, mohlo se stát prakticky cokoliv, panovalo tam bezvládí“* (Dušek, 2017, s. 174).

Toto revoluční období bylo plné nepřehledných a zmatených situací, lidského neštěstí, sebevražd, nepochopení a nevysvětlených úmrtí. V neklidné době s vypjatou atmosférou se různé výpovědi svědků o neštěstí a tragédiích leckdy lišily a nikoli jen v detailech, mnohdy i v úhlech pohledu. V prvním poválečném roce nebylo výjimkou slyšet v lesích a hájích střelbu z palebných zbraní. Situace se však začala rychle uklidňovat a koncem roku 1945 byly Krkonoše již poměrně bezpečné (Reil a kol., 2018).

Mnoho poprav, mučení, rabování, znásilňování, krádeží a ostatních excesů ze strany českých občanů bylo dle Zákona o právnosti jednání souvisících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků legalizováno. Ve třech paragrafech byly za beztrestné zločiny považovány ty, které proběhly v amnestovaném období od 30. září 1938 do 28. října 1945. Případy z této doby tedy nebyly prošetřeny a ani už nikdy nebudou (Bartoš, 2005b).

9 Vysídlení německých obyvatel

9.1 Benešovy dekrety

Myšlenky vysídlení Němců z Československa vznikly již ke konci 30. let minulého století v domácím odboji. Radikalizaci způsobily špatné zkušenosti s chováním německého obyvatelstva v předmnichovském období, nacistické plány ohledně konečného řešení české a židovské otázky a zvláště pak události z doby heydrichiády, spojené s vyhlazením Lidic a Ležáků a dalšími represemi (Kuklík a Němeček, 2017).

Požadavky na vysídlení německého obyvatelstva byly vytvořeny v průběhu války a zároveň se o nich mohlo vyjednávat s mocnostmi, díky československé exilové vládě v čele s prezidentem Benešem, která se od léta 1940 usadila v Londýně. Podmínky příměří s Německem obsahovaly vedle úpravy hranic a reparací právě požadavky vysídlení, ve kterých bylo žádáno, aby Německo přijmulo a následně zaopatřilo odsunuté německé obyvatele. Jejich majetek měl být zkonfiskován a připočten na válečné reparace za škody zapříčiněné Říší československému státu (Kuklík a Němeček, 2017).

Zahraniční vedení KSČ nejdříve reagovalo na odsunové plány obezřetně. Chtělo řešit problém v rámci retribucí, odsunout pouze aktivní nacisty a pro německé dělníky a antifašisty, zejména komunisty, umožnit smířlivější podmínky. Když si však uvědomili, že by jim odsun ve vypjaté atmosféře poválečného období mohl poskytnout zisky, změnil názor (Kuklík a Němeček, 2017).

Benešovy dekrety vlastně připravily pro vysídlování právní formu, co se týká státního občanství, zajištění a konfiskace majetku a vedení nového osídlování (Kuklík, 2017a).

Již během války při jednáních československé exilové vlády Spojenci, britská vláda, Spojené státy, Francie i Rusko s myšlenkou odsunu německé menšiny souhlasily. Nicméně zejména s blížícím se koncem války upozorňovaly Spojené státy a Velká Británie Československo a vyzývaly vládu i prezidenta ke zdrženlivosti, aby nedocházelo k žádným samovolným akcím ze strany ČSR, než bude vysídlování menšin

velmocemi definitivně schváleno. K tomu došlo až na postupimské konferenci, konající se od 17. července do 2. srpna 1945. Tudíž poválečné „divoké odsuny“ nebyly legální a bylo za ně Československo kritizováno jak v zahraničního tisku, tak i ve veřejném mínění (především tedy britském a americkém) (Kuklík a Němeček, 2017).

9.2 Národní výbory

Lahr: „*Partyzáni starostu a učitele zmasakrovali, vytvořili národní výbor a měli v Trutnově moc*“ (Dušek, 2017, s. 174).

Národní výbory (dále pouze NV) v poválečném období nahradily v ČSR dosavadní orgány státní správy a samosprávy na úrovni obcí, okresů a v Česku i zemí. V oblastech s většinou německého tedy „státně nespolehlivého“ obyvatelstva, nemohly být NV zřízeny a veřejná správa zde byla zastoupena takzvanými správními komisemi, složenými ze tří až šesti členů, jejichž úkolem bylo přizvat jako poradní sbor zástupce Čechů (Kuklík, 2017b). Národní výbory je obvykle zastoupily až po volbách v roce 1946 (Kocourek a Łaborewicz, 2007). Kromě vlastní správy však měly na starosti i retribuce, zásobování, rozhodování o národní a státní spolehlivosti, vysídlování německého obyvatelstva a konfiskace jeho movitého i nemovitého majetku. Podílely se na odškodnění obětí války a perzekuce, byl jim podřízen Sbor národní bezpečnosti a obracela se na ně ministerstva, například se zaopatřením osídlování pohraničí. Dá se říci, že to byla páteř pro chod v poválečném období (Kuklík, 2017b).

V Peci pod Sněžkou byla 20. června 1945 zřízena místní správní komise s pěti členy. V Peci i jiných obcích, které byly za války výrazně německé, se na chodu zpočátku podíleli i němečtí občané nepodporující nacistický režim a loajální k ČSR. Ti však byli později nahrazeni československými občany a mnohé z nich čekalo vysídlení. Hlavním úkolem vzniklého NV na konci června 1946 bylo řešení problematiky vysídlení Němců, konfiskace jejich majetku a zajištění nových osídlenců (Reil a kol., 2018).

9.3 Divoké odsuny

9.3.1 První vysídlování

Lešková: *„Hned v půlce května se tu objevili Češi a začalo se vystěhovávat“* (Dušek, 2019, s. 165).

Již v prvních hodinách míru se začali uskutečňovat tzv. divoké odsuny, kdy v nepřehledné a zmatené atmosféře docházelo k mnoha násilnostem a vyhánění německého obyvatelstva ze svých domovů. Současně s tím byli pro Němce zakládány první zadržovací tábory. Docházelo k lynčování německých zajatců i civilistů, kdy se mimo činných nacistů a přísluhovačů třetí říše stávali oběťmi i zcela nevinní lidé (Šebek, 2017).

Divoké odsuny se nevyhnuly ani Krkonošům. Mezi prvními, kdo museli Krkonoše opustit, byli říšští Němci, kteří se zde usídlili během války (týkalo se to především německých uprchlíků, kteří v Trutnově našli azyl). Již 17. května byl vydán příkaz ohledně nuceného odsunutí těchto osob (Bartoš, 2015e). Dle dostupných zdrojů bylo takových to osob z Pece pod Sněžkou vysídleno přímo za hranice asi 100 (Reil a kol., 2018).

Gebauerová: *„25. června přišli vojáci a asi půl hodiny jsme měli čas a museli jsme ven, dopředu jsme nic nevěděli. Mohli jsme si vzít jen to, co jsme pobrali, co jsme v tom rozčilení a krátké chvíli stačili vzít. Všichni, nebo téměř všichni doufali, že se za pár týdnů vrátí. U Zittau-Žitavy jsme přešli hranici do sovětské zóny. Tam jsme museli vystoupit a jít si po svých“* (Dušek, 2018, s. 34, 35).

Zedníčková: *„První odsuny byly dost divoké, lidé plakali. Ti první to měli nejhorší, ti museli za 20 minut ven. Třeba paní Thamová, ta byla v tom prvním odsunu, měla osm dětí, to nejmenší mělo asi dva měsíce, tak sbalit osm dětí za 20 minut“* (Dušek, 2017, s. 117).

K prvnímu doloženému divokému odsunu na Trutnovsku došlo 15. června. Když časné z rána ozbrojené československé oddíly vyhnaly ze svých domovů na 200 lidí. Čas na sbalení nejněžnějších věcí měli do 20 minut. Následně byli umístěni do autobusů

a odvezení, přičemž jim bylo řečeno, že jedou na práci na venkov, a že se za pár dní opět vrátí. Realita ale byla velmi odlišná. Vysídlenec zanechal za německou hranicí vlastnímu osudu. Během června docházelo k dalším podobným zásahům, přičemž byty a baráky po vysídlených Němcích byly vykradeny (Bartoš, 2005e).

Spontánní aktivity se však brzy začaly prolínat s postupem oficiálním, především vojenských míst. Značnou roli v řízení divokého odsunu také sehráli vojáci československé armády, které po krutých zkušenostech z východní fronty pobízela nenávisť proti Němcům. V chování vojáků mnohdy panovala svévolnost a hrubost (Šebek, 2017).

S divokými transfery souhlasil také prezident Beneš, požadující, aby nedocházelo k vysídlování do americké a britské okupační zóny, protože se obával možných diplomatických komplikací. Tudíž bylo vysídlování koncentrováno především do oblastí kontrolované sovětskými jednotkami, kde neorganizované vysídlení Němců způsobovalo nejmenší potíže (Šebek, 2017).

Lešková: *„Mohli si s sebou vzít dvacet až pětadvacet kilo. Ze začátku šlo o majetek, to se nekoukalo na to, jestli byl fašista, nebo ne. Otec byl po válce strašně zklamaný. Počítali jsme s tím, že nás vysídlí, tak otec začal dělat bednu u truhláře. U těch prvních vysídleneců se to bralo podle toho, kdo měl hezčí barák“* (Dušek, 2019, s. 165).

Rusová: *„Když museli během hodiny odejít, tak ani nevěděli, co mají popadnout, pak si vzali nějaký cenný věci, který jim stejně byly sebrány, a přišli do Německa s úplně holýma rukama a Německo bylo celý rozbitý“* (Dušek, 2017, s. 58).

S sebou si lidé mohli brát většinou maximálně 30 kg zavazadel a 100 říšských marek. Avšak sbalené věci byly na shromaždišti ještě prorabovány ozbrojenými českými orgány, které si vzaly, co se jim zlíbilo. Němcům pak nezbylo skoro nic a téměř s prázdnýma rukama odjížděli v dobytčích a uhelných vagónech z rodných Krkonoš do Německa (Bartoš, 2005b).

9.3.2 Internační tábory

9.3.2.1 Mladé Buky

Zedníčková: „*Lidi zabalili, do tašky, do ruksaku dali všelijaký věci, co mohli. Šli do Mladých Buků, tam byl tábor, tam ty lidi dali s dětma, než jich odvezli do Německa. A tam jim ještě sebrali, kdo měli zlato nebo něco*“ (Lindrová, 2019).

Lahr: „*Potom jsme museli do jiného tábora, do Mladých Buků, maminka a mých pět sourozenců*“ (Dušek, 2017, s. 174).

Než byli němečtí vysídlenci deportováni železnicí do Německa, byli soustředováni v internačních táborech.

Největší internační středisko trutnovského okresu vzniklo v červnu 1945 v Mladých Bukách v bývalé továrně Jana Faltise. Původně zde bylo zadržováno v dřevěných barákách asi 80 vojáků Wehrmachtu, ale od konce roku tábor sloužil jako odsunové středisko pro vysídlené Němce, kteří byli posléze transportováni z nedaleké železniční stanice do Německa. Objekt byl hlídán členy československé armády (Janovec, 2014).

Němci zde obývali dvě zděné budovy továrny, jejichž kapacita byla pro 1800-2000 osob. K ubytování jim posloužily dvojité dřevěné postele s příkrývkami, které byly vyrobené nebo odebrané ze zabavených textilií. Celkové podmínky tábora byly označeny za mizivé. Za dobu své existence jeho branami prošlo více jak 30 000 obyvatel Trutnovska (Janovec, 2014).

9.3.2.2 Trutnov

Lahr: „*V květnu a červnu museli němečtí obyvatelé pryč ze svých domů do prvního tábora, kde je dnes AEG, dříve tam byla škola*“ (Dušek, 2017, s. 174).

O zřízení internačního tábora pro Němce v továrně AEG Trutnov bylo rozhodnuto již 10. května (Bartoš, 2005e). Fungoval zde až do léta 1946 (Padevět, 2016).

9.3.2.3 Kalná Voda

Lešková: „*V Kalný Vodě byl lágr a liřovalo se to do Německa*“ (Dušek, 2019, s. 165).

V Kalné Vodě došlo k zřizení internačního tábora v červnu 1945. Byl střežený oddílem československé armády, podléhajícím posádce v Trutnově. V červnu se zde nacházelo v dřevěných budovách 142 německých vojínů a jiných nacistických organizací (Padevět, 2016).

9.3.3 Přerušení 1. etapy odsunů

8. srpna 1945 bylo vydáno ministerstvem obrany rozhodnutí o okamžitém přerušení vyhošťování německého obyvatelstva až do konečného rozhodnutí Spojenecké kontrolní rady ve smyslu postupimské dohody. Také došlo k uzavření hranice se sovětskou zónou, přes kterou až doposud mohly nákladní vlaky s vysídlení projíždět (Bartoš, 2005b).

Počet osob, které byly během května až poloviny srpna z okresu Trutnov nuceně vysídleny za hranice ČSR, se přibližně pohybuje kolem 7 200 osob. V tomto čísle však nejsou zahrnuti říšští Němci. Skutečný počet všech vysídlených obyvatel Trutnovska by se tak měl ještě navýšit o několik stovek, možná i tisíc osob (Janovec, 2014).

9.4 Organizované vysídlení

9.4.1 Práce ve vnitrozemí

Lahr: „*Potom přišel lesník z Křivoklátska s tím, že shání ženy a děti od deseti let na práci do lesa a lidi se u něj mají hlásit a on si je vybíral, to bylo v září 1945. Mamince se podařilo nás všechny dostat do autobusu a odvezli nás na statek do Nového Domu u Křivoklátska, kde jsme vykopávali brambory a řepu. Potom jsme bydleli v lese, tam byli tři baráky, ve kterých byli předtím Rusové. Bylo nás tam celkem šedesát*“ (Dušek, 2017, s. 174).

Během divokého i oficiálního odsunu byly malé i větší skupiny sudetských Němců posílány do českého vnitrozemí. Dle Benešova dekretu z 19. září o pracovní

povinnosti osob, které přišly o československé státní občanství, pomáhali Němci s obnovou národního hospodářství. Většinou to probíhalo tak, že do internačních táborů přijížděli lidé z okolí i vzdálenějších okresů a vybírali si zdravé a schopné Němce, které si sebou odvezli na práci. Podmínkou však bylo, že za nějakou dobu, měli „vypůjčené“ Němce zase vrátit, a ti byli následně deportováni (Bartoš, 2005c).

9.4.2 Hlavní etapa vysídlení

Zieris: *„Když nám na začátku roku 1946 řekli, že musíme pryč, bylo to pro nás velké překvapení“* (Dušek, 2017, s. 20).

Rozhodnutím postupimské konference a zhoršení okolností v sovětské okupační zóně postupně donutily vládu ČSR k utlumení vysídlování německého obyvatelstva. Českoslovenští političtí činitelé však doufali v jeho brzké obnovení. Aby k tomu mohlo dojít, byla zapotřebí domluva s americkou i sovětskou stranou na společných legislativních, administrativních i institucionálních podmínkách. Ta proběhla v podzimních dnech roku 1945 a následný první nový se uskutečnil na konci ledna 1946. Z Trutnovska to bylo konkrétně 29. ledna 1946 z Kalné Vody (Janovec, 2014).

Rusová: *„Hlavní transporty byly v roce 1946. Němci museli odevzdat rádia, kola, hudební nástroje apod. Kam přišly všechny šperky, fotoaparáty a další majetky, nikdo neví“* (Dušek, 2017, s. 56).

Místní národní výbor (dále pouze MNV) vydával různé vyhlášky, mezi něž patřila i ta, co přikazovala ohlásit všechny hudební nástroje vlastněné Němci, Maďary a kolaboranty. Okresní národní výbor (dále pouze ONV) jim zase nechal zabavit rozhlasové přijímače, kola a knihy (Bartoš, 2005b).

Hampel: *„Bolestivý momenty pak přišly, když došlo na odsun příbuzných a sousedů. Děcka to viděj jinýma očima než starší generace. Ted' byli najednou skoro všichni jejich vrstevníci, příbuzný a známí pryč“* (Dušek, 2019, s. 68, 69).

Novotná: *„V r. 1946 byli moji příbuzní odvezeni do sběrného tábora v Bukách a odsunuti do americké zóny, čili do Bavorska“* (Dušek, 2011, s. 48). *„Lidé reagovali na to, že musí pryč, různě. Někteří jen hrdě řekli: „Tak teda jdeme.“ Jiní chodili za tatškou a za maminkou a doufali, že když by si moji rodiče vzali jejich chalupu, tak že oni tam*

budou moct zůstat jako pracovní síla. A že prostě nebudou vysídleni. Je to jasné, byli tam doma, takže to nebylo snadný samozřejmě. Jiní si u nás chtěli schovat nějaké cennosti“ (Spurný, 2005).

Organizované odsuny z Trutnovska od ledna do května roku 1946 směřovaly do americké zóny (Kocourek a Łaborewicz, 2007). Sběrný tábor pro tento okres byl v již zmiňované továrně firmy Jan Faltis v Mladých Bukách, ze kterého odjelo během hlavních odsunů čtyřadvacet vlaků. Přičemž každá souprava obvykle převážela na 1200 jedinců. Všechny transporty byly přesně dokumentovány (Bartoš, 2005e; Janovec, 2014).

Hlavní odsunové transporty byly řízeny okresním národním výborem ve spolupráci s místním vojenským oddílem. Výbor dbal na dodržování vyhlášek, nařízení a předpisů ministerstva vnitra, aby nedošlo k žádným komplikacím a transport s vysídlenými Němci mohl být bez problémů předán na hranicích. Např. každý jednotlivec musel vlastnit 1 000 říšských marek, kontroloval se zdravotní stav vysídlenců, odsouvat se musely úplné rodiny atd. Vlaky se skládaly ze 40 nákladních vagónů a dvou nemocničních vozů a součástí transportů býval jeden německý lékař a pětičlenná vojenská posádka. V jednom vagonu se transportovalo kolem 30 lidí (Bartoš, 2005c).

Němečtí vysídlenci dostávali od ČSR 1 000 říšských marek, tzv. cestovné. To byly požadavky amerických okupačních sil. Kdyby někdo z odsunutých peníze neobdržel, vlak by nesměl hranice přejet a docházelo by ke komplikacím (Bartoš, 2005c).

Zieris: „Řekli nám, že nás čeká odsun a každý si budeme moci vzít 25 kg. Nevěděli jsme ale přesné datum. Přišlo to nadvakrát: v červnu třetina lidí, tam patřila i naše rodina, a v srpnu zbytek. První část šla do okolí Magdeburgu a druhá k Baltskému moři. Šli jsme pěšky do sběrného tábora do Kalné vody, kde jsme byli asi 14 dní a nesměli ven. Ostatní ze Sklenářovic nám nosili jídlo k plotu. Pak nás naložili do nákladních vagónů a čtyři až pět dní jsme jezdili po Čechách“ (Dušek, 2017, s. 20, 21).

Zedníčková: „Všichni moji příbuzní a známí museli odejít. Pravý tatínek Zinecker byl po válce vystěhován, přišli až někde k Baltu. Někteří další příbuzní, jako

moje babička Marie, byla vystěhovaná, už jí bylo kolem sedmdesáti let a bydlela v NDR, také u Baltu“ (Lindrová, 2019).

V době organizovaných odsunů, se o datu a hodině nuceného vysídlení, němečtí obyvatelé dozvídali poměrně včas. Většinou si lidé na osobu s sebou mohli vzít jeden polštář a pokrývku, a do zavazadel o maximální váze 50 kg, bylo baleno nádobí, valcha, čisté prádlo, potraviny, nejnnutnější léky atp. Návštěvy měly většinou povoleno přijít k bráně a donést zadrženým něco k jídlu nebo kus oblečení (Bartoš, 2005c).

V jednom vagonu – dobytčím vozu - bylo obvykle transportováno kolem 30 lidí spolu se svými zavazadly. Podlaha zde byla podestýlána slámou a nezbytnou výbavou byl primitivní suchý záchod (Bartoš, 2005c).

Od června do září 1945 bylo sudetoněmecké obyvatelstvo vysídleno do sovětské okupační zóny (Janovec, 2014).

Hampel: *„Děda musel taky ještě do odsunu v čtyřicátém šestém, jako všichni ze strany Dixů, to už mu bylo přes sedmdesát. Nejhorší to bylo pro tyhle starý lidi“ (Dušek, 2019, s. 62, 63).*

Jelikož mnoho německých mužů ve válce padlo nebo bylo zajato, mezi odsunutými obyvateli byly v hojném počtu německé ženy, děti a starší lidé (Janovec, 2014).

V říjnu a listopadu proběhly závěrečné transporty, vezoucí odsunuté Němce do americké okupační zóny. Poslední vlak opustil trutnovský okres 16. listopadu. Během organizovaného legálního vysídlení okres Trutnov opustilo na 30 000 lidí (Bartoš, 2005e).

9.5 Neodsunutí Němci

Hampel: *„Každý zaměstnavatel si tady nechal určitý lidi, který měli zaškolit nově příchozí pracovní síly. Ať to bylo v lese, nebo třeba v Texlenu v Trutnově“ (Dušek, 2019, s. 69).*

Tippelt: „*Táta tady zůstal, jako dřevorubec uvolněný od státu, jako ještě některý chlapi ve východních Krkonoších a ve Špindlu, kteří nebyli vystěhovaný*“ (Dušek, 2017, s. 146). „*Taky ve fabrikách nechávali dost lidí a hlavně v Žacléři, kvůli uhlí*“ (Dušek, 2017, s. 148).

Novotná: „*Mohli tu zůstat lidi ze smíšených manželství, jako jsme byli my, a také němečtí dřevaři, protože to dřevařství Češi neuměli*“ (Spurný, 2005).

Rusová: „*Zůstali tady jen odborníci a někteří z politických důvodů*“ (Dušek, 2017, s. 58).

Zedníčková: „*Fischerovi měli jít až při tom posledním, osmém odsunu, ale pak už tu zůstali, jako někteří další dělníci a lesní dělníci. Nevlastní tatínek Emil Fischer tu po válce zůstal, protože zapracovával dělníky v papírnách, který patřili továrníku Dixovi*“ (Dušek, 2017, s. 111). „*A maminku potřebovali, protože neměli porodní asistentku, tak je tu nechali z tohoto důvodu*“ (Lindrová, 2019).

Někteří sudetští Němci nebyly v poválečném období vysídleni a mohli na nějaký čas zůstat ve svých domovech. Jednalo se o tzv. specialisty, odborníky – dřevaře, nosiče, odborníky a dělníky v brusírnách dřeva, papírnách a dalších specifických provozech, anebo jim to bylo umožněno z politických důvodů – antifašisté, potažmo komunisté nebo sociální demokraté (Dušek, 2018).

Specialisté zde byli ponecháni nejen proto, že nově příchozí osídlenci z vnitrozemí by si s jejich prací mnohdy nevěděli rady, ale také aby je mohli zaučit (Dušek, 2019; Reil a kol., 2018).

Dále se vysídlení také nemělo vztahovat na příslušníky československých vojenských jednotek s německou národností, osoby ve smíšených manželstvích – pokud je manželka Němka, která si vzala občana ČSR – a také dočasně na těhotné ženy před porodem a ženy po porodu (Janovec, 2014).

9.6 Noví osídlenci pohraničí

Rusová: „*Jedna paní, co se přistěhovala v pětáctýřicátým, ta toho viděla hodně, jak se kradlo. Jedna rodina prošla asi čtyři až pět baráků, když viděli, že je odsunutá*

další rodina, kde je lepší nábytek, tak si ho vzali a předchozí vyhodili“ (Dušek, 2017, s. 56, 57).

Novotná: *„Když jsme se sem v pětáctýřicátým vrátili, už tady odsud odjízděly první vlny rabijáků“ (Dušek, 2011, s. 50). „V té době sem přijížděli takoví ti piráti, kteří tu opravdu rabovali. Přijížděli skutečně s aktovkama a odjízděly plný náklad'áky. No a pak přijela druhá vlna lidí, kteří si zabrali ty nejlepší baráky“ (Spurný, 2005).*

Hampel: *„Pěkný baráky a penziony dole u silnice byly zabraný hned, ještě tam bydleli lidi a už přišli nový. Ale čím vejš do hor, tím to bylo prázdnější“ (Dušek, 2019, s. 69).*

Vysídlení a nahrazení sudetoněmeckých obyvatel Čechy začalo prakticky hned po ukončení války (Bartoš, 2005b).

Díky dekretům prezidenta republiky byly nemovitosti německým majitelům zabaveny. Konfiskace proběhla dle dekretů č. 12/1945 Sb., podle kterého byla Němcům zabavena půda, a č. 108/1945 Sb. upravoval majetkové vztahy k rodinným domům a živnostem (Reil a kol., 2018). Mnohé obyvatele z vnitrozemí lákal konfiskát, a tak v nepřehledné poválečné situaci přišli do pohraničí za majetkem a vzápětí s ním zase odešli (obr. 9) (Ryjáček, 2011).

Obrázek 9: Osídlování pohraničí; Zdroj: Ryjáček, 2011

9.7 Stručné zhodnocení

Jakkoli byla, je a bude tato událost interpretována nejrůznějšími způsoby, pro krkonošskou krajinu to znamenalo jednu z největších křivd, které se na ní člověk kdy dopustil. Odchod obyvatel, kteří zde měli své domovy po několik století, způsobil přetrhání všech místních tradic a kulturního kapitálu. Zanechané jizvy se budou ještě dlouho hojit (Lindrová 2018; Špičáková a Spurný, 2018).

10 Závěrem

Na závěr bych ráda uvedla výpovědi některých pamětníků o reflexi proběhlých událostí druhé poloviny 40. let minulého století.

Berger: *„Co se týče vysídlení Němců, tak celou dobu říkám, že je to škoda, obrovská škoda pro Česko. Jenom to úpský údolí zásobovalo mlékem celý Trutnov a okolí a louky byly posečené všude, jako když jdete v Rakousku nebo Švýcarsku“* (Dušek, 2018, s. 64).

Gebauer: *„Vysídlení sudetských Němců i zpětně hodnotím jako velké bezpráví. Všechno jsme tu vybudovali, politicky jsme se neangažovali. Je pěkné, že můžeme na Eichlerbaude, dnes Patejdlovku jezdit. Univerzita měla o tento objekt zájem už v období, kdy maminka ovdověla, ale ona to nikdy neprodala. Ale vůči Čechům jsem naprosto neutrální. Tady se to dost změnilo a trochu se mi to odcizilo, už je všechno jinak a už je to příliš dlouho. Po válce jsem byla v Krkonoších až v roce 1993, bydleli jsme v hotelu Savoy. Měli jsme trochu i strach sem jet. V Německu jsme si vybudovali nový domov. Dneska jsme zrovna šli jednou starou cestou a ta už je dnes úplně zarostlá...“* (Dušek, 2018, s. 38).

Kavanová: *„I přes všechny události k nikomu vyloženě zášť nebo snad nenávisť necítím. To je všechno politika. Mezi všemi národy jsou dobrý a špatný lidi. Kdyby dneska přišli Čiňani a řekli by: „Za deset minut ať jsi z baráku“ a ještě by vám dali přes držku, co naděláte? Já si vzala manžela Čecha a nikdy nás na sebe nenapadlo koukat, jakože já jsem Němka a on Čech, to neexistovalo. Láska nezná hranice“* (Dušek, 2018, s. 170).

Lahr: *„Doma se cítím tady v Krkonoších. Jezdím sem dvakrát do roka, v létě a v zimě. Děti a vnoučata také jezdí na dovolenou do Krkonoš“* (Dušek, 2017, s. 178). *„Nemám vůči Čechům žádnou zášť, necítím žádný hněv. Velcí páni a politici začli s válkou a kapitalisté jsou nosiči války. Vysídlení je jen důsledek válečných událostí. Kdyby Adolf vyhrál, tatínek by přišel z války, dál by dělal řezníka a vše by bylo určeno. Nepoznal bych se se svojí ženou a vše by bylo jinak, tak k tomu přistupuji, „velké“ události jedinec ovlivnit nemůže“* (Dušek, 2017, s. 179).

Lešková: „Mnoho Němců se chovalo k Čechům za války zrovna tak a dělali strašný zle. Člověk nesmí na tohle zapomenout“ (Dušek, 2019, s. 166).

Mainert: „V životě mých rodičů byl starý domov pořád přítomný, hodně se o něm vypravovalo, oba chodili rádi do hor. Domov měli ve vzpomínkách pořád v Krkonoších, pořád něco srovnávali. A táta vždycky, když pil pivo, vzpomínal na rudnický pivovar. Jestli má domov co do činění s touhou, tak spíš než Krkonoše byl mým domovem Berchtesgaden, po něm se mi stýskalo. Krkonoše jsou domovem mých rodičů a mých předků a já se cítím být jejich součástí. Proto jsem také v roce 2010 převzala funkci důvěrnice Němců z Vrchlabí (Heimatbetreuerin von Hoheneibe) a od roku 2016 jsem v představenstvu krajského spolku bývalého okresu Vrchlabí – Heimatkreis Hoheneibe. Do budoucnosti si přeju, abych z této pozice mohla nějak přispět k německo-českému smíření, to mi velmi leží na srdci. Poslední dobou při návštěvách Vrchlabí získávám dojem, že lidé v České republice začínají měnit své smýšlení o sudetských Němcích a svůj postoj k nim. Moje setkání s nimi byla otevřenější a srdečnější než v dřívějších letech“ (Dušek, 2019, s. 25).

Novotná: „Někteří mi vysídlení příbuzní se do Krkonoš už nikdy nechtěli vrátit, protože nemohli zapomenout na to, že byli odsunuti, bez táty, a na podmínky, ve kterých zpočátku v Německu žili. Nedokázali pochopit, že to byly důsledky války, a byli zahořklí“ (Dušek, 2011, s. 48).

Rusová: „Všude jsou hloupí lidi. Byli hloupí nacisti, i Češi. Děda říkal: „my jsme nikdy nehajlovali, převrat v r. 1938 byl taky nucený“, já to taky takhle vidím. Děda byl zklamaný, že to takhle dopadlo. Ti lidé, kteří dělali něco špatného, tak ať jsou vystěhovaní, ale ne tímto způsobem, že jim všechno bylo sebráno. Když museli během hodiny odejít, tak ani nevěděli, co mají popadnout, pak si vzali nějaký cenný věci, který jim stejně byly sebrány, a přišli do Německa s úplně holýma rukama a Německo bylo celý rozbitý. Takže to nebylo dobře udělaný“ (Dušek, 2017, s. 58). „Měli být odsunuti všichni, když už tak už. Zůstali tady jen odborníci a někteří z politických důvodů. Někteří, co byli v Německu, nám potom záviděli, že jsme tady mohli zůstat, že jsme o nic nepřišli. Fakt je ten, že když člověku zůstane domov, kde vyrostl, to okolí, to má velkou cenu, to je pravda, ale taky k tomu patří vše kolem: kamarádi, příbuzní. A ti potom, když jsou pryč, tak chyběj“ (Dušek, 2017, s. 58).

Šrajer: „*Ted' mladý lidi litujou, že odsud Němce vykopli, ale vždyť jich 90 % bylo pro to, vždyť byli jak blázni! První republiku zničili, 13 let bylo všechno na listky, žádný pamlsky a tak, dotáhli nám sem Rusáky, to by taky nebylo. Šest roků jsme měli sajrajt a pak ještě čtyřicet roků komunistů. Vždyť to nemuselo bejt! Mohli jsme mít svou republiku s průmyslovou výrobou, český lidi byli v tý době pracovitý. Pro mě je vzor ten pan Langer s paní, ten po válce nemusel jít pryč jako sociální demokrat, antifašista. On ale řek: „Já se stydím, co my jako Němci jsme provedli Čechům, já tady nemůžu zůstat.““ (Dušek, 2017, s. 137).*

Tippelt: „*Táta vždycky říkal, že válku nevyhrajeme a nad Hitlerem mával rukou, jako většina horských lidí. Sem tam nějaký hoteliér mu fandil, hoteliéři byli nasazení na hitlerovský školení atd., ale ne všichni byli pro Hitlera. Vystěhování starousedlíků byla tragédie, ta generace co sem přišla, tak odumírá a mladší se musí odstěhovat, není práce. Takový hospodářský celek, jako měli Němci, už nikdy nenaroste. Některé měli vyhodit, ale ne všechny“ (Dušek, 2017, s. 152).*

Zedníčková: „*Vlastní babička byla vystěhovaná, tak vykládala, že si během transportu chtěli sednout na nějakém nádraží a Němec je vyhazoval, že tam nesmí být a přišel Rus a řekl, že ti lidi budou vevnitř, protože v noci nebudou venku. Vždycky záleží na člověku a ne na národnosti. Maminka mi vždycky říkala: „Nikdy to neber, jakože je to jiná národnost, vždycky je to hlavně člověk“. Nemůžu říct, že by se ke mně osobně Češi chovali po válce nějak špatně“ (Dušek, 2017, s. 119, 120). „*Mám štěstí na hodný lidi“ (Lindrová, 2019).**

Zieris: „*Shrnu bych to takhle. Celé neštěstí pro Němce, kteří tu žili sedm století, začalo fašistickou diktaturou. Kdyby jí nebylo, tak bych tady dneska v klidu bydlel, spolu s dalšími. To byla příčina. Tenkrát lidi netušili, co všechno způsobí převzetí Sudet fašisty, pro všechny to byla hořká zkušenost. V Západním Německu se mluvilo hlavně o roku 1945, ale na východě se mluvilo komplexněji o příčinách. Na západě se hovořilo o tom, že jediní viníci vyhnání Němců jsou Češi“ (Dušek, 2017, s. 19, 20).*

„*Pocit spojení s domovem jsem vlastně v Německu nikdy neměl, i když jsem se cítil dobře, vždy jsem měl touhu po domově. Pokaždé když jsem v práci zapnul radarovou stanici, tak jsem měl na obrazovce podklad se Sněžkou a věděl jsem, že to je můj domov, ale nesměl jsem tam. Na tenhle kousek země, kde jsem se narodil, nemohu*

zapomenout. Domov je domov. Když jsem měl možnost poprvé v roce 1965 navštívit rodnou vesnici, bylo to pro mě velikým zklamáním, když jsem viděl vše zpustlé a zarostlé kopřivami, ale převažoval mocný pocit být zase v Krkonoších, doma.

Od začátku mě bylo jasné, co byla příčina. To nezpůsobili Češi, ale nacisté, Češi mi nic špatného neudělali a i otec mi vždy říkal, že s Čechy vycházel dobře. Ne nadarmo sem taky jezdím tak často. Stále více se ztrácí toho, co bylo a už se o tom nic neví, je zapotřebí uceleného popisu, i když domy nejsou, mělo by se o historii místa více vědět a zachovat zbytky paměti“ (Dušek, 2017, s. 22, 23, 24).

11 Závěr

Má diplomová práce představila klíčové momenty životních příběhů převážně německy hovořících pamětníků z východních Krkonoš a jejich vzájemnou provázanost s regionem. V první části se věnuji fenoménu budního hospodářství, který do hor přinesli první německy hovořící osídlenci z alpských zemí. Ústředním tématem práce je reflexe postupně se zostřujících nacionalistických tendencí ve 30. letech 20. století ústících ve 2. světovou válku a následné vysídlení původních obyvatel východních Krkonoš. V současné době máme poslední možnost zachytit tuto radikální demografickou proměnu oblasti, to co jí předcházelo a její dopad na komplexní paměť a tvář regionu prostřednictvím žijících pamětníků.

Mnoho profesionálních historiků je skeptických k výpovědím pamětníků, poněvadž je neuznávají za relevantní historické prameny. Osobně s tímto tvrzením nesouhlasím, jelikož lidskou paměť za relevantní zdroj informací považují, neboť prožitek každého „obyčejného“ člověka má autentickou vypovídající hodnotu.

Přínosem této práce je přiblížení čtenářům historicko-společenského tématu, který není dle mého názoru stále dostatečně reflektován. Nehledě na to, že tomu není zase až tak dávno, kdy mnohé poválečné události byly tabuizovány nebo posléze ideologicky upravovány. Díky tomu mohou mít rozhovory s pamětníky vyprávějícími o těchto událostech významnou výpovědní hodnotu.

Práce byla v neposlední řadě přínosná pro mě samotnou. Nikdy dříve jsem se této problematice ani výpovědím pamětníků takto rozsáhle nevěnovala. Osobní líčení strastiplných životních osudů nemůže nechat nikoho chladného. Také není na škodu si uvědomit, co dříve život na horách obnášel, a co všechno lidé museli být schopni zvládnout. V dnešní době si to jen leckdo umí představit.

12 Seznam použité literatury

BARTOŠ, M. *Historie krkonošských bud.* Vrchlabí: Správa KRNAP, 2016. ISBN 978-80-7535-029-9.

BARTOŠ, M. Odsun Němců 1945 - 1946. *Krkonoše - Jizerské hory*, 2005a, roč. 2005, č. 4, s. 20-21.

BARTOŠ, M. Odsun Němců 1945-1946. *Krkonoše - Jizerské hory*, 2005b, roč. 2005, č. 5, s. 20-21.

BARTOŠ, M. Odsun Němců 1945 - 1946 /díl III./. *Krkonoše - Jizerské hory*, 2005c, roč. 2005, č. 6, s. 16-17.

BARTOŠ, M. Odsun Němců 1945 - 1946 /díl IV./. *Krkonoše - Jizerské hory*, 2005d, roč. 2005, č. 7, s. 16-17.

BARTOŠ, M. Odsun Němců 1945 – 1946 /díl V./. *Krkonoše - Jizerské hory*, 2005e, roč. 2005, č. 8, s. 16-17.

BARTOŠ, M. *Příběh Labské boudy.* Vrchlabí: Správa KRNAP, 2017. ISBN 978-80-7535-045-9.

BARTOŠ, M., LUŠTINEC, J., POTOCKI, J. *Letní turistika.* In: FLOUSEK, J., HARTMANOVÁ, O., ŠTURSA, J., POTOCKI, J. (eds). *Krkonoše: příroda, historie, život.* 1. vyd. Praha: Miloš Uhlíř – Baset, 2007a. ISBN: 9788073401047.

BARTOŠ, M., LUŠTINEC, J., POTOCKI, J., WIATER, P. *Zimní turistika a lyžování do roku 1945.* In: FLOUSEK, J., HARTMANOVÁ, O., ŠTURSA, J., POTOCKI, J. (eds). *Krkonoše: příroda, historie, život.* 1. vyd. Praha: Miloš Uhlíř – Baset, 2007b. ISBN: 9788073401047.

BAŠTA, J., ŠTURSA, J. *50 let Krkonošského národního parku.* Vrchlabí: Správa KRNAP, 2013. ISBN 978-80-87706-19-0.

BĚLINA, P., FIDLER, J. *Dějiny válečné a vojenské.* In: FLOUSEK, J., HARTMANOVÁ, O., ŠTURSA, J., POTOCKI, J. (eds). *Krkonoše: příroda, historie,*

život. 1. vyd. Praha: Miloš Uhlíř – Baset, 2007. ISBN: 9788073401047. (Bělina a Fidler, 2007).

BÖNSCH, J., ŠEDIVÝ, S. Příběhy lučních enkláv: O bývalých Volských Boudách. *Krkonoše - Jizerské hory*, 2004, roč. 2004, č. 2, s. 18-19.

BRANDES, D. *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*. H 1. vyd. Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0605-3.

BRAUN, J. *Lanovka na Černou jezdí 90 let, první vedla z náměstí. Vozila gazíka i rodičku* [online]. 13. 9. 2018 [cit. 2019-08-18]. Dostupné z <https://krkonosky.denik.cz/zpravy_region/lanovka-na-cernou-jezdi-90-let-prvni-vedla-z-namesti-vozila-gazika-i-rodicku-20180913.html>.

BRAUN, J., ZAHRADNÍK, P. *Vrchlabský odpor proti Československu vyvrcholil generální stávkou* [online]. 29. 10. 2018 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z <https://krkonosky.denik.cz/zpravy_region/vrchlabsky-odpor-proti-ceskoslovensku-vyvrcholil-generalni-stavkou-20181029.html>.

BURKERT, J. Gebirgsbauden und Alpnwirtschaft im Riesengebirge. *Das Riesengebirge in Wort und Bild*, 1892, roč. 12, č. 3-4, s. 46-51.

BUTLER, R. *Hitlerova mladá garda: dějiny Hitlerjugend*. Praha: Columbus, 1997. ISBN 80-85928-42-6.

Byl to Ju-88 A-4? [online]. 28. 4. 2009 [cit. 2019-08-20]. Dostupné z <<http://www.freiheit.cz/11-krkonose--mesicnik-o-prirode-a-lidech/133-byl-to-ju--88-a--4.html/>>.

Čs. Opevnění [online]. [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<https://www.hkregion.cz/dr-cs/103305-cs-opevneni.html>>.

DUŠEK, L. *Krkonošští rodáci vzpomínají*. Praha: Víkend, 2017. ISBN 978-80-7433-193-0.

DUŠEK, L. *Krkonošští rodáci vzpomínají 2*. Praha: Víkend, 2018. ISBN 978-80-7433-223-4.

DUŠEK, L. *Krkonošští rodáci vzpomínají 3*. Praha: Víkend, 2019. ISBN 978-80-7433-193-0.

DVOŘÁK, J. Némé značky stále mluví. *Krkonoše - Jizerské hory*, 2003, roč. 2003, č. 3, s. 42-44.

DVOŘÁK, J., MAHDAL, M. *Neznámá Masarykova recenze Hitlerovy knihy Mein Kampf* [online]. 29. 11. 2011, aktualizováno 10. 6. 2016 [cit. 2019-08-20]. Dostupné z: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/neznama-masarykova-recenze-hitlerovy-knihy-mein-kampf/>>.

ECHO24, ČTK. *Mnichovská dohoda obětovala Československo. Válce ale nezabránila* [online]. 29. 9. 2018 [cit. 2019-08-12]. Dostupné z: <<https://echo24.cz/a/SBNaQ/mnichovska-dohoda-obetovavala-ceskoslovensko-valce-ale-nezabranila>>.

GUTH, J. *Turistický katechismus*. Praha: Hejda a Tuček, nedatováno, asi 1909. Dále dohledatelné v: LUŠTINEC, J. *Historie lyžování v Krkonoších... o lyžování trochu jinak*. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2015, s. 27. ISBN 978-80-7535-000-8.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum v pedagogice*. [online]. [cit. 2019-08-20]. Dostupné z <<http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/kvalvyzkpedhendl.pdf>>.

Historie a současnost [online]. [cit. 2019-08-20]. Dostupné z <<https://www.zshornimarsov.cz/zs/historie-a-soucasnost/>>.

Historie vlivu člověka na území Krkonoš [online]. [cit. 2019-07-26]. Dostupné z <<http://www.krnep.cz/historie-vlivu-cloveka/>>.

HLUŠIČKOVÁ, R., MALÁ I., KUBÁTOVÁ, L. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969.

Hnojiva statková [online]. [cit. 2019-07-26]. Dostupné z <https://is.mendelu.cz/eknihovna/opory/zobraz_cast.pl?cast=71352>.

HONSOVÁ, K. *Systém nacistických koncentračních táborů (1933-1945)* [online]. 22. 8. 2013, aktualizováno 5. 10. 2013 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/system-nacistickykh-koncentracnich-taboru-1933-1945/>>.

HOSER, J. K. E. *Das Riesengebirge in einer statistisch-topographischen und pittoresken Übersicht mit erläuternden Anmerkungen und einer Anleitung dieses Gebirge auf die zweckmässigste Art zu bereisen*. Vídeň: Geistinger, 1804.

HOSER, J. K. E. *Das Riesengebirge und seine Bewohner*. Praha: Friedrich Ehrlich, 1841.

HRUŠKA, E. *Boj o pohraničí: sudetoněmecký Freikorps v roce 1938*. 2. neupravené vyd. Praha: Epoque, 2018. ISBN 978-80-7557-095-6.

Internovní, zajatecké a pracovní tábory [online]. [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<http://www.musvoboda.cz/html/forum/641.html>>.

JANOVEC, J. *Německé obyvatelstvo na Trutnovsku a jeho vysídlení v letech 1945-1948*. Brno, 2014. 224 s. Magisterská diplomová práce na Masarykově univerzitě v Brně FF, Historický ústav. Vedoucí práce Adrian Portmann – von Arburg.

JERSÁKOVÁ, J. *Literární rešerše*. [online]. [cit. 2019-08-20]. Dostupné z <<https://docplayer.cz/16203897-Literarni-reserse-autor-jana-jersakova.html>>.

JIRASEK, J., HAENKE, T., GRUBER, T., GERSTNER, F. J. *Beobachtungen auf Reisen nach dem Riesengebirge*. Drážďany: Walter. 1791.

JUŘENA, J., MIKOLÁŠEK, J., PILVOUSEK, T. *Broumovsko a Trutnovsko: obrana republiky v druhé polovině třicátých let v severovýchodních Čechách*. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 2006. ISBN 80-86011-32-1.

KLIMEŠ, P. *Krajina Krkonoš v proměně století*. 1. vyd. Horní Maršov: Veselý Výlet, 2007. ISBN: 80-902093-1-9.

KOCOUREK, L., LABOREWICZ, I. Od třicetileté války po 20. století. In: FLOUSEK, J., HARTMANOVÁ, O., ŠTURSA, J., POTOCKI, J. (eds). *Krkonoše: Příroda, historie*,

život. 1. vyd. Praha: Miloš Uhlíř – Baset, 2007. ISBN: 9788073401047.4 (Kocourek a Łaborewicz, 2007)

KOČÍ, R. *Příběh Sokolské boudy* [online]. 22. 5. 2017 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<https://prazdnedomy.cz/clanky/pribeh-sokolske-boudy/>>.

Krkonošské muzeum Správy KRNAP ve Vrchlabí[1], podsběrka fotografií, inv. č. F 3133.

Krkonošské muzeum Správy KRNAP ve Vrchlabí[2], podsběrka fotografií, inv. č. F 3153.

KUČERA, J., PETRÁŠ, R., ŠEBEK, J. *Češi a Němci za první republiky*. ČT24 Česká televize [online]. 21. 4. 2011 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z <<https://ct24.ceskatelevize.cz/archiv/1270851-cesi-a-nemci-za-prvni-republiky>>.

KUČERA, M. *Populace České republiky 1918-1991*. Praha: Česká demografická společnost a Sociologický ústav AV ČR, 1994.

KUČERA, T., SPINDLER, J. *Potomka Špindlerů chtěli zastřelit, s jedním partyzánem se po válce vídal* [online]. 21. 11. 2016 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/potomek-slavneho-krkonosskeho-rodu-jan-spindler-vzpomina-na-valku.A161121_2287254_hradec-zpravy_pos/>.

KUKLÍK, J. Dekrety prezidenta republiky. In: NĚMEČEK, J. (ed). *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. 1. vyd. Praha: Academia, 2017a. ISBN 978-80-200-2781-8.

KUKLÍK, J. Národní výbory. In: NĚMEČEK, J. (ed). *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. 1. vyd. Praha: Academia, 2017b. ISBN 978-80-200-2781-8.

KUKLÍK, J., KUKLÍK, J. *Dějepis 4 pro gymnázia a střední školy: nejnovější dějiny*. 1. vyd. Praha: SPN, 2005. ISBN: 80-7235-175-3.

KUKLÍK, K., NĚMEČEK, J. Jak se připravoval odsun Němců. In: NĚMEČEK, J. (ed). *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. 1. vyd. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2781-8

ŁABOREWICZ, I., LOUDA, J. Výroba papíru. In: FLOUSEK, J., HARTMANOVÁ, O., ŠTURSA, J., POTOCKI, J. (eds). *Krkonoše: příroda, historie, život*. 1. vyd. Praha: Miloš Uhlíř – Baset, 2007. ISBN: 9788073401047.

Lehké opevnění v Krkonoších [online]. [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<https://www.hkregion.cz/dr-cs/101869-lehke-opevneni-v-krkonosich.html>>.

LINDROVÁ, T. *Turistika v Krkonoších*. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2018. ISBN: 978-80-7535-085-5.

LINDROVÁ, T. Rozhovor s pamětnicí paní Marií Zedníčkovou. 1. 8. 2019.

LIŠKOVÁ, V. *Hitlerovi chlapci. Jak vypadal běžný život Hitlerjugend?* [online]. 23. 8. 2018 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<https://www.national-geographic.cz/clanky/hitlerovi-chlapci-jak-vypadal-bezny-zivot-hitlerjugend-20180823.html>>.

LNĚNIČKOVÁ, J., WIATER, P. Skláři a sklárny. In: FLOUSEK, J., HARTMANOVÁ, O., ŠTURSA, J., POTOCKI, J. (eds). *Krkonoše: příroda, historie, život*. 1. vyd. Praha: Miloš Uhlíř – Baset, 2007. ISBN: 9788073401047.

LOKVENC, T. Budní hospodářství. In: FLOUSEK, J., HARTMANOVÁ, O., ŠTURSA, J., POTOCKI, J. (eds). *Krkonoše: příroda, historie, život*. 1. vyd. Praha: Miloš Uhlíř – Baset, 2007. ISBN: 9788073401047

LOKVENC, T. *Toulky Krkonošskou minulostí*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1978.

Máslo známe už tisíce let. Na chleba se ale maže teprve pár století. Rádio vašeho kraje [online]. [cit. 2019-07-26]. Dostupné z <<https://regiony.rozhlas.cz/maslo-zname-uz-tisice-let-na-chleba-se-ale-maze-teprve-par-stoleti-7412831>>.

METELKA, J. *Henleinovci a demokraté*. Trutnov: ONV Trutnov, 1970.

Mnichovská dohoda obětovala Československo. Válce ale nezabránila [online]. 2. 9. 2018 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<http://www.vhu.cz/castecna-mobilizace-v-kvetnu-1938-od-domnenek-k-faktum/>>.

NOVÁKOVÁ, T. *Cesta vyhnaných* [online]. [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<http://sever.ekologickavychova.cz/wp-content/uploads/2014/09/09-Cesta-vyhnan%C3%BDch-CZ1.pdf>>.

PADEVĚT, J. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2600-2.

PETRÁK, E. R. *Illustrierte Führer durch das Riesengebirge*. Vídeň: Hartleben. 1891.

PLECHÁČ, T. *Zchátralá brusírna v Temném Dole se promění na multifunkční centrum*. iDNES.cz [online]. 2. 10. 2017 [cit. 2019-07-26]. Dostupné z <<https://regiony.rozhlas.cz/maslo-zname-uz-tisice-let-na-chleba-se-ale-maze-teprve-par-stoleti-7412831>>.

Počet obyvatelstva podle sčítání v roce 1930 [online]. [cit. 2019-08-11]. Dostupné z <<https://www.codyprint.cz/csr/mapa.html>>.

POTOCKI, J., ŠTURSA, J. Historie ochrany přírody v Krkonoších. In: FLOUSEK, J., HARTMANOVÁ, O., ŠTURSA, J., POTOCKI, J. (eds). *Krkonoše: příroda, historie, život*. 1. vyd. Praha: Miloš Uhlíř – Baset, 2007. ISBN: 9788073401047.

REGEL, P. Zur Geschichte unserer Gebirgsbauden. *Der Wanderer im Riesengebirge*, 1887, roč. 7, č. 8, s. 98-99.

REIL, R., HARČARIK, J., HORÁK, V., KUBÁSEK, M., PILOUS, V., ŠIMURDA, J., TÁSLER, R., ZAHRADNÍK, P. *Pec pod Sněžkou: putování horským městem od minulosti k dnešku*. Pec pod Sněžkou: Město Pec pod Sněžkou, 2018. ISBN: 978-80-270-3913-5.

RYJÁČEK, M. *Sudety – po roce 1945 (I. část)* [online]. 29. 11. 2011, aktualizováno 23. 6. 2013 [cit. 2019-08-20]. Dostupné z: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/sudety-po-roce-1945-i-cast/>>.

STARÁ, A. *Život žen v koncentračních táborech na Trutnovsku 1942 – 1945*. Pardubice, 2017. 66 s. Bakalářská práce na Univerzitě Pardubice FF. Vedoucí práce Zuzana Pavelková.

STRAKA, K. *Částečná mobilizace v květnu 1938: od domněnek k faktům* [online]. [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<http://www.vhu.cz/castecna-mobilizace-v-kvetnu-1938-od-domnenek-k-faktum/>>.

Stručná historie svazu [online]. [cit. 2019-07-26]. Dostupné z < <http://vysledky.czechski.cz/historie.html>>.

ŠEBEK, J. Divoký odsun. In: NĚMEČEK, J. (ed). *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. 1. vyd. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2781-8.

ŠIKULOVÁ, N. *Pochody smrti*. Pardubice, 2018. 65 s. Bakalářská práce na Univerzitě Pardubice FF. Vedoucí práce Jan Němeček.

ŠIMÍČEK, P. *Sudetoněmecká strana (SDP) do roku 1938* [online]. 1. 5. 2013, poslední revize 12. 7. 2013 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/sudetonemecka-strana-sdp-do-roku-1938/>>.

ŠIMKOVÁ, J. *Úpské papírny, n. p. Svoboda nad Úpou*. Zámorsk, 2015. Dostupné z: <<https://vychodoceskearchivy.cz/zamorsk/files/2015/11/8975.pdf>>.

ŠÍR, V. *Volby a Sudetoněmecká strana* [online]. 21. 4. 2007 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<https://www.fronta.cz/dotaz/volby-a-sudetonemecka-strana>>.

ŠPIČÁKOVÁ, K., SPURNÝ, M. *Zástupy Čechů opustily po Mnichovu Sudety. Víc jich však zůstalo, s Němci měli úzké vazby* [online]. 2. 10. 2018 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2554789-zastupy-cechu-opustily-po-mnichovu-sudety-vic-jich-vsak-zustalo-s-nemci-meli-uzke>>.

ŠTURSA, J. *Krkonošská encyklopedie*. 1. vyd. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2013. ISBN 978-80-86418-87-2.

VAŠATA, O. Konec druhé světové války v Trutnově. *Krkonoše - Jizerské hory*, 2012, roč. 2012, č. 5, s. 44-45.

VAŠATA, O. Vojenské obsazení Krkonoš a Podkrkonoší v roce 1945. *Krkonoše - Jizerské hory*, 2015, roč. 2015, č. 7, s. 46-47.